

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 809

Економіка

Збірник наукових праць

Чернівці

Чернівецький національний університет

2019

Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Вип. 809. Економіка. – Чернівці : ЧНУ, 2019. – 86 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho universitetu : Zbirnyk Naukovykh prats. Vyp. 809. Ekonomika. – Chernivtsi : Chernivtsi National University, 2019. – 86 s.

У випуску висвітлюються різноманітні аспекти економічної теорії та історії економічної думки, міжнародного та регіонального співробітництва, економіки і управління підприємствами фінансів і банківської системи, економіко-математичного моделювання.

Для науковців, фахівців-практиків, викладачів навчальних закладів, аспірантів, студентів – усіх, кого цікавлять теоретичні та прикладні аспекти економічних досліджень.

This issue presents various aspects of economic theory, international economic relations and regional cooperation, business, management, finance and bank system, economic and mathematic modeling.

It can be used by scientific employees, practitioners, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students. This issue is intended for all who are interested in theoretical and applied aspects of economic research.

Голова редакційної колегії

Нікіфоров Петро Опанасович, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Заступник голови редакційної колегії

Лопатинський Юрій Михайлович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Відповідальний секретар

Саєнко Олександр Сергійович, к.е.н., доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Члени редакційної колегії

Білокурський Руслан Романович, к.е.н., доцент (Чернівці); Бородіна Олена Миколаївна, д.е.н., професор, член-кореспондент НАН (Київ); Буднікевич Ірина Михайлівна, д.е.н., професор (Чернівці); Верстюк Андрій Васильович, к.е.н., доцент (Чернівці); Галушка Зоя Іванівна, д.е.н., професор (Чернівці); Григорків Василь Степанович, д.ф.-м.н., професор (Чернівці); Грунтковський Володимир Юрійович, к.е.н., асистент (Чернівці); Запухляк Володимир Михайлович, к.е.н., доцент, (Чернівці); Ковальчук Тетяна Миколаївна, д.е.н., професор (Чернівці); Швець Наталія Романівна, д.е.н., професор (Київ); Шилепницький Павло Іванович, д.е.н., професор (Чернівці); Шинкарук Лідія Василівна, д.е.н., професор, член-кореспондент НАН (Київ).

Закордонні члени редакційної колегії

Квятковський Євгеніуш, доктор філософії, професор, (Лодзь, Польща); Мачеріншкіне Ірена, доктор наук, професор (Вільнюс, Литва); Настасе Кармен, доктор філософії, професор (Сучава, Румунія); Сандал Ян-Урбан, доктор філософії (Осло, Норвегія); Сорін Габріел Антон (Ясси, Румунія); Срока Влодзімер, доктор наук, професор (Домброва-Гурнічі, Польща).

Загальнодержавне видання

Внесено до Переліку наукових фахових видань України
згідно наказу Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07.2016 р.

Свідоцтво Міністерства у справах преси та інформації України СеріяКВ № 2158 від 21.08.1996

Рекомендовано до друку вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редакційної колегії

Економічний факультет, вул. Кафедральна, 2, Чернівці, 58012, тел. (0372) 52-48-07

Веб-сторінка: <http://www.econom.chnu.edu.ua>

E-mail: visnyk.econ@chnu.edu.ua

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК: 334.78

JEL Classification: M21, L26, L31

© Дюк А.А., 2019
[0000-0001-6480-0558](mailto:annaduke@ukr.net)
annaduke@ukr.net

Вінницький національний аграрний університет, Вінниця

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Досліджені аспекти еволюції теоретичної концепції соціального підприємництва. Охарактеризовано засади еволюції теоретичних положень концепції соціального підприємництва і значення цього явища в життєдіяльності людини на сучасному етапі суспільного розвитку. Встановлено зв'язок теорії соціального підприємництва з класичною теорією і економікою господарювання.

Запропоновано авторське бачення визначення сутності соціального підприємництва як виду бізнесу і способу організації діяльності із задоволення потреб у суспільстві.

Ключові слова: підприємництво, соціальне підприємництво, соціальна діяльність, господарювання.

Постановка проблеми. Розвиток науки і техніки, пізнання світу та усвідомлення людством пріоритетів змагальності у пошуку ефективних шляхів задоволення потреб спричинили появу підприємництва – діяльності, яка стрімко увійшла у практику життя людей. Але зі зростанням економічного добробуту одних націй – з одного боку, і відставання від них інших – з іншого, людство перебуває у пошуку шляхів, механізмів розширення доступу населення до створюваних благ. Тому підприємництво за своєю функціональною спрямованістю проникає у неекономічні сектори людської діяльності, наприклад у соціальний. Постановка проблеми з висвітлення еволюції теоретичних положень концепції соціального підприємництва актуальна у зв'язку із загальною новизною цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні аспекти господарювання та підприємництва, які становлять фундаментальну основу теоретичних положень концепції соціального підприємництва, розкриті у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: А. Сміта [1] (досліджував причини багатства народів, приділивши значну увагу соціальній складовій результатів господарювання, зокрема розподілу створеного продукту між соціальними групами населення держави) [1]; Т. Веблена [2] (розглядав виробничу систему підприємства як соціальну) [2]; М. Вебера [3] (досліджував соціологічні засади взаємодії людей в організації, їх поведінки в структурі

підприємницького процесу) [3]; Й. Шумпетер [4] (запропонував основоположні ідеї класичного підприємництва у тому числі з урахуванням соціальних результатів як наслідків втілення інновацій) [4]; М. Туган-Барановський [5] (розкрив і обґрунтував значимість кооперативу як соціальної організації, підприємства із соціальними функціями) [5]; Р. Оуен за твердженням М. Блауга [6] був прихильником соціалізації господарської діяльності шляхом колективного ведення економічних дій, зокрема через кооперацію [6]; М. Юнус [7] (вибудував науковий підхід до механізму поширення соціального підприємництва в середовищі бідних людей) [7]; Г. Матвієнко-Беляєва [8] (розглядає соціальне підприємництво як ефективний гібридний бізнес феномен) [8]; І. Березняк [9] (соціальне підприємництво визначено як благодійну діяльність) [9]; М. Куц [10] (обґрунтовуються соціологічні моделі оцінок розвитку відносин в соціальному підприємстві) [10]. Серед досліджень проблем соціального підприємництва та підприємництва загалом, організації економічних відносин, господарської діяльності також, виділяємо праці: І. Босак [11], М. Наумова [12], Н. Добрава [13], Д. Попович [14], В. Звонар [15], Н. Проць [16] та інших.

Оцінки активності науковців у дослідженні проблематики соціального підприємництва дають нам підстави наголошувати на актуальності цієї проблеми, з одного боку, і на необхідності глибшого пізнання її ідейних

витоків у питанні відношення до економічної думки про класичну систему підприємництва.

Постановка завдання. Охарактеризувати засади еволюції теоретичних положень концепції соціального підприємництва і значення цього явища в життєдіяльності людини на сучасному етапі суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен підприємництва в життєдіяльності людини був представлений завжди, існував уявно і функціонував на практиці, спочатку в ролях різних елементів господарського процесу, способів добування засобів для існування. Історичний процес життя на землі, участі у ньому людини як головної продуктивної сили, завжди є спонукальним мотивом у пошуку нових якісних форм організації діяльності із задоволення потреб, отримання вигод. Такою якісною формою організації взаємодії в господарському процесі є підприємництво (діяльність, яка передбачає ефективне використання ресурсів, праці та капіталу, в умовах ризику, для отримання прибутку). З часом еволюції людини, її економічної, соціальної, суспільної поведінки, виникають новітні теорії, практики проникнення підприємництва у різні сфери життя людей. До новітніх теорій, практик, інноваційних типів підприємництва і відноситься соціальне, як особлива, специфічна діяльність.

Концепція соціального підприємництва є наслідком процесу тривалої еволюції економічних відносин. Феномен соціального підприємництва виник у результаті пошуку нових, інноваційних способів поширення благ цивілізації на широке коло споживачів. Тому, забезпечення логічності викладу матеріалу статті вимагає широкої характеристики аспектів класичної теорії підприємництва. Це дасть змогу ґрунтовно підійти до висвітлення засад процесу еволюції теоретичних положень соціального підприємництва.

Наукові дискусії про підприємництво мають давню історію, їх початки згадуються ще у творах древніх філософів (Аристотель, Платон), які пізнавали питання державотворення, засади організації торгівлі, грошового обміну тощо. Історичний дискурс про підприємництво як спосіб господарювання, сферу економіки, є тривалим, відповідає потребі постійного пошуку інновацій в усьому. Тому визнання наукою і суспільством підприємництва як соціально-економічного феномена пронизане інноваційністю.

Значимою у розвитку теорії підприємництва є епоха середньовіччя – період становлення засад організації торгівлі й обміну, утвердження

законів ринку. У дослідженнях названих питань у цей період розвитку людства, значна увага приділялася: вивченню економічної поведінки, акцій здійснення обміну товарами та послугами [17]; питанням поділу праці, спеціалізації виробництва у забезпеченні науково-технічного прогресу, а аспекти підприємництва реалізовувалися в системі натурального господарства, яке на той час було основою економіки із забезпечення людей товарами першої необхідності; зокрема наукового та практичного вирішення вимагала проблема поділу праці між сільським господарством і промисловістю [31, с. 21 – 24]; пізнанням історії ринку [32].

Класична теорія підприємництва сформувалася значно пізніше, з проходженням тривалого періоду розвитку держави, систем господарювання. Практики виникнення підприємництва пов'язані із пошуком ефективних способів створення, нарощення багатства для підвищення матеріального добробуту людей. Визначень теоретичного змісту поняття «підприємництво» досить багато, але усі вони зводяться до того, що: це діяльність з виробництва товарів і послуг, заснована на меті отримання прибутку, яка реалізується в умовах ризику. Дане положення теорії підприємництва є класичним і в загальноприйнятих рисах підтримується науковцями. Проте, наука розвивається, її погляди на предмети і явища еволюціонують, пропонуються інноваційні, трансформовані до потреб сучасності напрями розвитку підприємництва. Відповідно до сучасних викликів, які стоять перед людиною, з'являються новітні, інноваційні прояви теорії і практики господарювання, якою наприклад є соціальне підприємництво.

Концепція соціального підприємництва має особливості пізнання, а також визнання такої діяльності як ефективного механізму поширення благ цивілізації на широкі верстви населення. Економічна наука (її представники) робить вагомий вклад у розвиток теорії соціального підприємництва. Зокрема, соціальні аспекти господарювання і підприємництва, які представляють основу теоретико-методичних положень концепції соціального підприємництва, розкриті у працях:

- А. Сміта [1], який, вважаємо, у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», розглядав збільшення продуктивності праці як чинник природного розподілу виробленого продукту між різними класами народу [1]; у його дослідженнях розкривається аспект витрат на громадські роботи і громадські установи, які дотично відносимо до теорії

підприємництва [1, с. 561 – 580]; тут також йде мова про підприємства, їх соціальні дії для забезпечення добробуту країни;

- Т. Веблена [2], у праці «Теорія ділового підприємства», серед положень, які можна віднести на користь концепції соціального підприємництва, розкрив культурні наслідки машинного виробництва, соціальні причини функціонування бізнесу [2, с. 196 – 268]. Він розглядав виробничу, господарську систему як соціальну одиницю, при цьому дуже критично ставився до: загальноприйнятої в капіталістичній системі виключної практики приймати, реалізовувати будь-які суспільні рішення з позиції вигоди – оцінки співвідношення доходів і витрат [2, с. 196]; практики, яка у значній частині зберігається у наш час і полягає в тому, що: сучасна економічна політика уряду, який піклується про інтереси бізнесу, має суто меркантильний характер [2, с. 208] – тобто ця теза підтверджує наше переконання того, що соціальне підприємництво є похідна від рівня добробуту, капіталу, тощо і виникло виключно як креативна форма бізнесу. Отже, в дослідженнях Т. Веблена прослідковується активна позиція щодо необхідності переважання соціальних цілей підприємництва над економічними. Вважаємо, що зазначена наукова праця [2] Т. Веблена пронизана ідеями соціальних відносин на підприємствах капіталістичної економіки, розумінням організації як соціальної системи навіть щодо задіяних у виробництві машин і механізмів, що впливають на поведінку людей. Це значимий вклад у дослідження соціальних аспектів функціонування підприємництва, зокрема цікавим є висловлювання автора: «Дисципліна, яку формує зайнятість в машинному виробництві, як воно тут розглядається, є дисципліна мислення» [2, с. 227]. Тобто у цій праці закладено фундаментальні витоки дослідження соціальних відносин на підприємстві, а також проглядається активна позиція з визнання переважаючої ролі соціальних цілей підприємства над економічними.

Соціальні ідеї розвитку підприємництва закладені у праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [3]. В дослідженні просувалися ідеї залежності релігії і капіталізму, зокрема визнання зв'язку соціального розширення суспільства і віросповідань населення. М. Вебер наголошував на соціальній детермінації залежностей кількості власників капіталу, підприємців, від їхнього віросповідання – це соціальний аспект

інтерпретації засад соціального підприємництва [3, с. 41].

Ідейний натхненник, основоположник сучасної теорії підприємництва як явища, заснованого на інноваціях, Й. Шумпетер [4], теоретичну концепцію соціального підприємництва розглядав у відповідності до визначення економічних наслідків господарювання, завдяки яким підприємство виконує соціальну функцію. У своїй праці «Теорія економічного розвитку» [4], він наголошує про соціальні і економічні факти підприємницької (господарської) діяльності: «Соціальні факти є – принаймні, безпосередньо – результатами людської діяльності, а економічні факти – результатами господарської діяльності. Останню можна означити як поведінку з метою надбання благ. У цьому сенсі ми також говоримо про економічні мотиви, економічні сили в соціальному і господарському житті тощо» [4, с. 22]. Ставлячи на перше місце економічні факти функціонування підприємства, Й. Шумпетер [4] згадує і про соціальні, говорячи про економічний розвиток загалом як наслідок діяльності підприємця для виробництва товарів. Він чітко висловлюється в соціальному плані про те, що: «...важливість усіх інших товарів теж залежить від задоволення потреб. Вони виконують цю функцію тією мірою, якою сприяють створенню споживчих товарів» [4, с. 39]. Отже, концептуальна основа підприємництва за Й. Шумпетером означає розуміння цього явища як економічної функції, але за результатом соціального представлення в системі суспільного розвитку. Тобто, у його вченні наявні ідеї соціального підприємства як похідної від результатів господарювання – благ, які передаються споживачеві за відповідну плату, але ці блага задовольняють потреби членів соціуму.

Фундаментальний внесок у формування теорії соціального підприємства, його першооснов, здійснив відомий вітчизняний науковець М. Туган-Барановський [5] – через активну популяризацію ідей кооперування. Кооперативи мають соціальну природу і мету існування, тому автоматично їх можна вважати соціальними підприємствами, організаціями дрібних власників капіталу та праці, про що наголошував ще філософ Р. Оуен [6] (підтримував, пропагував рух за кооперацію і соціальні права та блага). За висновками М. Туган-Барановського [5], кооперація виходить далеко за межі виробництва, тому кооператив є соціальним підприємством, заснованим на засадах взаємної допомоги (авт.); є формою самооборони трудящих [5, с. 219]; кооператив є

підприємство, котре не прагне капіталістичного прибутку [5, с. 221]. Ці тези наводять нас на думку про те, що М. Туган-Барановський у своїх дослідженнях вже в кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого століття, усвідомлював важливість соціальної моделі підприємства, через створення кооперативів. Тому його вчення обґрунтовано відносимо до основ соціального підприємництва зокрема в сільському секторі економіки, як моделі розширення можливостей членів суспільства отримувати блага, зокрема через створення кооперативів.

У наш час дослідження соціального підприємництва проводить відомий вчений Нобелівський лауреат М. Юнус [7], який розробив і запропонував фундаментальні основи соціального підприємництва як явища, механізму, здатного реально сприяти забезпеченню зростання добробуту населення, найбідніших верств, які не володіють ніяким капіталом окрім своєї праці.

Парадигма соціального підприємництва також отримує розвиток у зв'язку з дослідженнями таких вітчизняних науковців як: Г. Матвієнко-Беляєва [8]: розглядає соціальне підприємництво як ефективний гібридний бізнес-феномен, вважає, що: «соціальне підприємництво – це розвиток соціальної бізнес-ідеї, але з комерційною складовою, тобто гроші необхідні для вирішення соціальних потреб» [8]; «... соціальне підприємництво формується та існує як на основі бізнес-середовища у відповідності до розвитку соціальної відповідальності підприємництва, так і відповідно до вимог соціально-економічного розвитку суспільства, виникаючи на основі некомерційної підприємницької діяльності» [8]; І. Березняк [9] вважає, що: «соціальне підприємництво перебуває на стику традиційного підприємництва та благодійності»; «... бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід» [9]; М. Куц [10]: розглядає соціальне підприємництво в широкому розумінні, як функцію будь-якого бізнесу, що спрямований на створення благ для суспільства, зазначає, що «... будь-який бізнес можна розглядати як соціальне підприємництво з погляду інституційних схем» [10].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ соціального підприємництва здійснили І. Босак [11] (охарактеризовано основні ознаки та особливості сучасного розвитку соціального підприємництва); М. Наумова [12] (визначені ролі соціального підприємництва з позицій характеристики його ролі у соціально-економічному розвитку суспільства); Н. Доброва

[13] (загальні теоретичні інтерпретації суті соціального підприємництва); Д. Попович [14] (обґрунтування значення соціального підприємництва як перспективного інструменту вирішення проблем сучасного суспільства); В. Звонар [15] (охарактеризовано ролі і значимість соціального підприємництва у ролі механізму подолання викликів розвитку ринку праці); Н. Проць [16] (розкриття проблематики соціального підприємництва аналізом досвіду країн-лідерів).

Актуально досліджується загально-теоретична і галузева методологія: підприємницького і кооперативного розвитку: М. Малік [26; 27], Ю. Лупенко [26]; соціального розвитку: О. Могильний [18]; соціального капіталу: З. Галушка [28], О. Шпикуляк [30] в організаціях; ролі енергетичної безпеки, відновлюваної енергетики як соціального блага: Г. Калетнік [25]; інституціональної динаміки трансформацій підприємницького середовища: Ю. Лопатинський [29] та інші науковці, які удосконалюють теоретико-методичні положення концепції соціального підприємництва.

Дослідження соціального підприємництва в сучасній соціально-економічній науці є надзвичайно динамічними, забезпечують якісне накопичення знань. До того ж соціальне підприємництво виникло як наслідок зростання добробуту людей, з приходом розуміння необхідності пов'язати економічний (фінансовий) аспект із соціальним. Культивуючи ідею соціальної відповідальності, соціальної спрямованості бізнесу, науковці та практики довели життєздатність організацій соціального підприємництва.

Ця сфера відносно нова, у якій суб'єкти господарювання, разом з метою отримати прибуток, прагнуть забезпечити реалізацію соціальних рішень. Концепція соціального підприємництва є похідною від потреби здійснення соціальних транзакцій, які необхідні для соціального розвитку території, громади, людини. Базовою цінністю соціального підприємництва є мотивація забезпечення постановки досягнень бізнесу на службу соціуму, громади. Слушною вважаємо гіпотезу, що соціальним є підприємництво зі створення соціального багатства, здійснення соціального відтворення. Також це вища форма підприємницької діяльності, яка постає в епоху постіндустріального, інформаційного суспільства, з високою культурою розповсюдження знань. Для соціального підприємництва прибуток не є самоціллю, адже наприклад в кооперативі, який великою мірою є соціальним підприємством, першочергове завдання – надавати обслуговування.

Сучасні світові тенденції розвитку науки про підприємництво включають не лише традиційну економіку господарювання, але й соціологію. Це передбачає вивчення соціальних форм підприємництва як похідних від комерційної діяльності, таких, що зорієнтовані на неприбутковість, створення організаційного механізму формування соціальних результатів.

Теоретична концепція соціального підприємництва еволюційно походить від засад

економіки господарювання, яка утвердилася завдяки працям теоретиків і практиків підприємства. Вона відносно нова й у цьому її інноваційність, а виникла на основі класичної теорії підприємства, підприємства – пріоритетів не економічного, а соціального характеру, соціальних цінностей. Тому у теорії соціального підприємства економіка, економічний розвиток, сприймаються як забезпечуючий фактор (табл. 1).

Таблиця 1

Сфери, економічні теорії у яких представлені критерії розуміння соціального підприємства*

Теорія	Основоположники і поціновувачі - сучасники	Статус відношень до соціального підприємства
Класична теорія про багатство і розвиток націй	Ж.- Б. Сей, А. Сміт	Загальні класичні аспекти оцінки соціальних наслідків господарської діяльності і створення багатства
Теорія підприємства і систем господарювання	Р. Кангилон, Й. Шумпетер, Х. Бергман, М. Малік, Ю. Лупенко	Основоположні ідеї підприємства з визначенням його соціальних функцій в економіці та суспільстві
Методологія соціально-наукового пізнання	М. Вебер	Дослідження соціальних зв'язків членів колективу
Теорія кооперації	Р. Оуен, Ф. Райффайзен, М. Туган-Барановський, М. Малік, В. Зіновчук	Розробка і пропагування теоретичних засад кооперації як способу спільного вирішення економічних проблем; обґрунтування соціального підприємства на прикладі кооперативу
Інституційна теорія	Т. Веблен, А. Грейф	Розкриття засад інституційної взаємодії в організаціях, дослідження чинника соціального розвитку в умовах сучасної трансформаційної економіки
Теорії трансформацій, соціального розвитку і соціального капіталу	Дж. Коулмен, Ф. Фукуяма, Ю. Лопатинський, З. Галушка, О. Могильний, О. Шпикуляк	Теоретико-практичний аспект трансформації соціальних відносин і зв'язків в організаціях
Теорії соціально спрямованої відновлювальної економіки	Г. Калетнік	Визначення соціально-економічних засад відновлюваного розвитку і механізмів його забезпечення

*Систематизовано автором на основі вивчення літературних джерел: [1-32].

Теорія соціального підприємства виникла не спонтанно, а у результаті еволюції науки у сфері економічних, соціальних, організаційних відносин. Явище соціального підприємства з'явилося як результат пошуку шляхів соціалізації бізнесу з визначенням механізмів забезпечення більш широкого охоплення ринку, споживачів для розширення задоволеності

потреб членів суспільства. Людство досягло рівня розвитку, у якому соціальні виклики стали значущими для багатьох сфер. Отже, на основі аналізу літературних джерел і вивчення практичних аспектів здійснення підприємницької діяльності, нами систематизовано основні характеристики соціального підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Основні характеристики сучасного соціального підприємства*

Характеристики соціального підприємства	Відношення до порівнянь з класичним традиційним підприємством
Альтруїзм – пріоритет у вирішенні соціальних проблем, зокрема і на засадах неприбутковості	Протилежність – класичне підприємство передбачає обов'язкове задоволення критерію прибутковості – це головна його мета
Зміни якостей соціального розвитку – покращення соціальної складової динаміки розвитку суспільства	Економічні критерії результативності – пріоритет отримання прибутку шляхом продуктивного перетворення ресурсів, забезпечення підвищення матеріального добробуту

*Запропоновано на основі аналізу літературних джерел [1 - 32] і практичних висновків.

Вважаємо, що соціальне підприємництво є функцією спеціалізованих організаційних структур, які забезпечують вирішення соціально-економічних проблем, не ставлячи за головну мету виключно отримання прибутку. Соціальні підприємства відрізняють від інших функціональною приналежністю до структур, які забезпечують задоволення соціальних потреб, або надання такої можливості для соціально вразливих верств населення.

Висновки. Соціальне підприємництво набуло величезного поширення, особливо у економічно високорозвинених країнах. Початком періоду практичного втілення соціального підприємництва називають 80-ті роки ХХ століття. Ідейні витoki цього явища походять з глибини віків. Прообрази соціального підприємництва помічені у творах з популяризації ідей соціалізації економіки, рівномірного розподілу багатства. Чиста модель соціального підприємництва базується на принципах неприбутковості, а діяльність соціального підприємства переважно не має нічого спільного з фактором економічної діяльності. Теорія соціального підприємництва виникла з ідей класичного підприємництва,

альтруїстичних форм капіталізму і необхідності у бізнесу використовувати надлишок фінансових ресурсів на цілі підвищення загального соціального добробуту. Еволюцію соціального підприємництва, теоретичних засад цього явища необхідно розділяти на теорії соціальних аспектів розвитку традиційного підприємництва (загальне економічне і господарське значення) і теорії соціального підприємництва (безпосереднє вирішення соціальних проблем).

Концептуальна основа соціального підприємництва – наукове і практичне усвідомлення соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством. У цілому є підстави вважати, що еволюція теоретичних основ концепції соціального підприємництва досить тривала у часі, вона продовжується і лише в останні десятиліття це явище набуло практичного поширення, а також наукового визнання як системи відносин зі створення товарів, послуг, задоволення соціально-побутових потреб, у яких беруть участь соціальні підприємці та споживачі, держава, діють на підприємницьких засадах, але отримання прибутку у такій діяльності не є головною метою.

Список літератури

1. Сміт Адам. Дослідження про природу і причини багатства народів / пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевкіна, А. Малівський. – К. : Наш формат, 2018. 736 с.
2. Веблен Торстейн. Теория делового предприятия / Перс. с англ. М.: Дело, 2007. 288 с.
3. Вебер Макс. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. Олександр Погорілий. К. : Наш формат, 2018. 216 с.
4. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку [Текст] : дослідж. прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу/ Йозеф А. Шумпетер ; пер. [з англ.] Василя Старка. К. : Києво-Могилянська академія, 2011. 242 с.
5. Туган-Барановський, М.І. Політична економія : курс популярний.- К. Наукова думка, 1994. 264 с.
6. Марк Блауг 100 великих економістів до Кейнса / Пер. с англ. под ред. А.А. Фофонова. СПб. : Экономическая школа, 2005. 352 с.
7. Юнус М. Создавая мир без бедности. Социальный бизнес и будущее капитализма / М. Юнус, А. Жоли. М. : Альпина Бизнес Букс, 2010. 307 с.
8. Матвієнко-Беляєва Г.Л. Соціальне підприємництво: ефективний гібридний бізнес феномен. Економіка та управління підприємствами. Випуск 14, 2018. С. 461 – 466. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/64.pdf
9. Березяк, І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва [Текст] / І. І. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – Вип 25. – С. 31-36.
10. Куц М. Р. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. 2015. Т. 174. С. 51-55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_2015_174_10.
11. Босак І. П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. Наукові записки [Української академії друкарства]. 2017. Вип. 1 (54). С. 99–104.
12. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Україна: аспекти праці. 2014. № 4. С. 34–39.
13. Доброва Н. В. Соціальне підприємництво. Економічні інновації. 2015. Вип. 59. С. 112–117.
14. Попович Д. В. Соціальне підприємництво як перспективний інструмент вирішення проблем сучасного суспільства. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 701–705.
15. Звонар В.П. Соціальне підприємництво в контексті викликів довготривалого безробіття в Україні // Економіка та суспільство. – 2016. – № 5. – С. 294–298.
16. Проць Н. Соціальне підприємництво. Досвід Норвегії [Електронний ресурс] / Н. Проць. – Режим доступу : <http://lcci.com.ua/socialne-pidpryyemnyctvo-dosvid-norvegiji/>

17. Грейф, А. Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли [Текст] / пер. с англ. И. Кушнारेвой; вступит. ст. М. Юдкевич; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 536 с
18. Могильний О.М. Вплив соціального капіталу на конкурен-тоспроможність сільського соціуму. URL: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/viewFile/677/703>
19. Шпикуляк О.Г. Мотивація формування людського та соціального капіталу в аграрній сфері. Економіка АПК. 2006. № 10. С. 135–141.
20. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ. С.Г. Сорокиной. Москва : «Прогресс», 1984. 336с.
21. Коулмен Дж. Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность. 2001. №3. С. 121–139.
22. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Друге видання, доп. і перероб – К.: Логос, 2001. 380 с.
23. Сэй Ж.-Б. Трактат политической экономии. Москва : Дело, 2000. 232 с.
24. Фукуяма Ф. Доверие : социальные добродетели и путь к процветанию / пер. с англ. Москва : ООО «Издательство АСТ», ЗАО НПП «Ермак», 2004. 730 с.
25. Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г.М.Калетнік // Економіка АПК. 2010. №1. С.30-36.
26. Малік М. Й. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: моногр. / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В.М. та ін.] К.: ННЦ ІАЕ, 2016. 432с.
27. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи / «Економічні науки». Серія «Облік і фінанси». Випуск 6 (24). Ч. 1. 2009. С. 55 – 64.
28. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: закономірності та суперечності / З.І. Галушка. Монографія. Чернівці, ЧНУ, 2009. 404 с.
29. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. Чернівці: Рута, 2006. 344 с.
30. Шпикуляк О. Г. Категорія соціального капіталу в економічній теорії // Вісник Сумського національного аграрного університету : наук. - метод. журнал. 2006. Вип. 3 - 4 (20-21). С. 321 – 323.
31. Бергман Х. Разделение труда и специализация в сельском хозяйстве /Пер. с нем. Ю.И. Тимофеева и О.Г.Тропова; Под ред. с предисл. А.И. Королькова. М: Прогресс, 1969. 296 с.
32. Розанвалон П'єр. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / Пер. з фр. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 246 с.

References

1. Smit, A. (2018). *Doslidzhennia pro pryrodu i prychyny bahatstva narodiv*. [An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations], Translated by Vasyliiev, O. Mezhevikina, M. Malivskyi, A. Kyiv: Nash format.
2. Veblen , T. (2007). *Teoriya delovogo predpriyatiya*. [The Theory of Business Enterprise], Moskva: Delo.
3. Veber, M. (2018) *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu* [Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus]. Translated by Pohorilyi, O. Kyiv: Nash format.
4. Shumpeter, J. Theory of economic development [Text]: research. profit, capital, credit, interest and the economic cycle / Joseph A. Schumpeter; trans. Basil Stark. K.: Kyiv-Mohyla Academy. 2011. 242 p.
5. Tugan-Baranovsky, M.I. Political economy: a popular course.- K. Naukova Dumka, 1994. 264 p.
6. Mark Blaug 100 Great Economists to Keynes / Per. with English. ed. A.A. Fofonova. St. Petersburg. : School of Economics. 2005. 352 p.
7. Yunus M. Creating a world without poverty. Social Business and the Future of Capitalism / M. Yunus, A. Joly. M.: Alpina Business Books, 2010. 307 p.
8. Matvienko-Belyayeva GL Social entrepreneurship: An effective hybrid business phenomenon. Business Economics and Management. Issue 14, 2018. P. 461 - 466. [Electronic resource]. - Access mode: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_eng/64.pdf
9. Berezyak, II. Foreign experience and domestic realities of social entrepreneurship formation [Text] / II Bereznik // Scientific Notes of the National University “Ostroh Academy”, series “Economics”. - 2014. - Vip 25. - P. 31-36.
10. Kuts MR Social Entrepreneurship: Basic Ideas and Prospects for Research in Sociology // Scientific Notes of NaUKMA. Sociological sciences. 2015. T. 174. S. 51-55. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMA_s_2015_174_10.
11. Bosak IP Social entrepreneurship: basic features and features of development. Scientific Notes [Ukrainian Academy of Printing]. 2017. Vol. 1 (54). Pp. 99–104.
12. Naumova M. The essence of social entrepreneurship and its role in the socio-economic development of society. Ukraine: aspects of work. 2014. № 4. P. 34–39.
13. Dobrova NV Social entrepreneurship. Economic innovation. 2015. Vol. 59. P. 112–117.
14. Popovich DV Social entrepreneurship as a promising tool for solving problems of modern society. Young scientist. 2017. № 5. P. 701–705.
15. Zvonar V.P. Social Entrepreneurship in the Context of Challenges of Long-Term Unemployment in Ukraine // Economy and Society. - 2016. - № 5. - P. 294–298.
16. Prots N. Social entrepreneurship. The Norwegian Experience [Electronic resource] / N. Proc. - Access mode: <http://lcci.com.ua/social-pidpryyemnyctvo-dosvid-norvegia/>

17. Greif, A. Institutes and the way to the modern economy. Lessons from Medieval Trade [Text] / trans. with English. I. Kushnareva; will enter. Art. M. Yudkevich; Nat. research. Higher School of Economics. - M. : Izd. House of the Higher School of Economics, 2013. 536 p
18. Mogilny OM The impact of social capital on the competitiveness of rural society. URL: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/viewFile/677/703>
19. Shpikuliak OG Motivation of formation of human and social capital in agrarian sphere. APK economy. 2006. № 10. P. 135–141.
20. Veblen T. The theory of the empty class / trans. with English. S.G. Sorokina. Moscow: Progress, 1984. 336s.
21. Coleman J. Capital is social and human. Social Sciences and Modernity. 2001. №3. P. 121–139.
22. Zinovchuk VV Organizational Foundations of Agricultural Cooperative / Second Edition, Suppl. and reworking - K. : Logos, 2001. 380 p.
23. Sei J.-B. A treatise on political economy. Moscow: Case, 2000. 232 p.
24. Fukuyama F. Trust: social virtues and the path to prosperity / trans. with English. Moscow: Publishing house ACT, ZAO NPC Ermak, 2004. 730 p.
25. Kaletnik G.M. Economics of biofuel production in Ukraine and food security / GM Kaletnik // Economics of AIC. 2010. №1. Pp. 30-36.
26. Malik MY Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monogr. / [Lupenko Yu. O., Malik M.Y., Zait V.M. et al.] K. : NNC IAE, 2016. 432s.
27. Malik MI Co-operation in agriculture: the state and prospects / "Economic Sciences". Accounting and Finance Series. Issue 6 (24). Ch. 1. 2009. P. 55 - 64.
28. Galushka ZI Socialization of the Transformational Economy: Patterns and Contradictions / ZI Dumpling. Monograph. Chernivtsi, ChNU, 2009. 404 p.
29. Lopatinsky Yu. M. Transformation of the agrarian sector: institutional principles. Chernivtsi: Ruta, 2006. 344 p.
30. SHpikulyak OG The category of social capital in economic theory // Bulletin of Sumy National Agrarian University: Sciences. - method. magazine. 2006. Vol. 3 - 4 (20-21). Pp. 321 - 323.
31. Bergman H. Labor division and specialization in agriculture / Per. with him. Yu.I. Timofeeva and OG Tropova; Ed. with pred. A.I. Korolkova. M: Progress, 1969. 296 p.
32. Rosewalon Pierre. Utopian capitalism. History of the idea of the market / Trans. with fr. K. : Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2006. 246 p.

Аннотация

Анна Дюк

**ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОЛОЖЕНИЙ
КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

Исследованы аспекты эволюции теоретической концепции социального предпринимательства. Охарактеризованы принципы эволюции теоретических положений концепции социального предпринимательства и значение этого явления в жизнедеятельности человека на современном этапе общественного развития. Установлена связь теории социального предпринимательства с классической теорией и экономикой хозяйствования.

Предложено авторское видение определения сущности социального предпринимательства как вида бизнеса и способа организации деятельности по удовлетворению потребностей в обществе.

Ключевые слова: предпринимательство, социальное предпринимательство, социальная деятельность, хозяйствования

Summary

Anna Diuk

EVOLUTION OF THEORETICAL POSITIONS OF THE CONCEPT OF SOCIAL BUSINESS

Aspects of evolution of theoretical concept of social entrepreneurship are investigated. The principles of evolution of the theoretical provisions of the concept of social entrepreneurship and the significance of this phenomenon in human life at the present stage of social development are characterized. The connection between the theory of social entrepreneurship and classical theory and economics of economy.

The author's vision of defining the essence of social entrepreneurship as a type of business and a way of organizing activities to meet the needs of society is offered.

Keywords: entrepreneurship, social entrepreneurship, social activity, management

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Досліджуються сутність, форми існування та рівні нагромадження соціального капіталу як економічного ресурсу. Соціальний капітал розглядається як результат розвитку економіки та соціально-економічних відносин. Визначено ресурсний, мобілізаційний та інституційний способи втілення соціального капіталу у соціально-економічній дійсності. Показано, що ресурсний спосіб заснований на застосуванні особистісних характеристик соціального капіталу та орієнтований на отримання вигоди від соціальних контактів. Мобілізаційний спосіб передбачає отримання вигоди від узгодження інтересів та пошук шляхів для використання інших ресурсів. Він реалізується шляхом удосконалення комунікаційного менеджменту, масштаби соціальних інвестицій, посилення соціальної відповідальності компаній, розвиток громадянського суспільства та ДПП тощо. Інституційний спосіб спрямований на зменшення невизначеності у міжсуб'єктних відносинах та мінімізацію транзакційних витрат.

Визначено чинники формування соціального капіталу у сучасній економіці: зрілість соціально-економічних відносин; рівень розвитку економіки та ефективність дії ринкових механізмів; розвиток людського капіталу; особливості комунікаційного менеджменту; державна політика; соціальна відповідальність компаній; розвиток громадянського суспільства та ДПП; технологічні, соціальні, культурні та інші інновації, пріоритетність сфери послуг та стрімкий розвиток ІТ-сектора; сервісні моделі зайнятості; соціальні інвестиції; розвиток мережевого суспільства, соціальна диференціація; глобалізаційні процеси.

Ключові слова: соціалізація економіки; соціальний капітал (СК), форми існування СК, рівні нагромадження СК, чинники формування СК.

Постановка проблеми. Формування та нагромадження соціального капіталу (СК) на початку XXI століття перетворилося на важливу закономірність соціалізації економіки. Важливість цих процесів для сучасної економіки важко переоцінити, адже СК починає розглядатися як економічний ресурс, що за умови його ефективного використання дозволяє розв'язувати складні завдання: забезпечення надійності та передбачуваності інституційного середовища економіки; формування надійних економічних зв'язків між господарськими суб'єктами, заснованих на довірі, визнанні спільних цінностей та норм економічної поведінки; встановлення партнерських взаємовідносин держави, сфери бізнесу і громадянського суспільства при вирішенні проблем сталого економічного розвитку; усунення практик опортуністичної поведінки економічних суб'єктів різних рівнів господарювання; зростання добробуту населення. Зазначені завдання мають пряме відношення до стану і рівня розвитку СК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. СК на початку XX ст. почали активно досліджувати представники соціологічної науки П. Бурдьє, М. Вебер, М. Грановеттер, Е. Дюркгейм, Дж. Коулмен, Р. Патнем, П. Сорокін, Ф. Фукуяма. У їхніх дослідженнях визначено сутність, складові компоненти, форми існування

та методи соціологічної оцінки формування та нагромадження соціального капіталу.

Як економічний ресурс СК науковці почали розглядати лише наприкінці XIX- початку XX ст. В Україні сутність, структуру та значення соціального капіталу в економічного розвитку досліджують такі науковці, як: У. Алейнікова, Б. Буркинський, Г. Волчкова, Н. Гавкалова, З. Галушка, М. Горожанкіна, О. Грішнова, В. Єлагін, Л. Ємельяненко, Ю. Зайцев, Г. Коломієць, Е. Лібанова, О. Міночкіна, К. Немешкало, Н. Пачева, О. Петроє, І. Терон, Т. Шаповаловата ін. Кількісні дослідження СК знаходимо у працях фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України; Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України; Інституту соціології НАН України, Центру перспективних соціальних досліджень Мінсоцполітики та НАН України, аналітичного Центру Разумкова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень присвячено визначенню напрямів впливу СК на функціонування економіки і суспільства. Однак, з огляду на відносну новизну дослідження СК саме як економічного ресурсу, з нашого погляду, у науковій економічній літературі не приділяється достатньої уваги визначенню чинників, що сприяють формуванню СК.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування СК як результату розвитку соціально-економічних відносин, визначення способів втілення СК у соціально-економічній дійсності та виявлення чинників його формування у сучасній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування процесів нагромадження СК у сучасній Україні передбачає аналіз ресурсної й середовищної (мобілізаційної та інституційної) складових цього процесу – тих чинників, що характеризують форми існування, сфери, способи та механізми нагромадження, а також умови відтворення СК. Вони включають інституційні, економічні, політичні, технологічні, соціальні, комунікаційні, глобалізаційні та інші детермінанти, що тісно переплітаються та разом здійснюють вплив на формування та нагромадження соціального капіталу. Цей вплив може мати як позитивні, так і негативні наслідки щодо можливостей нагромадження та ефективності використання СК на різних рівнях функціонування економіки. Головні чинники формування СК, з нашого погляду, складаються на макроекономічному рівні. До них відносяться:

1. Зрілість соціально-економічних відносин. СК акумулюється у суспільстві. Мережа соціальних відносин виступає платформою для створення правил їх функціонування, а також процедур контролю над їхнім виконанням. Ступінь зрілості економічних відносин характеризує форми взаємозв'язків, що визначають місце і роль окремих людей у суспільстві, їх соціальний статус, норми поведінки, ступінь довіри, способи впливу на інших людей (підпорядкованих, партнерів, зацікавлених у бізнесі та ін.), ступінь залежності від них тощо. Під впливом специфіки етапу розвитку економічних відносин складається особлива система соціальних стосунків, зумовлених ступенем розвитку відносин власності, масштабами економіки, системою розподільних відносин тощо. Зокрема, це свідчить про рівень довіри суспільства до уряду й інших суспільних інститутів. Так, наприклад, згідно з даними World Values Survey, спостерігається значно нижчий рівень довіри й громадської участі в країнах із перехідною економікою, ніж у розвинутих [1]. Це пояснюється диференціацією суспільства, де більша частина населення – прості люди, а менша – привілейована еліта, причому обидві групи мають сильні внутрішні зв'язки на рівні родини й груп близьких друзів, однак слабку взаємодію між собою.

2. Рівень розвитку економіки та ефективність дії ринкових механізмів. Залежно від рівня економічного розвитку країни нагромадження СК здійснюється з різною інтенсивністю. СК формується на різних рівнях економіки залежно від стану її розвитку та тих потреб, що стоять перед суспільством у конкретних умовах. Основою добробуту та умовою розвитку СК виступають показники ВВП, НД у розрахунку на душу населення, зростання реальних доходів, рівня зайнятості тощо.

Але для пояснення умов формування СК має значення й характеристика загального стану розвитку економіки, його відповідності загальносвітовим тенденціям. Відомо, що на кожному етапі розвитку економіка має свої специфічні риси, які дозволяють визначити стан та умови розвитку СК. Так, в інформаційній економіці, де головний ресурс – інформація, такими показниками формування СК виступають: кількість охоплених населення Інтернетом та іншими видами зв'язку; відвідування театрів, філармоній, музеїв і т. д., їх кількість; кількість національно контрольованих критичних технологій; частка населення, яке продовжує навчання з 25 до 64 років тощо. Для економіки знань, де головний ресурс – знання, такими показниками можуть бути, наприклад, кількість патентів на душу населення і кількість виданих патентів за кордоном; кількість наукових відкриттів; число наукових цитувань національних вчених на душу населення; кількість об'єктів інтелектуальної власності тощо. Для інноваційної економіки, де інновація виступає як головний ресурс та результат інтелектуальної праці – це: частка наукомісткої продукції на душу населення; частка наукомісткої продукції на світовому ринку; частка інноваційної продукції за структурою випуску тощо.

Сучасний цифровий розвиток економіки передбачає виконання комплексу завдань, що позитивно вплинуть на економіку, бізнес, суспільство та життєдіяльність країни в цілому. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [2] є важливим кроком до посилення ролі СК під впливом трансформації економіки від традиційної до ефективної цифрової.

3. Формальні та неформальні інституціональні чинники. Формальні інституційні чинники забезпечуються державою. Це гарантування прав і свобод, захист прав та стимулювання підвищення ефективності реалізації відносин власності; формування стабільного громадянського суспільства;

пріоритетний розвиток науки та освіти тощо. Оскільки в сучасних умовах господарювання стан ринку можемо охарактеризувати як такий, що розвивається, економічні агенти мають можливість узгоджувати свої інтереси завдяки неформальним доповненням до ринкових правил гри. Незважаючи на те, що вони несуть при цьому значні транзакційні витрати, система в цілому продовжує функціонувати. На мезорівні мають значення традиційні форми організації з врахуванням місцевої культурної спадщини та ментальності населення (спільна релігія, етнічна приналежність, спільний досвід тощо).

Дослідження особливостей національного господарського менталітету в Україні [3] вказує на специфіку формування соціального капіталу насамперед на нанорівні. З огляду на особливості національного менталітету (інтровертність, неприйняття формально-інституційних відносин, самозаглибленість, зосередженість на власних почуттях, проектування активності на себе, домінування емоцій і почуттів над інтелектом і волею) українцям більш характерні моделі соціальної взаємодії, орієнтовані на сім'ю чи обмежено коло осіб, серед яких встановлюються

відносини довіри та взаємної вигоди, а також прагнення до власної вигоди та особисте прийняття рішень. СК формується повільно. Та порівняно з європейцями, українці комунікабельніші у вузькому середовищі, інтенсивніше й охочіше спілкуються, і навіть запросто використовують близьких людей у власних інтересах[4].

4. Соціальний капітал тісно пов'язаний з людським капіталом, який базується на знаннях, кваліфікації, комунікативній здатності до спільних дій, що багато в чому залежить від спільних норм та цінностей, а також специфічних для даного соціуму засобів підпорядкування індивідуальних інтересів окремих особистостей інтересам великих груп.

За 2017 рік Україна отримала значення ІЛР 0,751, що перенесло її до високої категорії людського розвитку - на 88 позицію зі 189 країн та територій. За період з 1990 по 2017 рік значення ІЛР України збільшилося з 0,705 до 0,751, тобто на 6,5 %. У таблиці 1 наведено прогрес України за кожним показником ІЛР (Табл.1).

Таблиця 1

Тенденції ІЛР України, розраховані на базі послідовної серії часових даних та нових цільових показників.

	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана кількість років навчання	Середня кількість років навчання	ВНД на душу населення (ПКС 2011 року в доларах США)	Значення ІЛР
1990	69,8	12,4	9,1	10 748	0,705
1995	67,9	12,2	10,0	4984	0,664
2000	67,3	13,0	10,7	4659	0,671
2005	67,4	14,6	11,2	7173	0,715
2010	69,5	14,8	11,3	7715	0,733
2015	71,8	15,0	11,3	7375	0,743
2016	72,0	15,0	11,3	7593	0,746
2017	72,1	15,0	11,3	8130	0,751

Джерело:[5]

За період з 1990 по 2017 рік очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,3 роки, середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 роки, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,6 роки. ВНД на душу населення України скоротився приблизно на 24,4 відсотки в період між 1990 та 2017 рр. Для нагромадження СК мають значення інвестиції в людський капітал впродовж життя – у виховання дітей, освіту, виробниче та інформаційне навчання, охорону здоров'я тощо, що формує знання, вміння, навички, компетенції, здібності. Це формує здібності до господарської

діяльності, рівень добробуту, обізнаність громадян та їхнє бажання до співробітництва.

4. Комунікаційний менеджмент виступає важливим чинником соціалізації економічних відносин та формування СК, оскільки забезпечує процеси обміну інформацією, знаннями й інтелектуальною власністю; взаємодію і взаємозв'язок усіх видів капіталу (у т.ч. СК); формує мотиви, установки, інтереси, відносини і конкретні цілі співробітників. Технології комунікаційного менеджменту, зокрема, репутаційний менеджмент, сприяє забезпеченню прозорості влади і бізнесу для потенційних інвесторів. Як зазначає О.М. Ліва, “Ділова

репутація виступає проявом соціального капіталу, що формується як нематеріальний фактор виробництва, який виникає завдяки комунікаційним зв'язкам, а в його основу покладено довіру, соціальні норми та цінності. Він трансформує людські, організаційні та фінансові ресурси у додану вартість завдяки поширенню інформації та знань, зниженню рівня невизначеності, ризиків і трансакційних витрат, активізації ділової активності та вдосконаленню перебігу бізнес-процесів"[6].

5. СК виступає як результат реалізації соціальної відповідальності компанії.

Використання принципів корпоративної соціальної відповідальності сприяє зміцненню репутаційного капіталу. Підтвердженням цьому є дослідження Reputation Institute, відповідно до якого 73 % зі опитаних 55 тис. споживачів у 15-ти країнах на чотирьох континентах світу готові придбати та рекомендувати іншим продукцію компаній, що мають високий рівень КСВ. За оцінками Reputation Institute, хороша репутація, запорукою якої є КСВ, збільшує капіталізацію компанії на 20 %. Водночас, за даними Бостонської дослідницької компанії MSCI, у соціально активних компаній обсяг продажу на 3 %, активів – на 4 %, а капіталу – на 10 % перевищує відповідні показники компаній-аутсайдерів у сфері КСВ [7]. КСВ сприяє зниженню витрат на пошук інформації про локалізацію і характеристики необхідного ресурсу, на координацію взаємних дій суб'єктів КСВ, на здійснення переговорів і укладення контрактів, на здійснення контролю за дотриманням контрактних домовленостей, на боротьбу з наслідками порушення контрактів.

6. Держава може створювати умови для нагромадження й розвитку СК в суспільстві за такими напрямками: підтримка й посилення впливу в суспільстві культурних традицій, що приводять до його консолідації й конструктивної взаємодії; система освіти що сприяє нагромадженню соціального капіталу шляхом удосконалювання соціальних правил і норм; надання необхідних соціальних і економічних свобод, зокрема охорона права власності, соціальна і національна безпека тощо; співробітництво з бізнесом і громадянським суспільством, засноване на традиціях і історичній практиці. Разом з тим, неправильний підхід до розв'язання цих завдань може руйнувати соціальний капітал, збільшуючи напругу та ступінь недовіри в суспільстві. За результатами соціологічних досліджень виявилось, що більшість державних реформ не досягли бажаних результатів .

Держава здійснює негативний вплив на нагромадження соціального капіталу, зокрема, тоді, коли починає перебирати на себе функції, що можуть, виконувати інститути громадянського суспільства або приватний сектор.

6. Розвиток громадянського суспільства та ДПП.

Підтримуючи добровільну діяльність, громадські рухи тим самим збирають людей разом методами, що сприяють виникненню довіри і поведінці в напрямі співпраці. Нагромаджений таким чином СК сприяє участі громадян у політичних інститутах, посилює прихильність цим інститутам. Коли стосунки соціального партнерства сформовані, держава отримує можливість більш ефективно використовувати людські й організаційні ресурси для вирішення соціальних, політичних, економічних проблем. Збалансованість взаємодії держави і громадських рухів залежить від збалансованості структурних компонентів єдиного соціального ресурсу (СК), під яким розуміється сукупність усіх можливостей суспільства, що реалізуються.

7. Економічні, технологічні, культурні та інші інновації.

Пріоритетним напрямом забезпечення зростання СК на основі модернізації виступає стимулювання нагромадження знань як ресурсу розвитку, збільшення потреби у знаннях з боку суспільства та особистості, що, відповідно, передбачає реалізацію можливостей формування та трансферу знань, підвищення соціального статусу особистості, яка акумулює знання на основі розвитку безперервної освіти. Водночас слід враховувати, що можливості формування, трансферу та нагромадження знань залежать від ступеню готовності суспільства до модернізаційних змін. Саме від ефективності процесів модернізації економіки та суспільства залежать темпи формування економіки знань.

8. Пріоритетність сфери послуг та стрімкий розвиток ІТ-сектора,

що є ключовим сектором сфери послуг в усіх розвинених країнах світу: саме у цьому секторі спостерігається найбільш високий темп приросту зайнятості. Поширення інформації та знань як провідного фактора виробництва стає основою нової поляризації суспільних груп і формування нового панівного класу. В сучасних умовах ще не закріплена остаточно термінологія страт і класів інформаційного мережевого суспільства, але шведські дослідники О. Бард і Я.Зодеквіст досить обґрунтовано виділяють у ньому нетократів – тих хто володіє знаннями і зв'язками, тобто правлячий клас інформаційного суспільства, мережі менших розмірів, які

конкурують між собою на основі капіталістичних принципів і консумеріат – нижній шар мережевого суспільства, пролетаріат споживачів. Хоча двері в нетократію ні для кого не закриті, очевидно положення нижчого класу обумовлене недоліком його соціального інтелекту і нерівність такого суспільства має генетичну природу [8].

9. Перехід до сервісної моделі зайнятості.

Під впливом інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбуваються зміни у структурі та формах зайнятості, підвищується мобільність робочої сили, зростають потреби у підвищенні ефективності праці та виникає така форма нестандартної зайнятості, як дистанційна. 21% підприємств в Україні використовують дистанційну форму зайнятості. Значну частку дистанційних співробітників складають особи віком 25–33 років (40%) та 33–42 роки (42%), тоді як особи 18–25 років становлять 10% від загальної кількості дистанційних співробітників. Основними сферами діяльності дистанційних співробітників є фінанси (33%) та ІТ-технології (19%) [9].

Як свідчення розвитку та використання соціального капіталу в останні десятиліття з'явилися такі нові форми та способи організації людської діяльності як: коворкін, краудсорсинг, аутсорсинг, інсорсинг, аутстафінг, фріланс. Шляхом гнучкого регулювання механізмів зайнятості можливо впливати на поведінкові стратегії суб'єктів на ринку праці з метою досягти ефективної зайнятості, яка сприятиме інтересам зростання добробуту, гарантування соціальної безпеки, задоволеності учасників соціально-трудова відносин від процесу праці. Цей механізм покликаний вибудувати згуртованість і взаємодію на основі індивідуальних та групових ціннісних орієнтацій та взаємної довіри.

10. Інвестиції у людський і соціальний капітал та їх відтворення. Людський капітал – це сформований завдяки інвестиціям і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які доцільно використовуються у тій чи іншій галузі суспільного виробництва, сприяють зростанню ефективності праці і тим самим впливають на зростання заробітків (прибутків) людини. Інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними з позиції як окремої людини, так і суспільства в цілому. Вони є основою формування СК. У випадку з соціальним капіталом, ці інвестиції здійснюються безпосередньо в соціальні відносини між людьми і часто виступають в якості позитивних

екстерналій інвестицій в інші види капіталу, в першу чергу, в людський (наприклад, в освіту).

11. Соціальна диференціація. Нерівність вважається одним з основних чинників, що визначає рівень соціального капіталу в населенні. Існує негативний зв'язок між позитивним соціальним капіталом і нерівністю. Зростання нерівності викликає недовіру та замкнутість населення у рамках домогосподарств. Однак, довіра і правові норми сильніші в країнах з вищими прибутками та з рівнішим розподілом доходів. [10].

Більш заможні громадяни більш схильні до нагромадження СК. Середній клас володіє сучасними засобами комунікації та відповідними навичками спілкування. Це дає можливість накопичення як культурного, так і соціального капіталу (зокрема, мережевого), свідченням цього є те, що переважна більшість (77%) представників середнього класу мають у власності інноваційні засоби комунікації [11].

12. Формування мережевого суспільства здійснює визначальний вплив на нагромадження СК. Мережування – один з важливих процесів, який є індикатором розвитку громад; йдеться про кероване ініціативною групою об'єднання людей чи організацій, які мають спільні цілі, але прагнуть мати автономію дій, а таким чином - і гнучкість у можливості реагування на потреби громади [12].

Переваги членства в мережі полягають у: можливості доступу до широкої мережі компаній, які працюють над інтеграцією десяти універсальних принципів у свої стратегії та діяльність; доступі до майже 80 локальних мереж у світі, які можуть допомогти знайти партнерів та отримувати цінні знання; залученні до глобально визнаних інструментів для розробки, впровадження та подання звітів про політику та заходи у сфері сталості, соціальних питань, навколишнього середовища, управління цілями сталого розвитку; доступі до широкого кола спеціалізованих публікацій, інструментів, веб-семінарів, конференцій, форумів та доступ до бібліотеки Глобального договору ООН; можливості приймати практичні рішення щодо загальних проблем, наприклад, шляхом створення або участі у проектах; доступі до цільових знань у галузі прав людини, трудових відносин, навколишнього середовища та боротьби з корупцією.

Висновки. Наведені чинники передбачають різні способи включення СК у економічну систему. Ресурсний спосіб заснований на застосуванні особистісних характеристик СК та орієнтований на отримання вигоди від соціальних контактів. Він включає різні способи

використання людського та інтелектуального капіталу, статусу, рівня добробуту, вміння налагоджувати особисті стосунки, включатися у сервісні моделі занятості тощо. Мобілізаційний спосіб передбачає отримання вигоди від узгодження інтересів та пошук шляхів для використання інших ресурсів. Він реалізується шляхом удосконалення комунікаційного менеджменту, масштаби соціальних інвестицій, посилення соціальної відповідальності компаній, розвиток громадянського суспільства та ДПП тощо. Інституційний спосіб спрямований на зменшення невизначеності у міжсуб'єктних

відносинах та мінімізацію трансакційних витрат. Його ефективність визначають такі чинники як зрілість соціально-економічних відносин; рівень розвитку економіки та ефективність дії ринкових механізмів; державна соціальна політика; технологічні, соціальні, культурні та інші інновації, стрімкий розвиток ІТ-сектора, розвиток мережевого суспільства тощо. Подальші дослідження чинників формування СК лежать у площині оцінки позитивних та негативних наслідків їх впливу на процеси нагромадження та використання СК.

Список літератури

1. Dasgupta P. Social Capital and Economic Performance. University of Cambridge. 2001: Mime. – 40 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.cam.ac.uk/emeritus/dasgupta/soccap.pdf>
2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#n13>
3. Галушка З.І. Господарський менталітет та національні особливості процесів соціалізації економіки: монографія / З.І. Галушка, О.О. Лусте // Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. – 264 с.
4. Бідність і соціальний капітал суспільства: множити чи ділити? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/socium/bidnist-i-socialniy-kapital-suspilstva-mnozhiti-chi-diliti.html>
5. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт». – 2018. – 368 с.
6. Ліва О. М. Становлення та розвиток концепції управління соціальним капіталом підприємства /О.М. Ліва// Стратегія економічного розвитку України. 2015. - № 36 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sedu.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/5.pdf>

7. Гражевська Н. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник нагромадження новітніх форм капіталу в сучасній ринковій економіці / Н.І. Гражевська, А. Мостепанюк // Вісник КНУ, ЕКОНОМІКА, 2018. - №2(197). – С.12-17.

8. Бард А. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма/А.Бард, Я. Зодерквист// СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. - 252с.

9. Дистанционная занятость: способ сэкономить в кризис или точка роста?/ GFK Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/bitrixcms1/ss-59075712>

10. Caramuta Diego M. A Dynamic Approach to the Relationship between Inequality, Social Capital and Institutions. CONICET – Department of Economics, Universidad Nacional del Sur, June 21, 2005. - 20 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpdc/0506009.html>;

11. Середній клас в Україні: уявлення і реалії / Центр Разумкова, “Заповіт” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf

12. Gilchrist A. The Short Guide to Community Development/ A. Gilchrist, M. Taylor: 2d ed. Bristol: Policy Press. 2011. – 184p.

References

1. Dasgupta P. (2001) Social Capital and Economic Performance. University of Cambridge.: Mime. – 40 p. Retrieved from: <http://www.econ.cam.ac.uk/people-files/emeritus/pd10000/publications/soccap.pdf>
2. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii. Rozporiadzhennia KМУ vid 17 sichnia 2018 r. № 67-r Kyiv. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r#n13>
3. Halushka Z., Luste E. (2017) Hospodarskyi mentalitet ta natsionalni osoblyvosti protsesiv

sotsializatsii ekonomiky: monohrafiia Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 264p.

4. Bidnist i sotsialnyi kapital suspilstva: mnozhyty chy dilyty? Retrieved from: <https://dt.ua/socium/bidnist-i-socialniy-kapital-suspilstva-mnozhiti-chi-diliti.html>

5. Rozvytok liudskoho kapitalu: na shliakhu do yakisnykh reform. Tsentr Razumkova. Vydavnytstvo «Zapovit».2018. 368 p. Retrieved from: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf

6. Liva O. M. (2015) Stanovlennia ta rozvytok kontseptsii upravlinnia sotsialnym kapitalom Retrieved from: <http://www.sedu.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/5.pdf>

7. Hrazhevska N. Mostepaniuk A (2018) Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist yak chynnyk nahromadzhennia novitnikh form kapitalu v suchasnyy rynkovii ekonomitsi. Visnyk KNU, EKONOMIKA. №2(197). P.12-17.
8. Bard A. (2004) Netokratyia. Novaia praviashchaia zlyta y zhyzn posle kapytalyzma. SPb.: Stokholmskaia shkola ekonomyky v Sankt-Peterburhe. 252 p.
9. Dystantsyonnaia zaniatost: sposob sekonomyt v kryzys yly tochka rosta?/ GFK Ukraina. Retrieved from: <http://www.slideshare.net/bitrixcms1/ss-59075712>
10. Caramuta Diego M. A. (2005) Dynamic Approach to the Relationship between Inequality, Social Capital and Institutions. CONICET - Department of Economics, Universidad Nacional del Sur, June 21, 220 p. Retrieved from: <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpdc/0506009.html>;
11. Serednii klas v Ukraini: uivlennia i realii / Tsentrazumkova, "Zapovit" Retrieved from: razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf
12. Gilchrist A. (2011). The Short Guide to Community Development/ A.Gilchrist, M. Taylor: 2d ed. Bristol: PolicyPress. 184 p.

Аннотация

Інна Нафус

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Исследуется сущность, формы существования и уровни накопления социального капитала как экономического ресурса. Социальный капитал рассматривается как результат развития экономики и социально-экономических отношений. Определены ресурсный, мобилизационный и институциональный способы воплощения социального капитала в социально-экономической действительности. Показано, что ресурсный способ основан на применении личностных характеристик социального капитала и ориентирован на получение выгоды от социальных контактов. Мобилизационный способ предусматривает получение выгоды от согласования интересов и поиск путей для использования других ресурсов. Он реализуется путем усовершенствования коммуникационного менеджмента, через масштабы социальных инвестиций, усиление социальной ответственности компаний, развитие гражданского общества и ДПП и тому подобное. Институциональный способ направлен на уменьшение неопределенности в межсубъектных отношениях и минимизацию транзакционных расходов.

Охарактеризованы факторы его формирования в современной экономике: зрелость социально-экономических отношений; уровень развития экономики и эффективность действия рыночных механизмов; развитие человеческого капитала; особенности коммуникационного менеджмента; государственная политика; социальная ответственность компаний; развитие гражданского общества и ГЧП; технологические, социальные, культурные и другие инновации, Приоритетность сферы услуг стремительное развитие IT-сектора; сервисные модели занятости; социальные инвестиции; развитие сетевого общества, социальная дифференциации; формирование сетевой экономики.

Ключевые слова: социализация экономики; социальный капитал (СК), формы существования СК, уровни накопления СК, факторы формирования СК.

Summary

Inna Nafus

FACTORS OF FORMING SOCIAL CAPITAL IN A MODERN ECONOMY

In the article we examine the problem of social capital accumulation as an important economic resource, which allows to solve complex problems with its effective use: ensuring the reliability and predictability of the institutional environment of the economy; formation of reliable economic relations between economic entities based on trust, recognition of common values and norms of economic behavior; establishment of partnership relations between the state, business and civil society in solving the problems of sustainable economic development; elimination of the practices of opportunistic behavior of economic entities of different levels of management; population welfare growth.

The purpose of the article is to justify social capital as a result of the development of socio-economic relations, the definition of ways to implement social capital in the socio-economic system and identify the factors of its formation in the modern economy. Social capital is considered as the result of economic development and socio-economic relations. The resource, mobilization and institutional ways of realizing social capital in socio-economic reality are determined. The resource method is based on reciprocal behavior and is aimed at benefiting from social contacts. The following factors of formation of social capital in the modern economy of Ukraine are described: the maturity of socio-economic relations; the level of economic development and the effectiveness of market mechanisms; development of human capital; features of communication management; state policy; social responsibility of companies; development of civil society and PPP; technological, social, cultural and other innovations, the priority of the sphere of services and the rapid development of the IT sector; service models of employment; social investment; development of a network society, social differentiation; globalization processes.

Key words: socialization of economy; social capital, forms of existence of social capital, levels of accumulation of social capital, factors of social capital formation.

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА РЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

УДК: 330.341
JEL Classification: F 020

© Продан І.В., 2019
prodan2312@ukr.net

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ФАКТОРИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто особливості інноваційного розвитку економіки України в умовах євроінтеграції. Визначено підходи до розвитку потенціалу підприємств України в умовах євроінтеграції. Проведено аналіз факторів зовнішнього середовища стосовно промислових підприємств.

Досліджено особливості функціонування інноваційної політики України її сучасні проблеми та перспективи подальшої євроінтеграції. Встановлено низький рівень конкурентоспроможності України.

Здійснено оцінку сучасного стану інноваційного потенціалу України в контексті його порівняльного аналізу з країнами ЄС. Визначено стратегічні пріоритети, інституційні та фінансові механізми розбудови національної інноваційної системи.

З'ясовано, що розробка і комерціалізація нової продукції є складним, ризикованим процесом. Для підвищення конкурентоспроможності інноваційна політика є визначальною. Крім того, сформовані завдання інноваційної політики України на сучасному етапі євроінтеграції. Надано рекомендації щодо впливу основних політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів впливу зовнішнього середовища на підприємства, які формують промисловий комплекс країни.

Доведено необхідність застосування інноваційного підходу як запоруки економічного зростання у довгостроковій перспективі

Ключові слова: *інновації, інноваційна політика, інноваційний розвиток, євроінтеграція, міжнародна і глобальна конкурентоспроможність, конкурентоспроможність економіки, євро інтеграційні процеси, транснаціоналізація інноваційної діяльності, адаптація інноваційної політики, інноваційний потенціал, інституційне забезпечення євроінтеграції, стратегія інноваційного розвитку інноваційна модель бізнесу, національна інноваційна система, PEST-аналіз.*

Постановка проблеми. Аналіз сучасної економічної практики показує, що високих результатів підприємства можуть досягти лише за умов цілеспрямованого пошуку нових (новаторських) можливостей, які відкриває господарське середовище щодо виготовлення і/або впровадження нових видів товарів, виробничих засобів, освоєння нових ринків і форм організації виробництва. Це передбачає особливий стиль ведення бізнесу, в основу якого покладено орієнтацію на впровадження нововведень і проведення систематичної та цілеспрямованої інноваційної політики.

В умовах інтеграції України до ЄС проблема активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств набуває принципового значення у контексті проведення ринкових реформ і підвищення ефективності ведення підприємницької діяльності. Без інтенсифікації інноваційної складової виробництва неможливо покращити конкурентоспроможність українських промислових підприємств. Всі вони функціонують в умовах жорсткої конкурентної

боротьби на фоні економічної глобалізації. Саме тому запорукою підвищення ефективності функціонування підприємств є підвищений інтерес до проблем інноваційного розвитку. Переваги інноваційного фактору у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства (регіону або держави) сьогодні є очевидними, а його вплив на виробничий процес – радикальним і комплексним, оскільки для більшості країн інновації стають головним фактором економічного розвитку

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем інноваційної політики країни і механізмів удосконалення інноваційної політики зробили такі іноземні – Роберт Г. Купер, Дж. Ниббе, Й. А. Шумпетер, Т. Ярус і вітчизняні науковці – Л. Л. Антонюк, Л. М. Ганущак-Єфіменко, В. М. Геєць, М. М. Єрмошенко, В. М. Кужель, Т. М. Куценко, В. П. Семиноженко, Л. І. Федулова, А. А. Чухно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Майбутнє України – в інноваційній євро-орієнтованій економічній

політиці. Вітчизняним підприємствам важливо нарощувати свій потенціал, розвивати здібності до реалізації можливостей, налагоджувати високотехнологічні виробництва, запроваджувати принципи вільної міжнародної торгівлі.

Основною стратегією інноваційного розвитку України повинна стати стратегія «нарощення», яка ґрунтується на принципі неухильного нарощування власного науково-технічного та інноваційного потенціалу з метою утримання лідируючих позицій на світовому ринку.

Формулювання цілі статті. Формування й ефективне використання української інноваційної політики, покращення інноваційного забезпечення економіки і врегулювання питань зближення з Євросоюзом сприятиме становленню України як інвестиційно-привабливої країни та підвищенню її міжнародної конкурентоспроможності. Відповідно ефективна інноваційна політика є визначальним фактором розвитку економіки країни на сучасному етапі євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу. У даний час переважна більшість підприємств в Україні спираються на консервативну бізнес-модель, при якій бізнес розглядається як діяльність, зосереджена на виконанні окремих функцій бізнесу (управління персоналом, маркетинг тощо) та управлінні ресурсами, у результаті чого здійснюються виробництво і продаж товарів або послуг в обмін на грошовий еквівалент або інші товари і послуги, переважають стратегії «переносу» і «запозичення», які зводяться до використання світового науково-технічного потенціалу і перенесення створених за кордоном інновацій у власну економіку або започаткування в країні виробництва продукції, котра вже виготовлялась в розвинутих країнах.

Результатом євроінтеграції має стати зміна консервативної моделі бізнесу на інноваційну як підсумок посиленої конкуренції українських виробників з іноземними. Основними особливостями інноваційного розвитку в умовах інтеграційних процесів є:

– прискорення темпів технологічного оновлення та зменшення життєвого циклу продукції. Протягом десятиліття відбувається зміна декількох поколінь технологій,

компаніям стає надзвичайно важко утримувати конкурентні переваги та інтелектуальне лідерство;

– інвестиційний глобалізм, що дає можливість компаніям швидко переорієнтувати фінансові ресурси на ринки,

які сприяють зростанню їх конкурентного статусу;

– інвестиції в людський капітал. Сучасна економіка ґрунтується на знаннях, тобто індивідуальна, корпоративна і національна конкурентоспроможність вимагає від людини володіння новими знаннями, а країни-інноватори інвестують у талановитих людей у всьому світі;

– глобалізація попиту на високотехнологічну продукцію. Експорт високотехнологічних товарів зростає швидкими темпами та становить основу структури економіки країн ключових інноваторів;

– інтернаціоналізація дослідницької діяльності. Посилюються тенденції глобалізації інноваційної діяльності, що виявляється у створенні закордонних центрів, які проводять дослідження в новітніх напрямках науки і технології. Розширення НДДКР за кордон – прагнення розширити потенціал за рахунок іноземних новітніх науково-технологічних досягнень [2, с. 48-49].

Україна має всі необхідні передумови для включення в загальноєвропейський інноваційний простір за умови розбудови ефективної національної інноваційної політики, на яку впливають два рівні інноваційного середовища: макро-середовище – охоплює суспільно-політичну, інституціонально-правову, соціально-економічну системи отримання використання нових знань у національних масштабах (виробничі сили, суспільні інститути, культурні традиції, науково-дослідницький потенціал, освітній сектор); мікро-середовище – включає суспільно-політичні й економічні умови життєдіяльності індивіда, сукупність мотивів здійснення розробок і використання нових знань.

Метою розвитку національної інноваційної політики є створення умов для підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації національної економіки, підвищення рівня їх інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращання добробуту людини та забезпечення стабільного економічного зростання [10]:

Державна політика повинна бути направлена на розробку програм щодо залучення та використання інвестицій в інноваційній сфері, приймання участі в управлінні процесами й ризиками в інноваційній діяльності, підтримку інноваційного потенціалу провідних наукових і конструкторських центрів, а також забезпечення

реалізації науково-технічної політики, що відповідає світовому рівню. Це означає, що Україна має обрати такі напрями розробки «високих» технологій, для реалізації яких у державі вже створено реальні передумови та є відповідний науково-технічний потенціал для виходу на провідні позиції науки й техніки.

Державна підтримка інноваційних процесів в Україні повинна охоплювати:

– фінансові аспекти: фінансування утворення нових галузей, наукоємних виробництв за рахунок коштів державного бюджету; ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів; надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів; державне замовлення на інноваційні продукти; дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій; компенсація банківського процента, цілком чи його частини, у разі спрямування позики на фінансування інвестицій у технологічні інноваційні зміни; державні виплати провідним науковим центрам та науковцям;

– фіскальні пільги для інноваторів: зниження ставок податку на прибуток підприємств; податковий кредит інноваційним підприємствам; звільнення від деяких відрахувань до бюджету; пільгова амортизація для фірм, визначених як інноваційні.

– інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій: удосконалення законодавства про авторське право, патентних відносин; уведення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів; розвиток та підтримка системи освіти в країні; створення державної інформаційної інфраструктури; надання державних замовлень підприємствам для гарантування компенсації витрат на фінансування інновацій [1, с. 14-15].

Також існує необхідність коригування широкого спектру сфер державної політики щодо:

– підвищення національної конкурентоспроможності з метою розвитку конкуренції як основного стимулятора інноваційної активності;

– сфери освіти та професійної підготовки задля створення необхідної структури людського капіталу;

– сфери ринків праці з метою підвищення мобільності кадрів;

– сфери регулювання підприємницької діяльності з метою сприяння підвищенню ділової активності в країні;

– сфери комунікацій задля сприяння прискоренню поширення інформації; сфери іноземних інвестицій і зовнішньої торгівлі з метою сприяння поширенню технологій у глобальному масштабі [10].

Необхідно зазначити, що перспективи подальшого розвитку інтеграції України та ЄС слід визначати з урахуванням можливостей потужного конкурентоспроможного національного інноваційного потенціалу та його взаємодії з європейським і світовим інноваційним простором на взаємовигідних умовах. При цих умовах на перший план виходить завдання забезпечення зростання потенціалу кожного господарюючого суб'єкта.

Для визначення підходів до розвитку потенціалу підприємств України в умовах євроінтеграції проведено аналіз факторів зовнішнього середовища стосовно промислових підприємств (PEST-аналіз) (табл. 1).

За результатами PEST-аналізу можна зробити наступні висновки щодо впливу основних політичних (Policy), економічних (Economy), соціальних (Society) і технологічних (Technology) аспектів впливу зовнішнього середовища на підприємства, які формують промисловий комплекс країни.

Таблиця 1

PEST-аналіз діяльності промислових підприємств України [11]

Політичні фактори	Економічні фактори
1. Політизація суспільства, яка знайшла прояв у військовому	1. Системні кризи світової фінансової системи.
2. конфлікті на сході країни.	2. Інфляційні ризики і відсутність шляхів їх подолання.
3. Розбіжність центрів впливу з розподілом бюджетних	3. Неможливість уряду і НБУ стабілізувати курс гривні.
4. коштів.	4. Висока облікова ставка НБУ, надмірні ставки кредитування бізнесу.
5. Відсутність законодавчої і податкової підтримки інноваційно активних підприємств.	5. Наднизький платоспроможний попит внутрішнього ринку.
6. Понад 90% промислових підприємств є приватизованими, що практично виключає державне регулювання.	6. Висока залежність економіки країни від кредитів міжнародних фінансових організацій і фондів.

7. Недовіра бізнесу до влади та її органів	7. Недолік оборотних коштів у промислових підприємствах. 8. Неконтрольоване зростання цін на товари і послуги монополій (сировина, енергоресурси). 9. Високий рівень матеріало- і енергоємності продукції підприємств. 10. Низька рентабельність виробництва. 11. Слабке залучення іноземних і вітчизняних інвестицій в галузі промисловості
Соціальні фактори	Технологічні фактори
1. Скорочення чисельності працездатного населення. 2. Зменшення чисельності висококваліфікованих спеціалістів і робітників у великих промислових регіонах. 3. Недооцінка ролі промислових підприємств як основи економічної та соціальної захищеності країни. 4. Зниження привабливості праці у промислових підприємствах. 5. ЗМІ не приділяють належної уваги проблемам промислових підприємств і сучасним прогресивним принципам діяльності підприємств. 6. Відсутня чітко виражена орієнтація на якість як основу конкурентоспроможності. 7. Відсутня чітко виражена орієнтація на якість як основу конкурентоспроможності. 8. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб співробітників.	1. Втрата Україною лідируючих позицій у передових напрямках науки в галузі промисловості. 2. Відсутність інноваційної активності промислових підприємств. 3. Продукція, яка виробляється, більшістю підприємств, є морально застарілою, з низьким рівнем автоматизації та інтелектуалізації. 4. Відсутність належної технологічної бази: значний знос активної частини основних фондів. 5. Незначний рівень упровадження нових технологій та диверсифікації виробництва. 6. Відсутність триєдиного зв'язку «наука – технологія – виробництво».

Дієвими політичними факторами, які стримують розвиток потенціалу українських промислових підприємств, є:

- обмеження бюджетування інноваційного розвитку промислових підприємств;
- обмеження можливостей державного регулювання діяльності підприємств сферою розробки і впровадження заходів підтримки[2, с. 50].

З аналізу економічних факторів можна укласти, що для розвитку внутрішнього ринку і збільшення експорту необхідні дієві заходи щодо формування платоспроможного ринку збуту високотехнологічної продукції та приборкання цінового хаосу на монопольному сировинному ринку.

Аналіз діючих соціальних факторів дає можливість зробити висновок, що необхідно сформувати культ інженерно-технічного працівника, у тому числі в рамках перегляду тарифних ставок, і тим самим сформувати умови для забезпечення промислових підприємств висококваліфікованими кадрами фахівців і робітників.

Ураховуючи вагомість технологічних факторів у розвитку промислових підприємств, необхідно:

- провести максимальну модернізацію промислових підприємств України через створення сприятливих умов кредитування та

інвестування, які значно розширять внутрішній ринок;

- оцінити наявний науково-виробничий потенціал передових підприємств, налагодити зв'язки між науково-дослідними інститутами та виробничими підприємствами через створення науково-виробничих кластерів, які будуть сприяти інноваційному типу розвитку підприємств;

– розробити законодавчо-нормативні та податкові заходи для підвищення інноваційної активності підприємств (спрощені процедури кредитування, зниження податкового навантаження, заохочення до подальшого інвестування прибутку);

– розробити державні програми щодо проведення масштабних науково-дослідних і експериментально-конструкторських робіт по оновленню і модернізації промислової продукції з метою підвищення її якості та конкурентоспроможності;

– розробити та реалізувати програми дій на загальнодержавному і регіональному рівнях по відновленню і модернізації активної частини основних фондів;

– популяризувати та стимулювати впровадження сучасних методів менеджменту, маркетингу і логістики в діяльність підприємств [5].

Інноваційна модель бізнесу повинна поширюватися на всі сфери функції суб'єкта господарювання – від виробництва до відносин зі споживачем. Інновації повинні торкнутися також підходу до відносин у колективі, системи організації та мотивації праці співробітників усіх рівнів – від топ-менеджменту до основних і допоміжних робітників на виробництві [9, с. 59].

Зростання співробітництва країн ЄС у науково-технологічній сфері та масштабний характер інновацій обумовили виникнення взаємозв'язку між багатьма ланками суб'єктів системи міжнародного бізнесу, де сьогодні об'єднуються потужні транснаціональні корпорації, малі інноваційні підприємства, міжнародні науково-освітні центри, технопарки та лабораторії з різних куточків Європи.

У випадку євроінтеграції України з метою формування й ефективного використання української інноваційної політики автоматично створюватимуться стимули для підприємств до використання ресурсів у сфері досліджень і технологій із різних європейських країн. Поступово нові знання генеруватимуться в різних центрах знань і стануть частиною формування спільної європейської інноваційної політики. Українські компанії, відповідно, використовуватимуть результати цих досліджень з метою можливості нарощення їх конкурентоспроможності на міжнародних і глобальних ринках [1, с. 16].

Переорієнтація в останні роки стратегії економічного розвитку Європейського Союзу в бік інноваційного вектору й об'єктивна необхідність формування в межах цього угруповання спільної політики у сфері фінансування інновацій зумовлена, принаймні, чотирма причинами: по-перше, поступовим формуванням спільної європейської інноваційної

політики; по-друге, розширенням ЄС на Схід, яке посилює регіональну складову цієї стратегії; по-третє, значною інноваційною стратифікацією, зумовленою тривалим відставанням Східної Європи від Західної, а Західної Європи від США та Японії у сфері фундаментальних і прикладних досліджень, перспективних технологій та розвитку венчурного бізнесу; по-четверте, з метою уникнення поглиблення науково-технологічного розриву та вирівнювання перекосів у цій сфері в рамках самого Європейського Союзу.

Сучасна економічна глобалізація має важливу рису – підвищення значення високих технологій. Це пояснює збільшений інтерес України до розробки та реалізації інноваційних програм і стратегій інноваційного розвитку галузей економіки. Так, для покращення ситуації в науці, технологіях та інноваціях з урахуванням політичних особливостей українськими вченими було розроблено Стратегію інноваційного розвитку в умовах глобалізаційних викликів.

Перший варіант Стратегії був підготовлений кілька років тому, але не був ухвалений як Закон України (звичайна процедура для впровадження таких документів в Україні). Лише у червні 2009 р. головні ідеї Стратегії у формі Концепції були ухвалені Верховною Радою України [10].

Концепція містить опис кількох можливих сценаріїв науково-технічного та інноваційного розвитку країни на 2010–2020 рр.; вивчення провели українські на закордонні експерти, які використали показники Європейського інноваційного табло (ЄІТ). Нижче наведені оцінки загальних тенденцій у зміні значення відповідних груп показників ЄІТ у випадку позитивного науково-технічного та інноваційного розвитку («найкращий сценарій») (табл. 2).

Таблиця 2

Україна у порівнянні з державами ЄС:

узагальнена оцінка прогнозу у випадку впровадження обраного варіанту Стратегії у 2020 р. [12]

Узагальнений показник	Україна / ЄС (%)
Можливості розвитку інформаційно-комунікаційних технологій	80-85%
Можливості у науково-дослідній діяльності	85-90%
Можливості розвитку промисловості	70-75%
Патенти, торгові марки, промислові зразки	20-30%

Навіть якщо обставини будуть сприятливими, Україна все одно не вийде на рівень провідних держав ЄС одразу, але це допоможе їй підвищити загальний рівень інноваційної діяльності та досягнути середнього для ЄС рівня інноваційності.

Основна мета Стратегії має конкретне завдання: забезпечити збільшення впливу інновацій на економічне зростання України у 1,5–2 разу до 2020 р. порівняно з теперішньою ситуацією [9, с. 61].

Враховуючи той факт, що інноваційний розвиток є природним компонентом

мікроекономічного, соціального, політичного та інших сучасних процесів, а також враховуючи попередній негативний досвід спроб інноваційного розвитку, глибоких системних негативних наслідків нових ліберальних економічних реформ, які після запровадження заблокували інноваційний розвиток, головною передумовою успішного впровадження Стратегії є зміна концептуального підґрунтя, яке зараз визначає роль і функції держави у ринковій економіці.

Від нових країн ЄС і можливих кандидатів (в т. ч. України) у цьому напрямі вимагається створення ефективної інноваційної інфраструктури, яка перебуватиме під контролем з боку Комісії ЄС. Найкращим чином тут виглядатимуть ті країни, які раніше розпочали реальні економічні та інноваційно-інвестиційні реформи.

У цьому сенсі Україна має продовжувати вже розпочате зближення з ЄС шляхом забезпечення цілеспрямованої й комплексної інноваційної політики, а надалі поглиблювати відносини та виходити на більш високі їх рівні шляхом інтеграції через європейський інноваційний простір у глобальну інноваційну систему. Так, вступ України до СОТ вже сприяє полегшенню доступу українських підприємств на ринки ЄС, а ратифікація Угоди про вільну торгівлю з ЄС сприятиме вільному режиму руху факторів виробництва. Треба виходити з національних економічних інтересів, оскільки в межах ЄС діють певні обмеження, продиктовані інтересами спільного ринку або окремих країн. Україна повинна прискорити процес напрацювання механізму визначення національних економічних інтересів загалом та інноваційній сфері зокрема. До того ж інноваційна політика повинна базуватись на домінуванні таких елементів:

- партнерство держави та бізнесу;
- широка диверсифікована підтримка інноваційної активності національних підприємств;
- міжнародне співробітництво у сфері технологій і становлення вітчизняної індустрії венчурного капіталу як пріоритетної форми фінансування новинок на початкових стадіях створення бізнесу [11].

Відмітимо, що на сьогоднішній день в Україні необхідно втілити нову інноваційну модель розвитку економіки, яка базувалась би на використанні радикальних інновацій. Основними завданнями інноваційної політики України на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів мають бути:

1) збільшення фінансування на розвиток НДДКР;

2) сприяння розвитку венчурної індустрії в Україні як основного джерела фінансування радикальних інновацій на початкових етапах їх життєвого циклу;

3) розроблення нової програми дій для побудови секторальної інноваційної політики, в якій використовувати елементи інноваційного менеджменту, стимулювання підприємств залежно від сфери діяльності;

4) впровадження законодавчих актів у відповідності з вимогами поглиблення євроінтеграційних процесів у сфері інтелектуальної власності на галузевому та регіональному рівнях;

5) створення сприятливого середовища, в якому національні підприємства зможуть підвищити свої конкурентні переваги;

6) спрямування інноваційної політики на посилення співробітництва в межах кластерів і підвищення інноваційної спроможності підприємств у сфері технологій[5, с. 142-144].

Вирішальне значення в контексті євроінтеграції має підвищення ролі спільних досліджень та інших взаємодій у системі бізнес-публічних інститутів, важливість спільного інвестування, мобільності персоналу, охорони інтелектуальної власності, програм обміну для стимулювання цих взаємодій та усвідомлення значення потоків неявних знань і можливість доступу до технологічних мереж, а також підтримка розвитку інформаційних технологій і технологічної інфраструктури.

Для успішної інтеграції України до системи європейської економіки необхідно визначення в кожному з регіонів країни тих галузей, для пріоритетного розвитку яких є сприятливі умови. У цих галузях першочерговим завданням повинна бути відмова від наздоганяючого високорозвинені країни типу розвитку, а визначення шляху розвитку через стимулювання впровадження власних нових технологій.

Висновки. Євроінтеграція вплине на економічні процеси в Україні не тільки на макро, але й на мікрорівні господарювання, що передбачає зміну моделі ведення бізнесу на підприємствах, особливо на тих, які орієнтуються на розвиток міжнародних економічних процесів і експортно-імпортних відносин. Однак для багатьох суб'єктів господарювання такі зміни будуть вимушеними і не матимуть відповідної підготовки до зміни. Перспектива таких підприємств негативна: вони можуть стати банкрутами і зникнути з ринку. Щоб цього уникнути, бізнес повинен бути гнучким і спрямованим на постійне

удосконалення незалежно від зовнішньої політики держави. Тільки розвиваючи інвестиційно-інноваційний потенціал вітчизняних підприємств провідних галузей економіки, Україна може досягти визнання в європейському економічному просторі, так як саме підприємства є базисом конкурентоспроможності держави.

Враховуючи негативну динаміку конкурентоспроможності України, євроінтеграція сприяє ефективному розвитку науково-технологічної сфери за рахунок співробітництва і кооперації в рамках ЄС та за його межами.

З'ясовано, що розробка та комерціалізація нової продукції є складним і ризикованим процесом, саме тому кількість невдач на інноваційних підприємствах досі залишається

великою; рівень ризику в нових проектах прямо пропорційний його інноваційності.

Проведений аналіз насамперед дає можливість зазначити, що в Україні відсутня єдина інноваційна політика, а національна інноваційна система не приносить значних результатів і вимагає більшого фінансування як з боку держави, так і з боку приватних джерел. У процесі євроінтеграції для ефективного функціонування української інноваційної політики вже створюються стимули для підприємств до використання необхідних ресурсів у сфері досліджень і технологій із країн-членів ЄС.

Для прискорення цих процесів в Україні необхідно застосовувати стратегію інноваційного прориву та впроваджувати раніше розроблену Стратегію інноваційного розвитку в умовах економічної глобалізації..

Список літератури:

1. Верба В.А. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства / В.А. Верба, І.В. Новікова // Проблеми науки. – 2013. – № 4. – С. 13–17.
2. Гришова І.Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств / І.Ю. Гришова, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 47–54.
3. Інноваційна політика: Європейський досвід та рекомендації для України. – Т. 1. – Ключові особливості інноваційної в якості основи для розробки заходів сприяння інноваціям, що спрямовують Україну до заснованої на знаннях конкурентоспроможної економіки – порівняння ситуації в ЄС і Україні. Проект ЄС “Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні”. – К. : Фенікс, 2011. – 214 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/1_UA.pdf.
4. Кобушко І.М. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду / І.М. Кобушко, Е.І. Гусейнова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2 (124). – С. 124.
5. Ковальчук С.В. Актуалізація маркетингових стратегій в контексті інноваційного розвитку підприємств: [монографія] /С.В. Ковальчук. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. – 280 с.
6. Концепція розвитку національної інноваційної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>.
7. Крупка М.І. Аналіз формування й використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні / М.І. Крупка, Н.Б. Демчишак // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 26–37.
8. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні в умовах глобалізації економіки / В.Ф. Марти-ненко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2013. – Вип. 4. – С. 41–50.
9. Носова О.В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення / О.В. Носова // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 58–65.
10. Рябека О.Г. Перспективні механізми державного управління інвестиційним розвитком регіонів / О.Г. Рябека // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=625>.
11. Семенова В.Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток як основа конкурентоспроможності промислових підприємств / В.Г. Семенова, М.В. Обертайло // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: [моно-графія]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О.Г. Янкового. – Одеса: Атлант, 2013. – С. 211–235.
12. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс] /Авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48722>.

References

1. Willow VA Methodical recommendations for estimation of innovative potential of the enterprise / VA Willow, IV Novikov // On the problems of science. - 2013. - № 4. - P. 13-17.
2. Grishova I.Yu. Influence of institutional structure on development of innovation-investment activity of enterprises / I.Yu. Grishova, V.O. // Economics: the realities of time. - 2013. - № 2 (7). - pp. 47-54.
3. Innovation policy: European experience and recommendations for Ukraine. - Volume 1. - The key features of innovation as a basis for the development of measures to promote innovation, which lead Ukraine to a knowledge-based competitive economy - a comparison of the situation in the EU and Ukraine. EU project "Improving Innovation Strategies, Policies and Regulation in Ukraine". - K.: Phoenix, 2011. - 214 p. [Electronic resource]. - Access mode: http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/1_UA.pdf.
4. Kobushko IM Ways to Improve Financing of Innovative Development in Ukraine Using International Experience / I.M. Kobushko, EI Huseynov // Marketing and innovation management. - 2011. - № 2 (124). - P. 124.
5. Kovalchuk SV Updating marketing strategies in the context of enterprise innovation development: [monograph] / C.B. Kovalchuk. - Khmelnytsky: Polygraphist-2, 2012. - 280 p.
6. The Concept of Development of National Innovation Policy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 17, 2009 No. 680-r [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-r>.
7. Krupka M.I. Analysis of formation and utilization of financial potential of investment activity in Ukraine / M.I. Krupka, N.B. Demchishak // Finance of Ukraine. - 2012. - № 2. - P. 26-37.
8. VV Martynenko State management of the investment process in Ukraine in the conditions of globalization of economy / V.F. Marty-Nenko // Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Management Series. - 2013. - Vip. 4. S. 41-50.
9. Nosova OV Investment climate in Ukraine: main directions of improvement / OV. Nosova // Strategic priorities. - 2008. - № 1 (6). - pp. 58-65.
10. Ryabek OG Perspective mechanisms of state management of investment development of regions / O.G. Ryabek // Public administration: improvement and development. - 2013. - № 9 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=625>.
11. VG Semenova Innovation and investment development as a basis of competitiveness of industrial enterprises / V.G. Semenova, MV Rotary // Competitiveness of the enterprise: estimation of level and directions of increase: [mono-graphy]; for the total. ed. Doctor of Economics. of sciences, prof. OG Yankov. - Odessa: Atlanta, 2013. - P. 211-235.
12. Strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges [Electronic resource] / Auth. - K.: Parliamentary edition, 2009. - 632 p. - Access mode: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?Id=48722>.

Аннотация

Ірина Продан

**ФАКТОРЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ЕВРОИНТЕГРАЦИИ
В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ**

В работе рассмотрены особенности инновационного развития экономики Украины в условиях евроинтеграции. Определены подходы к развитию потенциала предприятий Украины в условиях евроинтеграции. Проведен анализ факторов внешней среды по отношению промышленных предприятий.

Исследованы особенности функционирования инновационной политики Украины ее современные проблемы и перспективы дальнейшей евроинтеграции. Установлен низкий уровень конкурентоспособности Украины.

Осуществлена оценка современного состояния инновационного потенциала Украины в контексте его сравнительного анализа со странами ЕС. Определены стратегические приоритеты, институциональные и финансовые механизмы развития национальной инновационной системы.

Выяснено, что разработка и коммерциализация новой продукции является сложным, рискованным процессом. Для повышения конкурентоспособности инновационная политика является определяющей. Кроме того, сформированы задачи инновационной политики Украины на современном этапе евроинтеграции. Даны рекомендации по влиянию основных политических, экономических, социальных и технологических аспектов влияния внешней среды на предприятия, которые формируют промышленный комплекс страны.

Доказана необходимость применения инновационного подхода как залог экономического роста в долгосрочной перспективе

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, инновационное развитие, евроинтеграция, международная и глобальная конкурентоспособность, конкурентоспособность экономики, евроинтеграционные процессы, транснационализация инновационной деятельности, адаптация инновационной политики, инновационный потенциал, институциональное обеспечение евроинтеграции, стратегия инновационного развития инновационная модель бизнеса, национальная инновационная система, PEST-анализ.

Annotation

Iryna Prodan

GLOBALIZATION AND EUROINTEGRATION FACTORS IN FORMATION OF INNOVATION POLICY

The paper discusses the features of the innovative development of the economy of Ukraine in terms of European integration. The approaches to the development of the potential of Ukrainian enterprises in the context of European integration are defined. The analysis of environmental factors in relation to industrial enterprises.

The features of the functioning of the innovation policy of Ukraine, its current problems and prospects for further European integration are investigated. The low level of competitiveness of Ukraine is established.

The assessment of the current state of the innovation potential of Ukraine in the context of its comparative analysis with the EU countries has been carried out. The strategic priorities, institutional and financial mechanisms for the development of the national innovation system are identified.

It was found that the development and commercialization of new products is a complex, risky process. To increase competitiveness, innovation policy is decisive. In addition, the tasks of the innovation policy of Ukraine are formed at the present stage of European integration. Recommendations are made on the influence of the main political, economic, social and technological aspects of the influence of the external environment on enterprises that form the industrial complex of the country.

Proved the need for an innovative approach as a pledge of economic growth in the long term

Keywords: *innovation, innovation policy, innovation development, European integration, international and global competitiveness, competitiveness of the economy, European integration processes, transnationalization of innovation activity, adaptation of innovation policy, innovative potential, institutional support of European integration. innovation development strategy, innovative business model, national innovation system, PEST analysis.*

УДК 332.14:332.135
JEL Classification: P25

© Буднікевич І.М., Крупенна І.А., Гавриш І.І., 2019
0000-0002-5466-6532, 0000-0002-4374-6350, 0000-0002-0173-1855

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

МЕТОДИКА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Описано методика розробки стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва територіальних громад, яка складається з наступних етапів: формування спільного стратегічного бачення міжрегіонального співробітництва, вибір базової та перспективних моделей співпраці, формування місії проекту співробітництва; ідентифікація чинників середовища; оцінка та ранжування чинників середовища міжрегіонального співробітництва; вибір поточних та альтернативних стратегій співробітництва; розробка напрямків політики співробітництва та компромісів як засобу реалізації стратегії розвитку міжрегіональної співпраці; розробка комплексу інструментів як сукупності тактичних заходів, які можуть використовувати органи місцевого самоврядування та спільні координаційні комітети; тестування, контроль та здійснення коригуючих впливів для прийняття управлінських рішень стосовно доцільності подальшої міжрегіональної співпраці; реалізація заходів та управління досягненнями (оцінка економічного, екологічного, соціального ефекту для розвитку громад). Сформовані аргументи на користь активізації міжрегіонального співробітництва на різних рівнях. Наведено приклади успішного регіонального партнерства у громадах Німеччини, Франції, України.

Ключові слова: стратегія розвитку, міжрегіональне співробітництво, територіальні громади, міжрегіональна співпраця, міжрегіональна взаємодія, методика, SWOT-аналіз, напрямки розвитку міжрегіональної співпраці.

Постановка проблеми. Міжрегіональне співробітництво формує економічні, соціальні, наукові, культурні, екологічні, підприємницькі, освітні та інші довгострокові взаємовигідні партнерські взаємовідносини між регіонами, містами, громадами, що проявляються у формі конкретних проектів і програм, які реалізуються на державному, регіональному і локальному рівнях. Проекти міжрегіональної співпраці дозволяють громадам реалізувати сучасний концепт «партнерство як спільну діяльність учасників для взаємного створення та спільного використання цінностей через взаємозалежність та адаптацію» [1] замість буденного акту обміну, характерного для конкуренції. Вихідною умовою розробки та реалізації проектів міжрегіональної співпраці є врахування спільних інтересів територіальних громад. Учасники міжрегіональної взаємодії – індивідуальні споживачі, бізнес, відвідувачі, державні установи, громадські організації, органи місцевої влади, інші міста та території тощо – беруть безпосередню участь у створенні нових взаємних цінностей, отримують та розподіляють вигоду від цієї діяльності.

Як справедливо зазначає Ю.Рогозян, міжрегіональне співробітництво включає співробітництво між регіонами в межах країни (між громадами, між містами та іншими населеними пунктами, між регіонами), прикордонне та транскордонне співробітництва,

«хоча кожна із зазначених форм має свої особливості» [8]. Легітимна, системна та формалізована міжрегіональна взаємодія регіонів дозволяє розвивати принципово нові, більш гнучкі та ефективні форми колективних дій, переваги якого базуються на спільній реалізації людського, природного, підприємницького, туристичного, інвестиційного потенціалу; забезпечує вільне, і у той же час, системне та контрольоване, переміщення товарів, послуг, капіталів, технологій, робочої сили між регіонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти стратегічного розвитку територій та міжрегіональної взаємодії були об'єктом уваги багатьох авторів: Н.Буняк, І.Буднікевич, І.Вахович та З.Герасимчук, С.Гречана, І.Заблудської та колеги, О.Карого, Н. Мікули, А. Мельник та Г. Монастирського, В. Нудельмана та І. Санжаровського, О.Панухнік, Ю.Рогозян, К.Серебряк, А.Тичинської та А.Лобанової, Д. Фролова та О. Лугової та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зростання інтересу до механізмів, процесів, процедур та технологій розвитку міжрегіональної співпраці підвищує актуальність подальших наукових та прикладних наробок в даному напрямку.

Виклад основного матеріалу. Кваліфікована розробка та успішна реалізація

стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва залежить від компетенції органів місцевого самоврядування ідентифікувати, формувати та підтримувати поселенську, інвестиційну, бізнесову, туристичну, стейкхолдерську привабливість регіонів, виявити спільні, для різних регіонів, чинники, обставини та умови, які будуть сприяти залученню в них людських, фінансових, науково-технічних, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів, узгодити спільні напрямки підвищення привабливості регіонів для визначених цільових аудиторій. Стратегічне планування – це «...суспільний процес, беручи участь в якому, місцеві співтовариства реагують на зміни зовнішніх і внутрішніх умов за допомогою управління місцевим середовищем.

Місцеві співтовариства вибудовують нові стратегічні ідеї, нові інституційні конструкції та мобілізують політичний вплив»[10]. У своїх попередніх працях [1] нами встановлено, що стратегічне планування в територіальному управлінні базується на методичній та методологічній основі комерційного сектора (орієнтація на стратегічні цілі; інтеграція та проектний підхід; гнучкість і обов'язковість виконання; відповідність організаційної структури прийнятій стратегії, ефективність, терміни реалізації), але має ряд характерних рис:

- переважання демократичних та юридичних норм, відкритість, прозорість та гласність, з одночасним тиском бюрократичних процедур;
- переважання критеріїв соціальної ефективності територіальних стратегій над економічними, що ускладнює вибір цілей;
- прив'язка до конкретної території, і в той же час значні впливи зовнішніх чинників, у першу чергу міжнародних, політико-правових;
- низька адаптивність та гнучкість організаційної структури органів місцевого самоврядування до змін зовнішнього середовища та вплив на її формування та кадрове підкріплення балансу політичних сил у регіоні;
- відсутність прямого зв'язку між стратегічним планом та поточним бюджетом території [9];
- орієнтація на врахування потреб, інтересів цільових аудиторій та ефективний діалог з ними;
- конфліктність цілей та інтересів різних цільових аудиторій;
- необхідність формування партнерства між різними громадськими та приватними структурами, регіонами, сусідніми містами, громадами-партнерами (для узгодження інтересів та залучення доступних ресурсів) [2].

На наш погляд, головна проблема розробити, прийняти та реалізувати таку стратегію розвитку, яка не просто відповідала б пріоритетам та інтересам певних груп лобювання, а об'єктивно орієнтувалася на потреби визначених цільових аудиторій, містила перспективні цілі розвитку міжрегіонального співробітництва, акцентувала увагу на політиці «ендогенного розвитку» та сприяла регіональній кооперації, базувалася на фінансовій підтримці з боку держави, активній участі, партнерстві та взаємодії державних та приватних структур. Наприклад, на загальнодержавному рівні привабливість громад повинна формуватися як з урахуванням формальних критеріїв, що пропонуються міжнародними рейтингами та інститутами, так і суб'єктивних уявлень інвесторів (особливо іноземних) про комфортність роботи в окремому регіоні та інтересів регіону щодо реалізації/нереалізації того чи іншого проекту. У той же час регіони, окремі міста, громади, реалізацію своїх стратегій розвитку не повинні реалізувати за рахунок інших учасників міжрегіональної взаємодії. Сьогодні країни-члени ЄС демонструють зростаючу активність органів місцевого самоврядування, наднаціональних органів управління, політичних партій, приватних структур, донорських та громадських організацій, професійних структур та інших стейкхолдерів у розробці та реалізації стратегій розвитку. У Франції діє ряд програм спрямованих на збільшення і спрощення умов для кооперації, фінансування на розвиток кооперації за умови введення єдиної податкової ставки для бізнесу на територіях-учасниках, розробку спеціальних стратегій розвитку (conurbation) – декілька комун і територія з більш ніж 50-тисячним населенням), які здебільшого фінансуються державою і націлені на економічну та соціальну згуртованість, просторове і міське планування, розвиток транспортної інфраструктури і будівництво, управління ресурсами і екологічну політику на даних територіях [3].

Єдиної методики розробки стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва поки що не вироблено, проте можна виділити низку характерних елементів: формування спільного стратегічного бачення та місії учасників, постановка цілей, виділення невеликої кількості пріоритетів, міжрегіональні порівняння за показниками конкурентоспроможності, міжрегіональний аналіз привабливості; аналіз зовнішніх рушійних сил розвитку, аналіз суб'єктів розвитку, врахування їх інтересів, участь стейкхолдерів, переговори, наявність суб'єкта реалізації, моніторинг. На рис. 1 нами

запропоновано
стратегій розвитку

схему
формування
міжрегіонального
співробітництва.

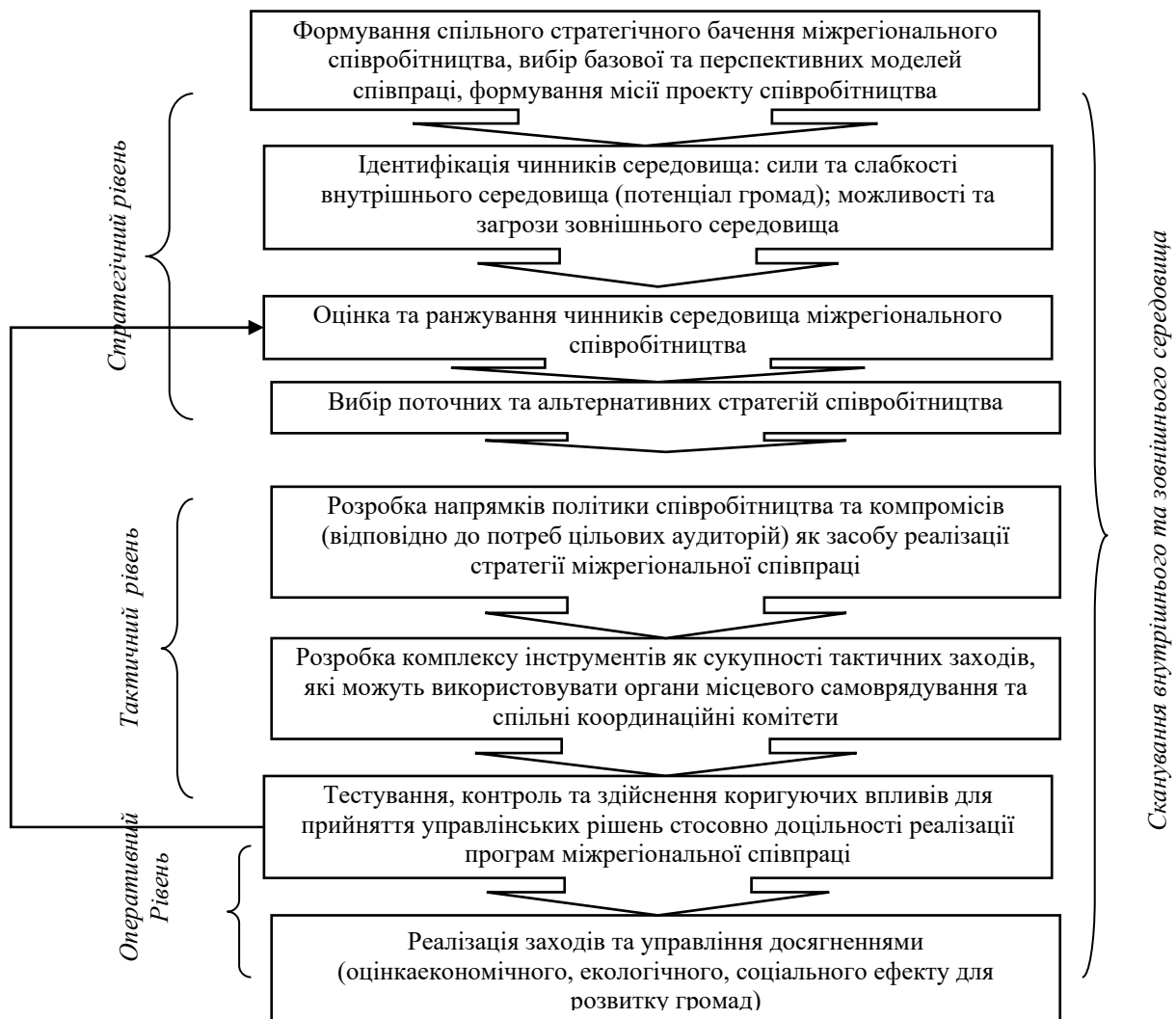

Рис. 1. Алгоритм формування стратегії розвитку міжрегіонального співробітництва

Етап «Формування місії та стратегічного бачення, визначення базової та перспективних моделей розвитку міжрегіональної співпраці». Стратегічне бачення (*values, vision – візії, перспективи*) міжрегіональної співпраці відображає на достатньо віддалену перспективу її головну мету, генеральний напрямок розвитку, завдання, презентує уявлення про спільні цінності, інтереси, визначає орієнтири, які «формується з урахуванням специфічних особливостей та конкурентних переваг» [4] кожного учасника. Місія (*mission*) роз'яснює призначення, сенс міжрегіональної співпраці, презентує її особливості та унікальну роль. Місія міжрегіональної співпраці – це відкрите звернення до членів громади, гостей, влади, сусідів, світової спільноти, бізнесу, і тому вона повинна відображати інтереси усіх цільових аудиторій. Громади повинні чітко уявляти, що повинно змінитися в їх житті в результаті співпраці

та співробітництва, тому на першому етапі стратегічного планування необхідно визначити стратегічні орієнтири розвитку, сформульовані в стратегічному баченні, своєрідну модель його майбутнього. Наприклад, у 2018 році був підписаний договір співробітництва між двома найбільшими ОТГ Хотинського району Чернівецької області (Клішківською та Хотинською об'єднаними громадами), який повинен реалізуватися через спільний проект «Яблунова агломерація». Стратегічне бачення такої співпраці – економічний розвиток обох громад та підтримка підприємництва за рахунок створення спільних додаткових переробних потужностей.

На етапі ідентифікації чинників середовища необхідно провести оцінку чинників зовнішнього середовища (можливості та загрози), комплексну оцінку внутрішнього середовища учасників (сильні та слабкі сторони) та визначити напрямки

майбутнього розвитку. Очевидно, що кожен з чинників має свою міру впливу на розвиток учасників співпраці, а також свої кількісні показники, через які можна встановити причинно-наслідкові зв'язки цього впливу на сильні та слабкі сторони громади. Як додаткові інструменти аналізу використовують: кабінетні дослідження і безпосереднє спостереження; STEEP-аналіз; конкурентний аналіз; інтегральну оцінку потенціалу громад; метод моделювання; бенчмаркінг; експертний метод; метод агрегування; метод рейтингування; групові обговорення тощо. Загальна характеристика чинників середовища дасть можливість зрозуміти основи закономірності їх впливу та окреслити можливості реагування територіальної громади через механізми управління.

Етап «Оцінка та ранжування чинників середовища». Як метод оцінки можливостей громад стосовно реалізації альтернативних варіантів співпраці елемент системи підтримки прийняття рішень стосовно розвитку міжрегіонального співробітництва доцільно розглядати SWOT-аналіз. Для оцінки впливу чинників зовнішнього середовища ми пропонуємо використовувати експертний метод, до якого варто залучити тих осіб, які беруть участь у розробці стратегії розвитку міжрегіонального співробітництва, тобто представників усіх цільових аудиторій: функціональних експертів, населення, представників громадських організацій, наукових установ, освітніх закладів, закладів охорони здоров'я, малого та середнього бізнесу, депутатів, працівників органів територіального управління, інвесторів, представників бізнесу та ритейлу, представників центральних органів влади.

На наступному етапі відбувається визначення набору стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва, в склад якого можуть увійти: активні наступальні стратегії, пасивні стратегії пристосування; стратегія диференціації, заснована на усвідомленні та наявності конкурентних переваг; стратегія фокусування – фокусування на специфічних цільових ринках, вузьких сегментах ринку, потреби яких можуть задовольнити спільні проекти громад; стратегія проникнення – спільне проникнення на новий цільовий ринок; стратегія кооперації – планування та здійснення спільних заходів місцевою владою та місцевим бізнесом; маркетингові стратегії між (спільні територіальні бренди, спільні торгові марки); маркетингові стратегії визначних місць, маркетингові стратегії інфраструктури, маркетингові стратегії окремих осіб (у тому числі керівників громади, керівників провідних підприємств, відомих жителів чи вихідців з

громади). На цьому етапі необхідно оцінити кожен із можливих сценаріїв розвитку, що їх пропонує матриця SWOT-аналізу, виділити конкурентні переваги, визначити домінуючу та перспективні стратегії розвитку міжрегіонального співробітництва.

Стратегія розвитку міжрегіонального співробітництва це «базовий (основний) документ, що визначає ключові тенденції та проблеми розвитку системи спільних економічних відносин між суб'єктами (регіонами), які формуються та розвиваються в процесі функціонування суспільного відтворення матеріальних благ і послуг та в рамках правового поля однієї країни; містить інтегровану модель дій, спрямовану на досягнення поставлених цілей та ключових конкурентних переваг для забезпечення розвитку співробітництва між суб'єктами (регіонами) у стратегічному вимірі» [7]. Стратегії міжрегіонального співробітництва дозволяють визначити засоби і методи забезпечення переваг над конкурентами, а також розподіл ресурсів, необхідних для досягнення цілей. Наприклад, стратегії співпраці, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості громад, передбачають визначення ключових чинників успіху на основі маркетингових досліджень, розвиток особливих рис, які гарантують конкурентні переваги, розробку комплексу практичних заходів щодо селекції та ініціювання інвестиційних проектів, використання сукупності засобів для максимальної задоволеності інвесторів тощо. Стратегії демаркетингу або контрмаркетингу спрямовані на зниження привабливості громад для небажаної цільової аудиторії (підприємства, що знижують екологічність; недоброчесні інвестори; асоціальні проекти; продавці шкідливих продуктів; радикальні організації тощо).

Плани розвитку громади та стратегічні проектні ініціативи міжрегіонального співробітництва повинні формуватися у модусі «перспектива». Система стратегічно важливих міжрегіональних проектів передбачає їх ефективне управління, яке базується на спільних інноваційних організаційних та фінансово-технічних конструкціях: партнерських, мережевих, гнучких, інтерактивних, ініціативних, неформальних, консалтингово-тренінгових, аутсорсингових, донорських тощо.

Етап розробки напрямків політики співробітництва та компромісів (відповідно до потреб цільових аудиторій), як засіб реалізації стратегії міжрегіональної співпраці, передбачає сукупність базових рішень, цілеспрямованих дій та інструментів, врахування потреб та інтересів

основних цільових аудиторій, спільної діяльності учасників міжрегіональної взаємодії. Політика – це перспективний курс дій, всеосяжний план, що орієнтується на основну ідею або на певні величини (мета) і встановлює основні рамки поведінки (стратегії), а також описує необхідні оперативні дії (використання інструментів). Головне для учасників взаємодії – розробити загальну політику, яка полягає у системному плануванні, чіткій координації загальних заходів, встановленні довготривалих партнерських стосунків з цільовими аудиторіями, інтегрувати в неї політику громадських організацій, недержавних установ, компаній, навчальних закладів, індустрії розваг та гостинності тощо. В рамках загальної політики може виникати безліч питань, вирішення яких пов'язане з формуванням та реалізацією окремих стратегій.

Пріоритетними напрямками розвитку міжрегіональної співпраці прийнято вважати: розвиток міжрегіональної і прикордонної інфраструктури, включаючи транспорт і телекомунікації; створення спільних туристичних та рекреаційних дестинацій, туристичних маршрутів; соціально-економічний розвиток територій; соціальне партнерство; сприяння розвитку промисловості і підприємництва; охорона навколишнього середовища; сільське і лісове господарство; охорона здоров'я і соціальне забезпечення; співробітництво в області управління та місцевого самоврядування; компетенції та освіта (на всіх рівнях; формальна та неформальна); охорона здоров'я; добробут і культура; створення логістичних, енергетичних і цифрових мереж; зміцнення взаємозв'язку між людьми; спільна розробка та реалізація проектів та програм; зменшення міжрегіональної диспропорції.

На наступному етапі розробляється комплекс інструментів реалізації стратегії міжрегіонального розвитку як сукупності тактичних заходів, що можуть використовувати та контролювати органи місцевого самоврядування та спільні координаційні комітети в рамках кожної з програм, максимізуючи ефект обраної стратегії міжрегіональної співпраці. Наприклад, в рамках реалізації міжрегіонального проекту «Фонд сталого розвитку «Стара Волинь»» було заплановано та проведено в кожній громаді 3-денні навчання для громадськості, організовано тренінг-майстерню для формування навичок ефективного управління громадою; три презентації навчального курсу для організаторів громад; окремий навчальний візит представників пілотних громад для ознайомлення з кращими практиками активізації мешканців в сільських

громадах. На базі громад було створено консультаційні пункти за участю досвідчених регіональних експертів. В рамках проекту було розроблено онлайн курс «РАЗОМ будемо спроможну громаду» для навчання сільських активістів, на який зареєструвалося 104 учасники з 11 областей України. Серія з 10 відео-роликів була трансльована на місцевому телеканалі «Поділля центр» та розміщена в мережі YouTube. Загалом отримувачами послуг проекту стали 557 осіб та 3 організації, а учасниками навчальних заходів стали 98 осіб [6].

Рівень реалізації супроводжується процедурами позиціонування та профілювання. Позиціонування міжрегіональної співпраці має ясно фіксувати привабливість проекту і бути захищеним в довгостроковій перспективі, оскільки існує небезпека швидкого наслідування, імітації з боку інших громад. Формування у цільових груп несуперечливих та таких, що викликають довіру, уявлень про необхідний імідж проекту міжрегіональної співпраці називається «профілюванням». Надалі відбувається формалізація концепції у вигляді стратегічних документів, планів, програм, розробляються технології розвитку співпраці, проводяться заходи з реалізації.

На етапі тестування, контролю та здійснення коригуючих впливів приймаються спільні рішення стосовно доцільності реалізації стратегії розвитку міжрегіональної співпраці. Контроль та здійснення коригуючих впливів, забезпечує своєчасне виявлення проблем, дає можливість розробити заходи щодо їх вирішення, зафіксувати позитивні тенденції, підтримувати та поширювати їх. Для контролю реалізації обраних стратегічних напрямків необхідно проводити постійний моніторинг, повторну перевірку та періодичну інтерпретацію чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Стратегії міжрегіональної співпраці базуються не лише на сукупності прогнозів розвитку ресурсів безпосередніх учасників – громад, а передбачає їх інтеграцію з регіональними та національними ресурсами; орієнтується не тільки на прогнозні показники зростання, а враховує реальні стратегії розвитку основних бізнесових гравців – підприємств, інвесторів, торговельних мережі, будівельних компаній, які впливають і на економіку, і на політику.

Приклад успішного міжрегіонального партнерства стосовно підвищення привабливості міста та регіону, в якому воно знаходиться, і для туристів, і для місцевих жителів демонструє німецький проект зі створення офіційного державно-приватного партнерства для розвитку

туризму Асоціації туристичної інформації (АТІ) в м. Трірі та землі Трір-Саарбург. Стратегічними партнерами виступають 505 членів, з яких 479 – представники приватного сектора і 26 – державного сектора: міська та районна влади, туристичні підприємства та інші приватні компанії, які не спеціалізуються в галузі туризму (виробники вина і пива, роздрібні торговці, місцеві банки). Асоціація на 50% фінансується за рахунок коштів міста і 50% складають власні доходи від роздрібно-торгівлі і туристських видів діяльності (продаж літератури, сувенірів, місцевого вина, екскурсійних турів і бронювання готелів). Основними цілями цієї організації є: розробка туристичного продукту, програм і послуг з розвитку, маркетингове просування, збільшення кількості ночівель, просування конгресного туризму та впровадження «екологічно чистих проєктів» (наприклад, відмова від використання паперових і пластикових стаканчиків при проведенні будь-яких заходів) на підтримку всебічного розвитку суспільства, принципів сталого розвитку та цілей стійкості [5]. Основним пріоритетом розробленої АТІ «Концепції розвитку туризму до 2020 р.» є сталий розвиток міського туризму, що має на увазі захист і збереження природних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності

регіонального продукту; охорону навколишнього середовища; підвищення якості туризму; співпраця з Люксембургом, Бельгією та Францією; використання сучасних технологій; збереження культурної та історичної спадщини; розвиток толерантного міста. Результатом різнобічної діяльності АТІ на основі державно-приватного партнерства з урахуванням завдань і принципів сталого розвитку стали дуже важливі події в сфері сталого туризму, збереження місцевих культурно-історичних цінностей, залучення зацікавлених учасників і місцевої громади в розвиток туризму, співробітництво на регіональному рівні.

Таким чином, методика розробки стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва передбачає розмежування трьох блоків – оперативного, тактичного та стратегічного. Такий підхід дозволяє адекватно підбирати інструменти реалізації стратегій та інтегрувати їх в систему управління громадами через спільні координаційні органи. Використання алгоритму забезпечить формалізацію процедур формування, реалізації стратегій та програм розвитку міжрегіонального співробітництва, а також створить можливості для виміру їх дієвості та ефективності з позиції забезпечення сталого розвитку громад-учасниць та їх партнерів.

Список літератури

1. Буднікевич І. Муніципальний маркетинг: теорія, методологія, практика / Ірина Буднікевич. ІРД НАН України – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 645 с.
2. Буднікевич І.М. Формування стратегій муніципального розвитку: маркетинговий підхід / І.М. Буднікевич // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб-к. наук. праць. – Вип. 592. (Економіка). – Чернівці: ЧНУ, 2012. – С.21-29.
3. Гавриш І.І. Формування та розвиток привабливості регіонів України: маркетинговий підхід : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Гавриш Ірина Іванівна. – Івано-Франківськ, 2018. – 335 с.
4. Заблодська І. В. Систематизація стратегічних матриць: регіональний аспект / І.В.Заблодська // Формування ринкової економіки : зб-к наук. праць. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 58-68
5. Карпова Г. А. Государственная политика в сфере устойчивого развития туризма в странах Европейского союза / Г. А.Карпова, Е. М.Максарова // Труды IV Международной научно-практической конференции. – М.: Диалог культур, 2009. – С. 231–236.
6. Каталог громадських ініціатив, реалізованих у рамках проєкту «Підтримка реформи місцевого самоврядування в Україні». Фонд Східна Європа Київ – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Katalog-gromadskiyh-initsiatyv.pdf>
7. Рогозян Ю.С. Домінуюча стратегія розвитку міжрегіонального економічного співробітництва: формування та реалізація: монографія / Ю.С. Рогозян. – Київ: «Видавництво Людмила», 2019. – 332 с.
8. Рогозян Ю.С. Нормативне забезпечення міжрегіонального співробітництва / Ю. С. Рогозян // Економіка та право. Серія : Економіка. - 2015. - № 3. - С. 70-76
9. Bailey R.W. Strategic planning and large city governance // Proc. OftheAcad. ofpolicy. – L., 1997. – Vol.15, N3. – P.170-171.
10. Medway D., Warnaby G. Alternative perspectives on marketing and the place brand // European Journal of Marketing. 2008. Vol. 42. Iss: 5/6. P. 641–653.

References

1. Budnikevych I. Munitsypalniy marketynh: teoriia, metodolohiia, praktyka. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2012. – 645 p.
2. Budnikevych I.M. Formuvannia stratehii munitsypalnoho rozvytku: marketynhovyi pidkhid. [Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zb-k. nauk. prats.] – Vyp. 592. (Ekonomika). – Chernivtsi: ChNU, 2012. – p.21-29.
3. Havrysh I.I. Formuvannia ta rozvytok pryvablyvosti rehioniv Ukrainy: marketynhovyi pidkhid :

dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 – Ivano-Frankivsk, 2018. – 335 p.

4. Zablodska I. V. Systematyzatsiia stratehichnykh matryts: rehionalnyi aspekt [Formuvannia rynkovoï ekonomiky : zb-k nauk. prats.] – K. : KNEU, 2009. – S. 58-68

5. Karpova H. A. Hosudarstvennaia polityka v sfere ustoichyvoho rozvytyia turyzma v stranakh Evropeiskoho soiuza [Trudy IV Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy.] – M.: Dyalohkultur, 2009. – p. 231–236.

6. Kataloh hromadskykh initsiatyv, realizovanykh u ramkakh proektu «Pidtrymka reformy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini». Fond SkhidnaYevropa Kyiv – 2017 [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu:

<http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Katalog-gromadskykh-initsiatyv.pdf>

7. Rohozian Yu.S. Dominuiucha stratehiia rozvytku mizhrehionalnoho ekonomichnoho spivrobitnytstva: formuvannia ta realizatsiia: [monohrafiia]. Kyiv: «VydavnytstvoLiudmyla», 2019. – 332 p.

8. Rohozian Yu.S. Normatyvne zabezpechennia mizhrehionalnoho spivrobitnytstva: Ekonomika ta pravo. Seriia : Ekonomika. - 2015. - № 3. - S. 70-76.

9. Bailey R.W. Strategic planning and large city governance // Proc. OftheAcad. ofpolicy. – L., 1997. – Vol.15, N3. – P.170-171.

10. Medway D., Warnaby G. Alternative perspectives on marketing and the placebrand // European Journal of Marketing. 2008. Vol. 42. Iss: 5/6. P. 641–653.

Аннотация

Ирина Буднікевич, Инга Крупенна, Ирина Гавриш

МЕТОДИКА РАЗРАБОТКЕ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

Описана методика разработки стратегий развития межрегионального сотрудничества территориальных общин, которая состоит из следующих этапов: формирование общего стратегического видения межрегионального сотрудничества, выбор базового и перспективных моделей сотрудничества, формирования миссии проекта сотрудничества; идентификация факторов среды; оценка и ранжирование факторов среды межрегионального сотрудничества; выбор текущих и альтернативных стратегий сотрудничества; разработка направлений политики сотрудничества и компромиссов как средства реализации стратегии развития межрегионального сотрудничества; разработка комплекса инструментов как совокупности тактических мероприятий, которые могут использовать органы местного самоуправления и совместные координационные комитеты; тестирование, контроль и осуществление корректирующих воздействий для принятия управленческих решений относительно целесообразности дальнейшей межрегионального сотрудничества; реализация мероприятий и управления достижениями (оценка экономического, экологического, социального эффекта для развития общин). Сформированные аргументы в пользу активизации межрегионального сотрудничества на различных уровнях. Приведены примеры успешного регионального партнерства в общинах Германии, Франции, Украины.

Ключевые слова: стратегия развития, межрегиональное сотрудничество, территориальные общины, межрегиональное сотрудничество, межрегиональное взаимодействие, методика, SWOT-анализ, направления развития межрегионального сотрудничества.

Summary

Iryna Budnikovich, Inga Krupenna, Iryna Havrysh

METHODOLOGY OF OPERATION OF DEVELOPMENT STRATEGIES INTER-REGIONAL COLLABORATION

Methodology of development of strategies of development of interregional collaboration of territorial communities is described in the article, that consists of the next stages: forming of general strategic vision of interregional collaboration, choice of base and perspective models of collaboration, forming of mission of project of collaboration; authentication of factors of environment : forces and weaknesses of internal environment (potential of communities), possibility and threat of environment; estimation of factors of environment of interregional collaboration; choice of current and alternative strategies of collaboration; development of directions of politics of collaboration and compromises as to the means of realization of strategy of development of interregional collaboration; development of complex of instruments as totalities of tactical events, that can use the organs of local self-government and general coordinating committees; testing, control and realization of correcting influences is for the acceptance of administrative decisions in relation to expediency further interregional collaboration; realization of events and management achievements (an estimation of economic, ecological, social effect is for development of communities). The formed arguments are in behalf on activation of interregional collaboration on different levels. Examples of successful regional partnership are made in communities of Germany, France, Ukraine.

Keywords: strategy of development, interregional collaboration, territorial communities, interregional collaboration, interregional cooperation, methodology, SWOT- analysis, directions of development of interregional collaboration.

УДК: 330.37: 336
JEL Classification: 32

© Тимоць М.В., Борович О.В., 2019

m.tymots@gmail.com

[0000-0001-9369-490X](https://doi.org/10.15672/2306-5654.2019.809.34), [0000-0001-7213-1788](https://doi.org/10.15672/2306-5654.2019.809.34)

Університет Короля Данила, Івано-Франківськ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено теоретичні підходи до формування фінансової стратегії підприємства. Виявлено дуалістичність її змісту. Обґрунтовано застосування методологічного підходу до формування і реалізації фінансової стратегії на основі концептуальної моделі формування фінансової стратегії розвитку підприємства, що передбачає п'ять блоків: формування пріоритетів для визначення орієнтирів і напрямів фінансової стратегії; фінансове планування та оцінювання фінансового потенціалу; попередня оцінка ефективності фінансової стратегії; реалізація фінансової стратегії підприємства; коригування фінансової стратегії за результатами її оцінювання. Розглянуто можливі варіанти фінансової стратегії підприємства.

Ключові слова: *фінансова стратегія, модель, підприємство.*

Постановка проблеми. В умовах швидких правових трансформацій та ринкових змін особливої актуальності набуває забезпечення гнучкості сучасних підприємств і здатності приймати швидкі та ефективні рішення. Це актуалізує роль формування фінансової стратегії як визначального складника ефективного функціонування будь-якого підприємства незалежно від розміру, організаційно-правової форми та виду діяльності. Особливе значення фінансової стратегії для забезпечення стійкого функціонування й розвитку підприємства обумовлює необхідність з'ясування її сутності та аналізу існуючих підходів до видової класифікації цих стратегій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дискусійним питанням є визначення складових фінансової стратегії компанії: Р. Бендер (R. Bender) і К. Уард (K. Ward) виділяють дві складові фінансової стратегії корпорації, спрямовані на ефективне формування ресурсів, необхідних компанії, та їх використання [1, с. 5]. Така точка зору сформована на основі відтворювальної концепції фінансів, що є досить поширеною у західній економічній думці.

Я. Павлічек зазначає, що фінансова стратегія компанії включає стратегію використання прибутку; інвестиційну стратегію; стратегію фінансування та стратегію фінансових праввідносин [2, с. 135].

Стратегія розвитку підприємства розроблена І. Ансоффом. Побудована ним модель зростання фірми складалася з п'яти етапів: стадії

планування, початкової стадії, стадії проникнення, прискореного зростання й перехідної стадії [3, с. 298].

М. Портер розвинув концепцію портфеля життєвого циклу на основі взаємозв'язку між стадією розвитку галузі виробництва, у якій конкурує організація, незалежно від того, чи знаходиться вона в стані зростання, зрілості або спаду, та стратегічною фінансовою позицією організації [4, с. 62].

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Однак аналіз напрацьованих вітчизняних та зарубіжних вчених засвідчує відсутність чіткої, конкретної послідовності дій при формуванні та реалізації фінансової стратегії. Водночас, практика бізнесу підтверджує, неможливість копіювання успішної стратегії, як і розроблення єдиної стратегії для всіх підприємств галузі. Управління вимагає від менеджерів стратегічного мислення й уміння розробляти і реалізовувати стратегію, тому питання формування і реалізації стратегій підприємств потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Дослідити теоретичні підходи до формування фінансової стратегії підприємства. Обґрунтувати концептуальну модель формування фінансової стратегії розвитку підприємства.

Результати дослідження. Формування фінансової стратегії є доволі важким і трудомістким процесом, оскільки потребує значних витрат часу, праці та виконання комплексних розрахунків. Важливим у здійсненні цього процесу є врахування таких

чинників: орієнтації фінансової стратегії на загальну стратегію розвитку підприємства на ринку; рівня законодавчого й нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності; економічної та політичної ситуації в країні; типу ринкової позиції підприємства, оскільки вибір фінансової стратегії залежить від маркетингової політики суб'єкта господарювання, зокрема від того, на яку цільову аудиторію спрямоване виробництво продукції, яку частку й тип ринку (вітчизняний чи міжнародний) планує зайняти підприємство; ресурсного забезпечення підприємства, тому що на формування фінансової стратегії впливає кількість та якість ресурсів, зокрема чисельність і кваліфікація працівників, наявність основних засобів, забезпеченість власними коштами, можливість залучення позикових коштів та інвестицій, інноваційний потенціал [5, с. 123].

Як і будь-який елемент управління, формування фінансової стратегії здійснюється впродовж таких етапів: визначення місії й цілей формування фінансової стратегії підприємства. При цьому часто науковці визначення місії та цілей формування стратегії підприємства ставлять на другий етап розроблення, хоча ми вважаємо, що визначення цілей повинне передувати проведенню аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, виявленню сильних і слабких сторін, які визначають особливості його

фінансової діяльності, та проведення комплексного оцінювання підприємства; розроблення фінансової стратегії, що містить аналіз середовища (як зовнішнього, так і внутрішнього); проведення SWOT-аналізу, комплексного аналізу фінансового стану підприємства; розроблення цільових стратегічних нормативів фінансової діяльності, які забезпечать його економічний розвиток; прийняття основних стратегічних фінансових рішень.

Фінансова стратегія є засобом для забезпечення життєдіяльності та способом реалізації загальної мети підприємства, яка включає в себе: формування, планування, облік, аналіз і контроль за фінансовими ресурсами фірми. Вона узгоджується із завданнями та напрямками загальної стратегії розвитку підприємства і повинна корегуватися при зміні екзогенних чи ендогенних чинників.

Методологічною основою розв'язання ряду завдань стосовно вибору параметрів і альтернатив розвитку підприємства, обґрунтування раціонального інструментарію підтримки у збалансованому стані всіх її підсистем та побудови адаптивного механізму реалізації запланованого комплексу заходів є аналіз доцільності застосування концептуальної моделі формування фінансової стратегії розвитку підприємства (рис.1) [6, с. 24].

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА			
ДОВГОСТРОКОВЕ БАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРСПЕКТИВ			
Місія		Концепція	
ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА			
Визначення результатів операційної діяльності		Оцінювання ефективності фінансової діяльності	
Розрахунок показників фінансово-економічної діяльності		Джерела формування та використання фінансових ресурсів	Аналіз динаміки власного та позичкового капіталу
МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ			
Узгодження заходів стратегічного і тактичного характеру		Оптимізація структури фінансових ресурсів (капіталу)	Оцінювання фінансового потенціалу підприємства
РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА			
Розроблення і деталізація фінансового плану за центрами відповідальності	Прогнозування перспективної динаміки збільшення вартості підприємства	Аналіз ризику фінансової стратегії	Контроль реалізації фінансової стратегії
КОРИГУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА			
Мета	Цілі і завдання	Напрями	Заходи

Рис.1. Концептуальна модель формування фінансової стратегії розвитку підприємства

Перший блок передбачає формування глобальної мети підприємства – максимізації його вартості. Критерій максимізації ринкової вартості підприємства для більш низького рівня в ієрархії стратегічних завдань перетворюється

на мету. При розробленні будь-якої дієвої стратегії на початковому її етапі необхідно обґрунтувати вибір пріоритетів. Тому питання забезпечення ефективної реалізації фінансової стратегії підприємства та її організаційної

структури є взаємозалежними. У зв'язку із цим розглянемо порядок формування механізму фінансової стратегії з позицій його структурної організації й особливостей функціонування.

Пріоритети визначаються фінансовим станом підприємства та оцінкою дії чинників навколишнього середовища, а механізм їх реалізації досягається розробленням і адаптацією стратегічних та тактичних фінансових планів. Попередній аналіз вибору пріоритетів формування стратегії передбачає формування початкової інформації про складні економічні умови і тенденції функціонування підприємства, що визначають зовнішню систему обмежень, і на цій основі здійснюється вибір стратегічних орієнтирів і пріоритетних напрямів фінансової стратегії.

Другий блок. Базуючись на еволюції поглядів стратегічного фінансового менеджменту, розглядаємо механізм забезпечення як систему, формування якої відбувається на основі концепції та методів управління, що забезпечують збалансовану взаємодію систем підтримки, організацію і механізм реалізації цієї складної системи. Елементами запропонованого механізму є стратегічна діагностика і фінансове планування. Особливу увагу ми зосередили на двох перших елементах механізму забезпечення фінансової стратегії. Цей підхід ґрунтується на взаємозв'язку систем підтримки фінансової стратегії, яка забезпечується за допомогою інформації зі зворотним зв'язком і збалансованістю його механізмів. Це дає можливість сформулювати та практично апробувати запропонований механізм для комплексного оцінювання потенціалу фінансово-економічної стійкості, нормування параметрів і вибору стратегічних фінансових планів; оцінювання стратегічної вартості підприємства, вибору фінансової стратегії.

Третій блок передбачає попереднє оцінювання ефективності фінансової стратегії розвитку, яка об'єднує такі етапи: 1) комплексне оцінювання фінансово-економічної стійкості підприємства; 2) моделювання оптимальної структури фінансових ресурсів при виборі фінансової стратегії; 3) вибір альтернатив фінансової стратегії.

Четвертий блок передбачає реалізацію фінансової стратегії за такими етапами: 1) розроблення стратегічного фінансового плану фінансової стратегії; 2) прогнозування розвитку на основі стратегічної вартості підприємства; 3) комплексне оцінювання ризику й ефективності фінансової стратегії. Ефективність фінансової стратегії розвитку підприємства

досягається на основі регламентації процедур і методів кожного блока запропонованого механізму, а також на окремих етапах.

П'ятий блок передбачає коригування фінансової стратегії підприємства за результатами оцінювання ефективності її реалізації, а саме її стратегічних параметрів. До них відносять:

1. Фінансові детермінанти загального процесу розвитку підприємства (вартість придбання та використання капіталу; ціни на продукцію, що виробляється; рівень виробничих витрат за програмою розвитку; рівень заробітної плати та обсяг фонду заробітної плати; показники, що характеризують внутрішні можливості підприємства - дохід підприємства, прибуток, амортизація, очікуваний дохід від інвестиційних проектів тощо).

2. Фінансову структуру підприємства (тип фінансування; вартість ресурсів підприємства; потреба в коштах; ризики різних типів фінансування, у тому числі ризик банкрутства).

3. Форми залучення коштів.

4. Способи розміщення коштів та особливості управління.

5. Фінансові механізми і фінансові інструменти (фінансові механізми адаптації середовища, інструменти фінансового ринку, внутрішньо фірмові фінансові інструменти).

Фінансова стратегія підприємства повинна бути спрямована на досягнення п'яти цілей: забезпечення підприємства необхідними коштами, а на цій основі його стабільності і ліквідності; задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників і власників підприємства; забезпечення рентабельної роботи й одержання достатнього прибутку підприємством; максимізація ринкової вартості підприємства.

Концепція фінансової стратегії містить у собі й розв'язання проблем залежності фінансових рішень від впливу зовнішніх факторів. Йдеться про систему державного регулювання, правові обмеження, ринкові тенденції і коливання тощо.

При розробленні і реалізації фінансової стратегії підприємства розглядають три рівні: корпоративний, рівень підприємства і бізнес рівень. Залежно від рівня реалізації фінансової стратегії мають місце відмінності, які визначаються:

1) різними стратегічними цілями;

2) масштабом діяльності й охоплення ринку;

3) функціями, що виконуються за відповідного ступеню централізації або децентралізації;

4) факторами зовнішнього середовища (податкове регулювання, антимонопольне законодавство тощо).

У загальному вигляді, можливі варіанти фінансової стратегії підприємства доцільно представити в такий спосіб:

- Стратегія довгострокового запозичення. Ця стратегія передбачає здійснення фінансування переважно за рахунок залучення довгострокових позикових засобів (кредитів, облігацій). Така стратегія може бути застосована у випадку наявності довгострокових інвестиційних проектів із грошовими потоками, достатніми для покриття боргу в майбутньому. Крім цього, підприємство повинне мати репутацію першокласного позичальника. Одна з переваг даної стратегії в тому, що відсутня явна загроза зміни складу власників і переміщення контрольного пакета акцій. Але неявна загроза існує: у випадку фінансових ускладнень борг може бути погашений за рахунок додаткової емісії.

- Стратегія короткострокового запозичення. Дана стратегія може бути ефективно реалізована при наявності двох основних умов; високої рентабельності і швидкої оборотності активів.

- Емісійно-орієнтована стратегія. У випадку використання даної стратегії підприємство дозволяє формувати фінансові ресурси в основному за рахунок випуску акцій. Її перевага полягає в тому, що у підприємства не виникає фінансових зобов'язань по обслуговуванню боргу.

- Ре-інвестиційна стратегія. При її використанні основним джерелом фінансування є чистий прибуток, що залишається на підприємстві. Дана стратегія дає хороші результати в періоди підйомів, що характеризуються зростанням прибутку. Вона найбільш зручна для акціонерів, якщо вони прагнуть зберегти структуру власності.

На різних етапах свого розвитку підприємство може застосовувати ту або іншу фінансову стратегію або їх портфель.

Висновки. Розглянуті нами види фінансової стратегії є індикаторами багатогранної діяльності, розкривають далекоглядні плани щодо фінансування, зміни фінансової політики, надають інформацію про стійкість і розвиненість підприємства. Доречно стверджувати, що однозначного визначення поняття «фінансова

стратегія» не існує – це свідчить про його недостатню вивченість, а також про новизну і сучасне значення, оскільки без чітко окресленої фінансової стратегії неможливо реалізувати інші стратегії та досягти мети функціонування – ріст прибутковості, мінімізація витрат, висока якість продукції тощо.

Фінансова стратегія є з одного боку системою формування та втілення пріоритетних фінансових цілей підприємства шляхом ефективного залучення та використання фінансових ресурсів, координації їх потоків, забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки на основі постійного обліку змін факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, а з іншого боку – складною багатофакторно-орієнтованою моделлю дій і заходів, які необхідні для досягнення визначених перспективних цілей у загальній концепції розвитку компанії; охоплює такі напрями діяльності підприємства, як аналіз фінансового стану, управління структурою та вартістю капіталу, оптимізація основних та оборотних фондів, безготівкові розрахунки, розподіл прибутку, політика в галузі цінних паперів, податкова та цінова політика, облік і фінансова оцінка ризиків.

Фінансову стратегію розвитку підприємства доцільно формувати згідно з розробленою концептуальною моделлю, що дає краще розуміння, на які ключові моменти необхідно звернути увагу при встановленні місії, цілей фінансового характеру та терміну їх реалізації. Важливо також здійснити оцінювання наявного потенціалу, в результаті котрого встановлюються сильні та слабкі сторони підприємства, що дають можливості для поступового усунення проблемних моментів у діяльності підприємства. На заключних етапах обґрунтовується механізм реалізації фінансової стратегії розвитку підприємства й визначається успішність реалізації загальної стратегії в цілому.

Вважаємо, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі буде конкретизація послідовності розроблення та реалізації фінансової стратегії розвитку торговельних підприємств, деталізація й ідентифікація потреб цільових груп споживачів, розроблення методології та стратегії фінансового забезпечення розвитку для торговельних підприємств України.

Список літератури

1. Ruth Bender, Keith Ward. Corporate Financial Strategy. 3rd edition. Butterworth-Heinemann, 2009. 395 p.
2. Pavlíček J. Corporate Financial Strategy in SMEs. Proceedings of the World Congress on Engineering. Vol. 2 (London, July 1–3, 2009). P. 1356 – 1358.
3. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 344 с.

4. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
5. Гриньов А.В., Ястремська О.М. Якість формування фінансової стратегії підприємства. *Фінанси України*. 2006. № 6. С. 121–128.
6. Юрків Н. Я., Бедлар М. М. Концептуальні засади формування стратегії розвитку підприємств України. *Економіка і регіони*. №5 (54). 2015. С. 20–26. URL: dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/19456/1/112.docx

References

1. Ruth Bender, Keith Ward (2009). *Corporate Financial Strategy*. 3rd edition. Butterworth-Heinemann
2. Pavliček, J. *Corporate Financial Strategy in SMEs*. Proceedings of the World Congress on Engineering, Vol. 2 (London, July 1–3, 2009).
3. Ansoff, I (2009). *Strategic management*. Sankt-Peterburg: Piter.
4. Porter, M. (2005). *Konkyrentna strategija*. Moskow: Alpina Biznes Buks.
5. Hryniiov, A.V., Yastremska, O.M. (2006). *Yakist formuvannia finansovoi strategii pidprijemstva*. *Finansy Ukrainy*. 6. 121-128.
6. Yurkiv, N., Bedlar, M. (2015). *Kontseptualni zasady formuvannia strategii rozvytku pidprijemstv Ukrainy*. *Ecomomika i regiony*. 5. С. 20-26.

Аннотация

Мирослава Тymoць, Оксана Боровыч

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Исследованы теоретические подходы к формированию финансовой стратегии предприятия. Выявлено дуалистичность ее содержания. Обосновано применение методологического подхода к формированию и реализации финансовой стратегии на основе концептуальной модели формирования финансовой стратегии развития предприятия, которое предусматривает пять блоков: формирование приоритетов для определения ориентиров и направлений финансовой стратегии; финансовое планирование и оценивание финансового потенциала; предыдущая оценка эффективности финансовой стратегии; реализация финансовой стратегии предприятия корректировки финансовой стратегии по результатам ее оценивания. Рассмотрены возможные варианты финансовой стратегии.

Ключевые слова: финансовая стратегия стратегія, модель, підприємство.

Summary

Myroslava Tymots, Oksana Borovych

THE CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMING OF THE FINANCIAL STRATEGY OF AN ENTERPRISE

The theoretical approaches to the forming of the financial strategy of an enterprise are researched. The duality of the meaning of the researching scientific category are found out. It is grounded the using of the methodological approach to the forming and the realization of the financial strategy on the base of the conceptual model of the forming of the financial strategy of the developing of an enterprise, that expected five blocks: the formulating of the priorities for the determination of reference-points and the directions of the financial strategy; the financial planning and the evaluation of the financial potential; the preliminary evaluation of the efficiency of the financial strategy; the realization of the financial strategy of an enterprise of an adjustment of the financial strategy on the results of its evaluation. The possible variants of the financial strategy of an enterprise are examined: the long-term and the short-term borrowing, emission-oriented and the reinvestment strategies. It is proved that the financial strategy is from one side the system of the forming and involving of the main financial aims of enterprise by the way of the effective enlisting and using of the financial resources, providing with the necessary level of the financial security and from the other hand with the difficult multivariable model of actions and measures that are needed for the achievement of certain perspective goals in the general conception of the development of the company. It is grounded the necessity of the forming of the financial strategy of the developing of an enterprise due to the worked out the conceptual model, that gives better understanding of the key moments which are necessary pay attention in order to establish the mission, aims of the financial character and the term of their realization. The perspectives of the further researches in this direction is the concretization. The sequence of the working out and the realization of the financial strategy of the development of the trade enterprises, detailization and identification of the necessities of the target groups of the consumers, the development of the methodology and the strategy of the financial providing of the development for the trade enterprises of Ukraine.

Keywords: financial strategy, strategy, model, enterprise.

© Сайчук Н.В., 2019

nataliya.sainchuk@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Зарубіжні та вітчизняні вчені і практики вважають, що одним із головних чинників економічного розвитку є інновації та інноваційна діяльність. Інновації визнаються провідним фактором суспільно-економічного зростання. Завдяки інноваціям наука стала головною продуктивною силою, а знання – основним капіталом. Розвиток окремих поселень, міст, країн та цілих регіонів світу безпосередньо пов'язаний із певними видами діяльності, що є визначальними на тих чи інших його етапах. В статті ґрунтовно досліджено особливості розвитку та фінансування інноваційної діяльності в Україні та запропоновані шляхи активізації інноваційної діяльності в регіонах України та напрями удосконалення її фінансового забезпечення.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, державна інноваційна політика.

Постановка проблеми. Проблематика розвитку інноваційної діяльності є особливо актуальною для України в контексті її інтеграції до світового господарства та перебігу соціально-економічних трансформаційних процесів в державі. Становлення ефективної інноваційної економіки є основним засобом забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку та набуття належних позицій в системі світогосподарських відносин. Необхідність формування інноваційної економіки в Україні було визначено в ряді офіційних документів, зокрема Державній цільовій економічній програмі «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 рр. (постанова Кабінету міністрів України № 447 від 14 травня 2008 р.) та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інновацій та інноваційної діяльності розвиваються досить динамічно. Зарубіжними дослідниками сформульовано низку концептуальних засад, методичних підходів та накопичено значні обсяги фактологічного матеріалу. Значний внесок у теорію та практику дослідження інновацій та інноваційної діяльності здійснили А. Маршалл, Дж. Кларк, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, Т. Хагерстранд, А. Пред, Х. Перлофф, Б. Беррі, Дж. Фрідман, Г. Річардсон, Ф. Перру, К. Фрімен, Б. Лундвалл, Р. Нельсон, Ф. Кук, М. Фішер, С. Бреші, М. Грановеттер, Н. Тріфт, М. Хесс, Х. Бателът, А. Малмберг, П. Маскелл та ін.

Українські вчені, насамперед економісти, досліджували різні аспекти інновацій та інноваційної діяльності. Зокрема, загальним аспектам інноваційного розвитку присвячено роботи В. Семиноженка, В. Щелкунова, В.

Будкіна та ін. Галузево-господарський аспект інновацій та інноваційної діяльності висвітлювали В. Соловийов, В. Кравчук, В. Гринчук, О. Кузьмін та ін.

Виділення невирішених раніше часток загальної проблеми. Разом із тим, проблематика інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні все ще лишається недостатньо опрацьованою. Особливо це стосується перспектив здійснення інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Формування цілі статті. Метою статті є розробка основних підходів при аналізі інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні та шляхів її активізації в контексті формування економічного зростання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підвищення інноваційної активності підприємств та інтенсифікація виробництва інноваційної продукції на сьогодні, у період переходу від постіндустріальної моделі економіки до інформаційної, є умовою соціально-економічного добробуту у кожній державі. Інноваційна діяльність є ключовим рушієм підвищення ефективності виробництва, однією зі складових процесу успішного функціонування підприємства, тому інтенсифікація динаміки економічного зростання економіки України передбачає інноваційність промислових підприємств.

Упродовж усіх років розвитку незалежної України органи державної влади й управління ухвалювали значну кількість нормативно-правових актів, якими, зокрема було затверджено різні програми та стратегії, спрямовані на підвищення результативності інноваційної діяльності підприємств, однак більшість із них не вдалося реалізувати в реальній економіці, що і

зумовило спад інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Отже, для детальнішого аналізу інноваційної активності підприємств в Україні простежимо їхню динаміку протягом 2013-2017 років (рис. 1).

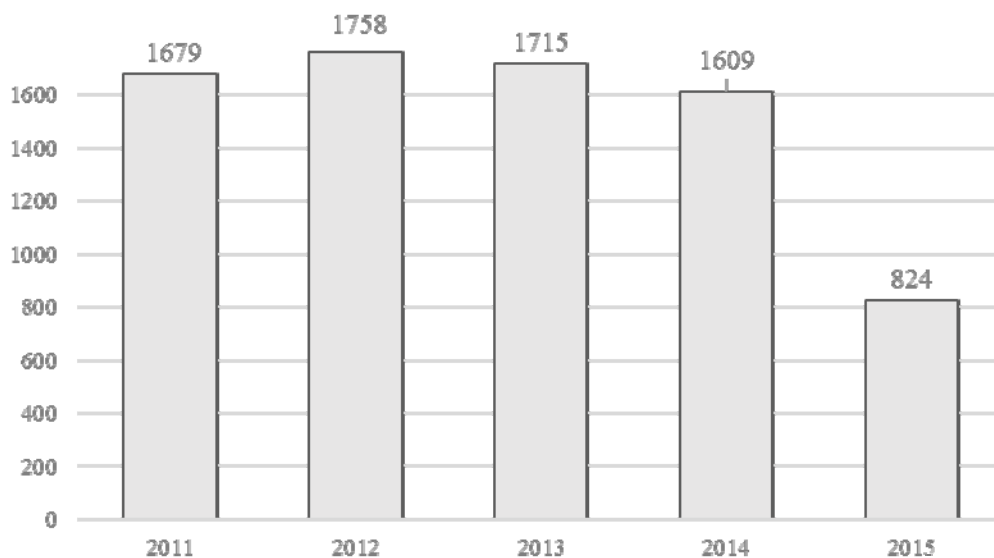

Рис. 1. Кількість підприємств в Україні, що займалися інноваційною діяльністю у 2013-2017 роках * [5]

Протягом 2013-2017 років, як видно з рисунка 1, була чітка тенденція до зменшення кількості підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Україні. У 2017 році порівняно з 2013 роком суттєво зменшилася (на 48,8%), що зумовлено економічною і політичною кризою в державі та зменшенням загальної кількості функціонуючих суб'єктів господарювання в аналізованій період в державі загалом.

На рисунку 2 представлено динаміку кількості підприємств, що впроваджували інновації та їх роль у секторі вітчизняних промислових підприємств у 2013-2017 роках.

Аналізуючи дані, наведені на рисунку 2, зауважимо, що упродовж досліджуваного періоду була відсутня чітка тенденція до зміни питомої ваги вітчизняних підприємств, які впроваджували інновації у загальній їх кількості. Але у 2015-2016 рр. їх частка знижувалась і досягла 12,1 % у 2014 р., що було спричинено суспільно-політичною невизначеністю та військовою агресією з боку Росії. Попри це, назагал у 2017 р. порівняно з 2013 р. частка таких підприємств зросла на 5,2 %. Попри це, ґрунтовних підстав стверджувати за цими показниками, що в Україні уже сформовані вагомі передумови для переходу на інноваційну модель розвитку економіки нема, зважаючи на відставання у темпах науково-технічного

прогресу не лише від передових держав світу, але й від колишніх постсоціалістичних країн.

Отже, питома вага інноваційно-активних підприємств, які займалися впровадженням інновацій у загальній структурі промисловості є невеликою, що зумовлено непродуманістю стратегії розвитку країни в інноваційній сфері, ситуативністю застосування інструментів фінансового регулювання у поєднанні зі згаданою неефективністю функціонування національної інноваційної системи й низьким рівнем її дієвості.

Доцільно зазначити, що у 2013-2017 роках у розрізі регіонів України, частка інноваційно-активних підприємств варіювала від 4 до 40 % промислових підприємств регіону. При цьому найбільша кількість таких підприємств була зосереджена у Харківській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Одеській, Херсонській, Вінницькій, Львівській, Чернігівській, Миколаївській, Тернопільській, Запорізькій та Чернівецькій областях і в місті Києві [5].

Упродовж 2013-2017 років найбільша частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю і впроваджували інноваційну продукцію, була саме в Києві. Це пояснюється значною концентрацією фінансових, людських, природних ресурсів та інвестиційною привабливістю.

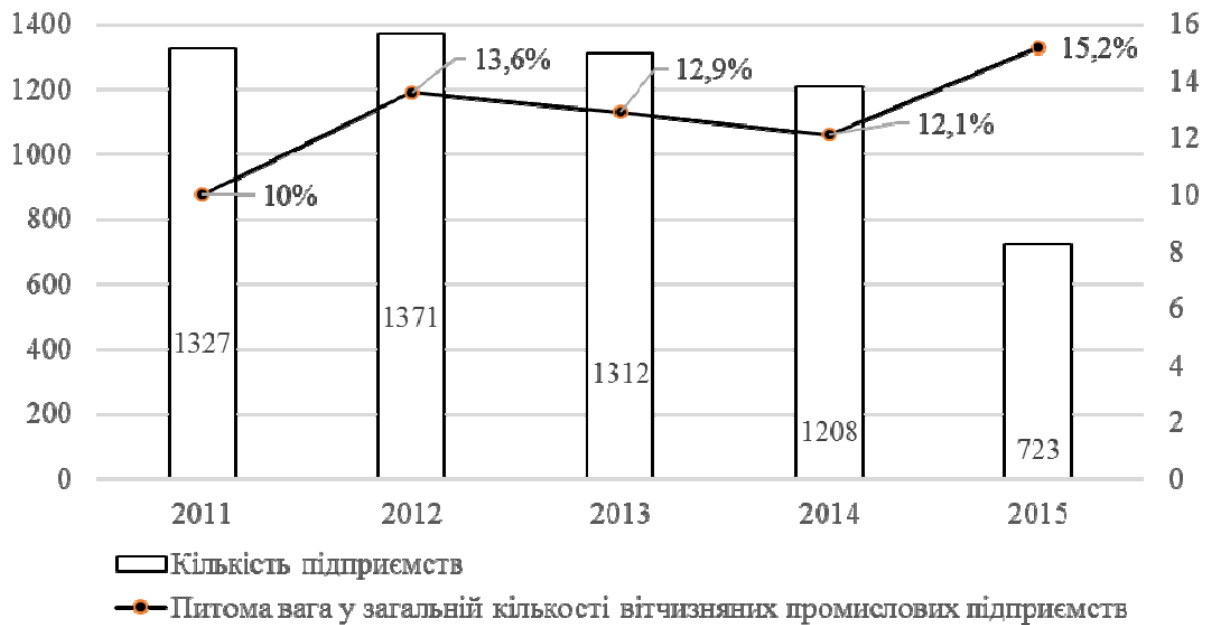

Рис. 2. Кількість підприємств, що впроваджували інновації та їх питома вага у загальній кількості вітчизняних промислових підприємств у 2011-2017 роках* [5]

Також у 2013- 2017 роках суттєва частка інноваційних підприємств була сконцентрована в Запорізькій (26 %), Івано-Франківській (22,9 %), Кіровоградській (18,2 %), Львівській (17,2 %) областях, а впродовж 2012-2017 років активність в інноваційній сфері демонстрували також підприємства на Херсонщині (23,7 %) [5].

Таким чином, в більшості областей України функціонування підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, зумовлене економічними перевагами того чи іншого регіону та його потенціалом з погляду існуючих

напрямів провадження інноваційного процесу, інфраструктурного забезпечення тощо.

Розглянемо динаміку підприємств-інноваторів у 2013-2017 роках на рисунку 3.

Отже, як видно із даних рисунка 3, у 2013-2014 роках спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості підприємств, які мали витрати на інноваційну діяльність і впроваджували інновації. Зауважимо, що впродовж 2015-2017 роках кількість суб'єктів господарювання, які мали витрати на інноваційну діяльність знизилася.

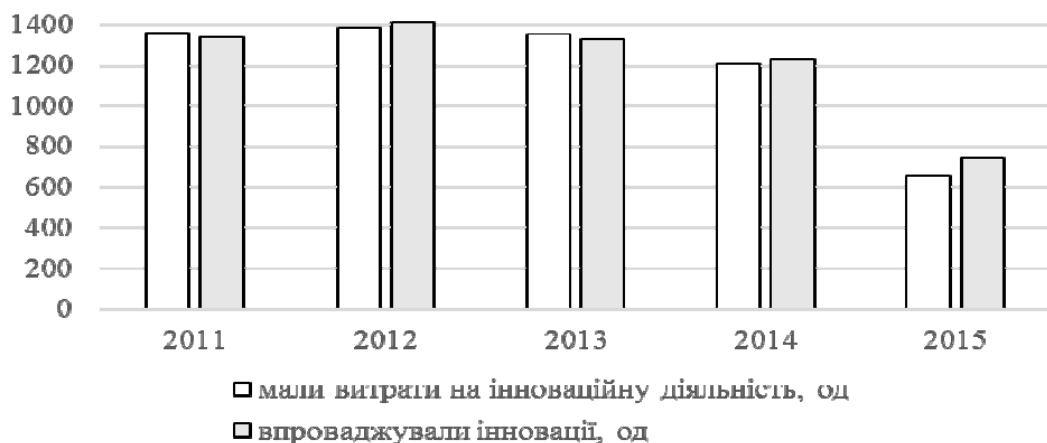

Рис. 3. Динаміка інноваційно активних підприємств України у 2011-2015 роках* [5]

У 2017 році кількість підприємств, які мали витрати на інноваційну діяльність, а також підприємств, які впроваджували інновації зменшилася порівняно з 2013 роком на 12,0 %.

Хоча 2017 року частка підприємств, які вважали себе інноваційно-активними в загальному обсязі промислових підприємств була більшою, ніж 2013 року, але на етапі виведення інноваційного

продукту чи послуги на ринок у 2017 році через недосконалість і суперечність законодавства, дефіцит фінансування за рахунок власних джерел коштів, неефективність фінансового регулювання не мали змоги впроваджувати інноваційну продукцію на ринок, що і зумовило такий різкий спад.

Серед підприємств, які впроваджують інновації, можна виділити такі дві групи суб'єктів господарювання:

1) підприємства, які впроваджують нові технологічні процеси, тобто створюють якісно нові типи операцій, які передбачають використання сировини і матеріалів задля виготовлення певної продукції;

2) підприємства, які впроваджують інноваційну продукцію, нові конкурентоспроможні товари чи послуги.

Простежимо динаміку впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах у 2013-2017 роках (рис. 4).

Як видно з рисунка 4, кількість впроваджених нових технологічних процесів у 2015 році порівняно з 2013 роком зменшився на 37,2 %, а в 2017 році проти 2015 року ще 22,8 %, що зумовлено зниженням обсягів створення нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції. Тобто, не відбувалося впровадження високих технологій та стратегічно важливих для економіки України з погляду перспектив розвитку національного господарства.

Рис. 4. Впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах України у 2013-2017 роках* [5]

За допомогою рисунка 5 проаналізуємо динаміку впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах України упродовж 2013-2017 років.

Протягом 2013-2017 років існують певні коливання у змінах обсягів нових видів інноваційної продукції. У 2013-2014 роках простежувалася тенденція до зростання обсягів впровадження інноваційної продукції – нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. У 2015 році був спад, у 2016 році – знову підйом, а в 2017 році – знову спад.

Однак у 2016-2017 роках простежувалася тенденція до зростання обсягів впровадження інноваційної продукції – нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. У 2017 році порівняно з 2015 кількість впровадженої інноваційної продукції зросла на 19,4 %, а проти

2016 року зменшилася на 26,5 %. У цей період промислові підприємства впровадили 3 136 інноваційних видів продукції, з яких 548 – нових винятково для ринку, 2 588 – нових лише для підприємства. Зі загальної кількості впровадженої продукції 966 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, що загалом важливо з погляду забезпечення ефективності функціонування національної інноваційної системи.

Зауважимо, що найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Тернопільської (27,2 % від загальної кількості впроваджених видів інноваційної продукції), Запорізької (12,7 %), Львівської (8,0 %), Харківської (6,6 %) областей та міста Києва (14,4 %), що дає змогу стверджувати про важливість цих регіонів для

держави у процесі формування та реалізації інноваційного потенціалу країни [5].

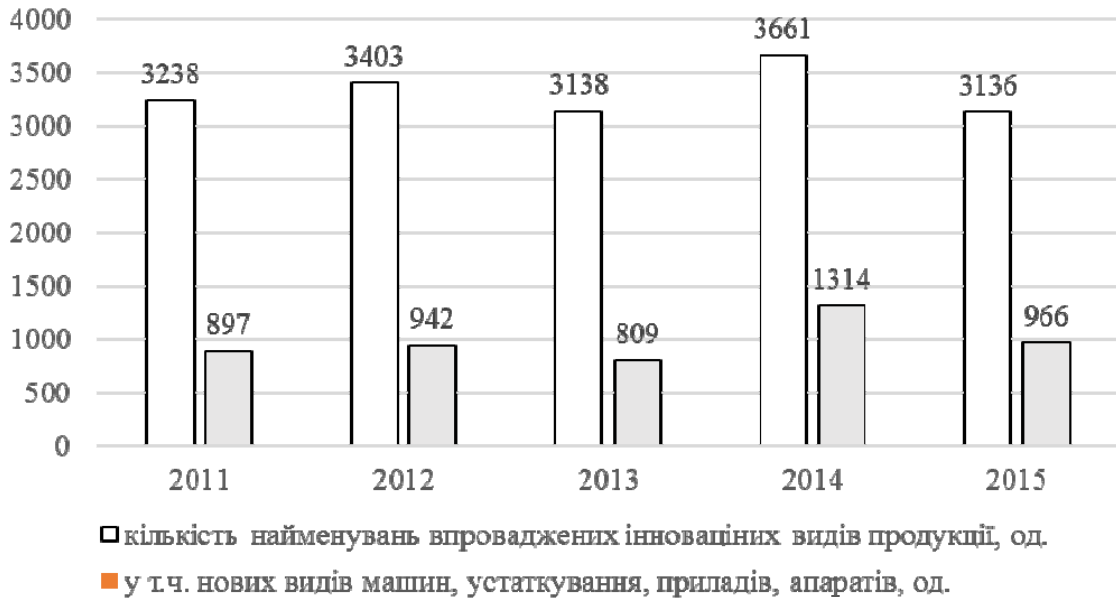

Рис. 5. Впровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах України у 2013-2017 роках* [5]

Одним із показників, який відображає рівень активності інноваційних підприємств у вітчизняній промисловості є кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в розрізі видів економічної діяльності (рис. 6).

Отже, на основі рисунка 6 та проведеного аналізу можна стверджувати, що за період 2013-2017 роки основна частка інноваційно-активних підприємств була зосереджена у обробній промисловості.

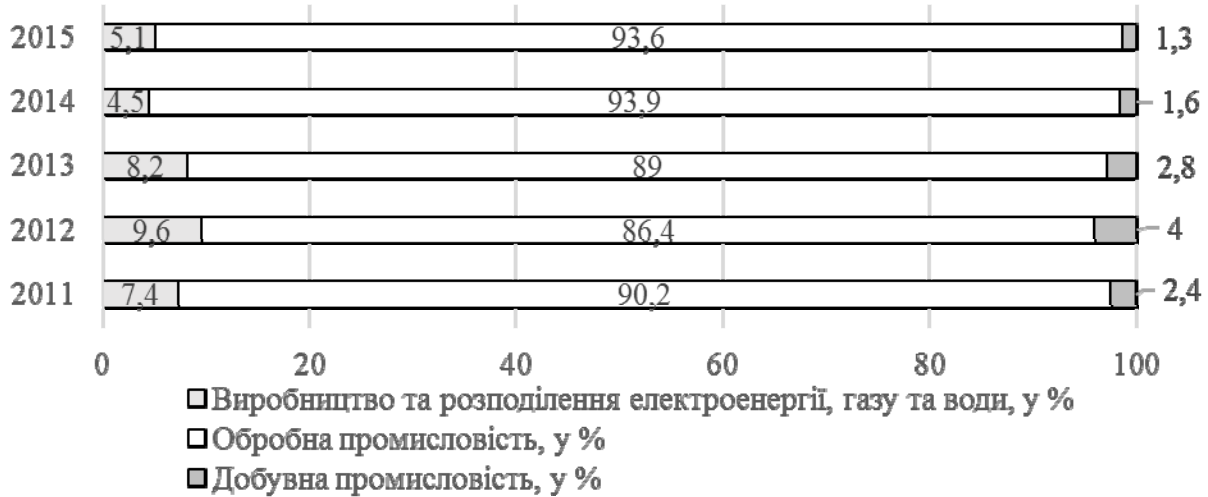

Рис. 6. Структура інноваційних промислових підприємств в Україні у розрізі видів економічної діяльності упродовж 2011-2015 років* [5]

У своїй діяльності інноваційно активні підприємства для забезпечення ефективного функціонування та отримання економічного ефекту повинні у сфері науки та технологій раціоналізувати обсяги витрат у розрізі визначених менеджментом напрямів

інноваційної діяльності. Для ґрунтовнішого ознайомлення з вітчизняною системою інноваційних розробок проведемо аналіз розподілу обсягу витрат промислових підприємств України за 2013-2017 роки, структуру якого подано на рис. 7.

Рис. 7. Розподіл обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2013-2017 роках, у %* [5]

Беззаперечно сьогодні однією з умов створення та впровадження інновацій є проведення досліджень і розробок на підприємстві або придбання їх результатів у сторонніх організацій.

У кризовий період, 2013-2014 роки, була відсутня чітка динаміка у зміні обсягу витрат підприємствами на інноваційну діяльність. Однак найбільше коштів, близько 70 %, витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 10 % – на діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій на внутрішні і на зовнішні науково-дослідні розробки, інша частина коштів була спрямована на навчання та підготовку персоналу для розроблення та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, на придбання інших зовнішніх знань.

Акцентуємо увагу на тому, що упродовж 2016-2017 років суттєвими були витрати на дослідження і розробки, що, зокрема, пов'язано із активізацією підприємств концерну "Укроборонпром" в умовах військових дій й агресії Росії. Протягом зазначених років відбулась значна активізація конструкторських бюро та інших підрозділів концерну, наслідком чого стали новітні розробки вітчизняних підприємств військово-промислової сфери в частині модернізації та конструювання сучасної принципово нової військової техніки. Їх результати – це як перші зразки, так і уже серійний випуск техніки під назвами "Барс", "Козак", "Тайпан", "Фантом", "Тінь", "Сармат", "Дозор", "Оплот" та ін.

Водночас у період 2013-2014 років найбільше коштів на технологічні інновації було витрачено підприємствами Івано-Франківської (26,0 %), Донецької (9,8 %), Хмельницької (9,3 %), Харківської (6,5 %), Миколаївської (6,5 %) областей та міста Києва (14,2 %). Значний обсяг інноваційних витрат припадав на підприємства хімічної та нафтохімічної промисловостей (34,2%), машинобудування (31,6 %), з виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (13,6 %) та на підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (7,6 %) [5].

Уже в 2016 році для запровадження інновацій 1 206 підприємств витратили 7,7 млрд. грн., що на 33,8 % більше, ніж у 2005 році, понад дві третини яких – на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 15,9 % – на проведення науково-дослідних розробок власними силами, 6,9 % – на придбання результатів науково-дослідних розробок у інших підприємств (організацій), 0,6 % – на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) та 10,1 % – на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій.

При цьому найбільше коштів у 2016 році було витрачено підприємствами міста Києва, Дніпропетровської, Вінницької та Харківської областей; серед видів економічної діяльності – підприємствами машинобудування (29,5 % загального обсягу витрат), майже половину яких – підприємствами з виробництва машин і устаткування, не віднесених до іншого

устаткування, і понад третину – з виробництва інших транспортних засобів; підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (28,2 %); хімічної промисловості (15,7 %), більше двох третин яких – підприємствами з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів. Тобто, у перелічених регіонах тенденційно спостерігається висока інноваційна активність підприємств.

Характерно, що у 2017 році на інновації підприємства витратили близько 14 млрд. грн., при цьому більшість коштів було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 11,1 млрд. грн., на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,0 млрд. грн., на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,1 млрд. грн. та 0,6 млрд. грн. – на навчання та підготовку персоналу для розроблення та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати) [5]. Водночас найбільше коштів у 2015 році було витрачено підприємствами міста Києва, Дніпропетровської, Донецької, Харківської та Вінницької областей; серед видів економічної діяльності – підприємствами металургійного виробництва (56,3 %), з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (11,5 %), харчових продуктів (8,3 %), машин і устаткування, не віднесених до іншого устаткування (5,4 %).

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат в Україні в цілому (як і у кожному регіоні) залишаються власні кошти підприємств. Так, у 2015 р. їх обсяг становить 6973,4 млн. грн. (або 72,9 % загального обсягу витрат на інновації), у 2016 р. – 6540,3 млн. грн. (85,0 %), у 2017 р. – 13427,0 млн. грн. (97,2 %). Кошти державного бюджету отримало у 2013 р. – 10 підприємств, у 2016 р. – 9, у 2017 р. – 11; місцевих бюджетів відповідно 24 підприємств (загальний обсяг коштів становив 182,4 млн. грн. (1,9 %)), 12 підприємств (349,8 млн. грн. (4,6 %)) та 15 підприємств (589,8 млн. грн. (0,7 %)). У 2015-2017 рр. кошти вітчизняних інвесторів отримали 12, 6 та 9 підприємств, іноземних – 12, 11 та 6 підприємств (загалом їхній обсяг

становив 1376,9 млн. грн. (14,4 %), 146,9 млн. грн. (1,9 %) та 132,9 млн. грн. (1,9 %) відповідно. Кредитами скористалося у 2015 р. 55 підприємств (6,6 %), у 2016 р. – 39 підприємств (7,3 %) та у 2017 р. – 11 підприємств (0,8 %) [1-2].

Отже, ситуація щодо фінансування інноваційних витрат є негативною, оскільки незбалансована його структура може сигналізувати про майбутнє скорочення обсягів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Крім того, істотні коливання у співвідношенні джерел фінансування за аналізований період свідчать не лише про недостатність обсягів, але й про нестабільність функціонування та скорочення самих джерел фінансування в Україні.

Отже, як позитивний аспект, відзначимо започатковану у 2016-2017 роках тенденцію до зростання витрат на програмне забезпечення та науково-дослідні розробки вітчизняних підприємств, що у перспективі за умов раціонального використання інструментів фінансового регулювання повинно сприяти підвищенню ефективності функціонування національної інноваційної системи. При цьому особливою є роль військово-промислового комплексу України, новітні розробки якого можуть закласти підґрунтя для застосування інновацій і в інших сферах, що сприятиме як нагромадженню, так і реалізації науково-технічного потенціалу країни у довгостроковому періоді.

За результатами проведеного аналізу можна стверджувати, що інноваційна активність вітчизняних підприємств, по суті за винятком підприємств військово-промислового комплексу, знижується, що зумовлено відсутністю ефективних довгострокових програм розвитку як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях в Україні, дефіцитом дієвих стимулів інноваційної діяльності та неефективністю існуючої системи фінансового регулювання інноваційних процесів в цілому. Тому забезпечення соціально-економічного прогресу, враховуючи те, що в умовах глобалізації інноваційність є невід'ємною складовою господарської діяльності усіх ділових одиниць та забезпечує їхнє ефективне функціонування, можливе лише на основі використання регулюючого потенціалу впливу на національну інноваційну систему.

Список літератури

1. Гороховатська М.Я. Інноваційна складова міжнародного співробітництва [Електронний ресурс] [Текст] / М.Я. Гороховатська. – Електронні дані. – 4 с.

– Режим доступу: www.iee.org.ua/files/alushta/48-gorohovatskainnov_skladova.pdf

2. Господарський Кодекс України [Електронний ресурс]: від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості

Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18. – ст. 144. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15

3. Давоський форум. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expert.ru/2016/01/21/chetvertaya-promyishlennaya-revolutsiya>.

4. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь [Текст] / за заг. ред.. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –

Електронні дані. – 2002. – № 36. – ст. 266. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15

7. Фінансовий механізм забезпечення розвитку реального сектору України: науково-аналітична доповідь [за ред. Даниленка А.І.] НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2014. – 92 с.

8. Фінансування інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] / Інститут розвитку економіки України. – Режим доступу: finansuvannyainnovatsiyного-rozvytke-ukraine/.

9. Фінансовий механізм забезпечення розвитку реального сектора України: науково-аналітична доповідь [Текст] / за ред. А.І.Даниленка ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2014. – 92 с. – С. 5–18; 29–33.

References

1. Horokhovatska M.Ya. Innovatsiina skladova mizhnarodnoho spivrobitnytstva [Elektronnyi resurs] [Tekst] / M.Ya. Horokhovatska. – Elektronni dani. – 4 s. – Rezhym dostupu: www.ice.org.ua/files/alushta/48-gorohovatskainnov-skladova.pdf

2. Hospodarskyi Kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]: vid 16.01.2003 № 436-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 2003. – № 18. – ст. 144.- Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15

3. Davoskyi forum. – 2016. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://expert.ru/2016/01/21/chetvertaya-promyishlennaya-revolutsiya>. 4. Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid [Tekst] /za zah. red.. V.M.Heitsia ta in.; NAN Ukrainy. –К., 2015.

4. Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid [Tekst] /za zah. red.. V.M.Heitsia ta in.; NAN Ukrainy. – К., 2015. – 336 с.

5. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Pro innovatsiinu diialnist [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – Elektronni dani. – 2002. – № 36. – ст. 266. – Rezhym dostupu: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15

7. Finansoviy mekhanizm zabezpechennia rozvytku realnoho sektoru Ukrainy: naukovo-analitychna dopovid [za red. Danylenka A.I.]NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». – К., 2014. – 92 s.

8. Finansuvannia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Instytut rozvytku ekonomiky Ukrainy. – Rezhym dostupu: finansuvannyainnovatsiyного-rozvytke-ukraine/.

9. Finansoviy mekhanizm zabezpechennia rozvytku realnoho sektoru Ukrainy: naukovo-analitychna dopovid [Tekst] / za red. A.I.Danylenka ; NAN Ukrainy, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». – К., 2014. – 92 s. – С. 5–18; 29–33.

Анотація

Наталія Саинчук

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

Зарубежные и отечественные ученые и практики считают, что одним из главных факторов экономического развития являются инновации и инновационная деятельность. Инновации признаются ведущим фактором общественно-экономического роста. Благодаря инновациям наука стала главной производительной силой, а знания - основным капиталом. Развитие отдельных поселений, городов, стран и целых регионов мира непосредственно связан с определенными видами деятельности, которые являются определяющими в тех или иных его этапах. В статье основательно исследованы особенности развития и финансирования инновационной деятельности в Украине и предложены пути активизации инновационной деятельности в регионах Украины и направления совершенствования ее финансового обеспечения.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, государственная инновационная политика.

Summary

Nataliya Sainchuk

CURRENT STATE OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The development of human civilization is characterized by the evolutionary nature of transformations. The driving force behind this process has always been innovation. They are the main tool for coping with crisis phenomena, the emergence of which signals the need for change. Transformational processes of the world economy have an innovative

nature: with global innovations the continuity of technological processes is involved, which causes fundamental changes in the system of socio-economic relations.

The problem of development of innovation activity is especially relevant for Ukraine in the context of its integration into the world economy and the course of socio-economic transformation processes in the state. The formation of an effective innovative economy is the main means of ensuring balanced socio-economic development and the acquisition of appropriate positions.

Research on innovation and innovation is developing dynamically. Foreign and domestic scientists and practitioners believe that one of the main factors of economic development is innovation and innovation. Innovation is recognized as a leading factor in socio-economic growth. Thanks to innovations, science has become a major productive force, and knowledge is a major asset. The development of individual settlements, cities, countries and whole regions of the world is directly related to certain types of activities that are decisive at one or another of its stages.

The experience of the developed countries of the world shows that the development and stimulation of innovation activity is a guarantee of economic growth of both the individual enterprise and the economy of the country as a whole. Continuous innovation process is a condition for ensuring high competitiveness of both individual companies and national economies.

Increasing the innovation activity of enterprises and intensifying the production of innovative products today is a condition of social and economic well-being in each state. Innovation activity is a key factor in increasing the efficiency of production, one of the components of the successful operation of the enterprise, therefore the intensification of the dynamics of economic growth of Ukraine's economy implies the innovation of industrial enterprises.

Consequently, the article thoroughly explored the peculiarities of development and financing of innovation activity in Ukraine, and suggested ways of activating innovation activity in the regions of Ukraine and directions of improving its financial support. Key words: innovation, innovation activity, intensification, state innovation policy.

Keywords: innovation, innovative activity, state innovation policy.

© Войтович С.Я., 2019

gnidawa@ukr.net

Луцький національний технічний університет, Луцьк

**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
ЛОГІСТИКИ У СФЕРІ ПОСЛУГ**

Розглянуто теоретичні аспекти застосування логістики у сфері послуг. Зокрема, із використанням загальнонаукових методів аналізу і узагальнення представлено обґрунтування можливості та необхідності застосування логістики у сфері послуг. Використання прийомів порівняння дозволило з'ясувати основні відмінності між логістикою сервісних потоків і логістикою товарних потоків. На основі теоретичного узагальнення подано власне трактування поняття «логістика закладів сфери послуг» з урахуванням її специфіки. Встановлено, що основними видами сервісних потоків у логістиці сфери послуг є такі: потоки споживачів, а також інформаційні, фінансові, матеріальні.

Ключові слова: сфера послуг; логістика; заклади сфери послуг; логістика закладів сфери послуг, логістичні потоки

Постановка проблеми. Розвиток логістики, як виду та інструменту управління, був пов'язаний із необхідністю її застосування у двох принципово різних науково-практичними напрямках, перший з яких – у військовій справі для швидкого переміщення людей і матеріально-технічних цінностей, другий – у виробництві. Із розвитком виробництва та посиленням конкуренції виникла гостра потреба у зниженні витрат виробництва, оптимізації обсягів постачання, покращенні обслуговування та підвищенні ефективності управління загалом, що й спричинило потребу використання логістики у сфері виробництва.

Сучасна логістика обіймає виконання значно ширшої кількості управлінських функцій, включаючи планування постачання ресурсів, внутрішню координацію переміщень матеріальних ресурсів, організацію руху інформаційних та фінансових потоків, аудит і контроль витрат, що в кінцевому рахунку впливає на характер виробництва і споживання товарів.

Незважаючи на велику кількість опублікованих наукових праць з логістики, обґрунтування методології та засад логістичного управління закладами сфери послуг носить нерозвинутий та фрагментарний характер. Такі дослідження стосуються забезпечення ефективності логістичних послуг, або ж застосування логістики щодо оптимізації матеріального забезпечення закладів послуг, що однак, суттєво обмежує можливості застосування методологічного апарату логістики у цій сфері. Окремим нерозвинутим напрямом управлінської науки є визначення ефективності логістичного управління закладами послуг, яка б дозволяла оцінювати результат логістизації діяльності

таких закладів, які у свою чергу є широко диференційованими щодо предмету послуг. У зв'язку з цим, дослідження сутності та науково-методологічних засад застосування логістичного управління закладами послуг, з'ясування відмінностей функціонування матеріальних потоків логістики виробничих підприємств та сервісних потоків логістики закладів сфери послуг носить характер своєчасності та набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія логістики у сучасному вигляді сформувалась в США. Значний внесок у формування, використання та розвиток логістики внесли закордонні фахівці Ballou R. H., Bardi E. J., Bowersox D. J., Busher J., Closs D. G., Coyle J. J., Murphy P., Pfohl H., D. Wood, Heskett J. L. та ін. Теоретичні, методичні та практичні основи логістики як наукового напрямку управління досліджено в роботах вітчизняних науковців І. І. Бажина, А. М. Гаджинського, Д. Д. Костоглодова, Є. В. Крикавського, Ю. Корсука, Р. Р. Ларіної, В. Новікова, М. А. Окландера, І. Л. Решетнікової, І. І. Саввіді, В. І. Сергеева, Л. В. Фролової, Л. Шипуліної, О. М. Шканової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Публікації останніх років, що висвітлюють засади логістичного управління, не в повній мірі відображають ті процеси, які проходять у закладах послуг. А тому, необхідно здійснити обґрунтування можливості та необхідності застосування логістики у сфері послуг, з'ясувати основні відмінності між логістикою сервісних потоків і логістикою товарних потоків та представити власне визначення поняття «логістика сфери послуг» з урахуванням її специфіки.

Формування цілей статті. Із використанням загальнонаукових методів аналізу і узагальнення представити обґрунтування можливості та необхідності застосування логістики у сфері послуг. Шляхом порівняння з'ясувати основні відмінності між логістикою сервісних потоків і логістикою товарних потоків. На основі теоретичного узагальнення подати власне визначення поняття «логістика» з урахуванням її специфіки у сфері послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом десятиріччя вітчизняні та закордонні підприємства успішно використовують засади логістичного управління, як інструменти зниження витрат виробництва, оптимізації потоків транспортування ресурсів, постачання матеріально-технічних ресурсів, обробки та використання інформаційних потоків, тощо.

Стрімкий розвиток засад застосування концепції логістики, відповідно до диференціації предмету і об'єкту управління, спричинили диференціацію напрямів застосування такого виду управління підприємствами. Відповідно, науковці та практики виокремлюють логістику постачання, виробничу логістику, логістику збуту, транспортну, складську, хоча в основу усіх зазначених видів логістики покладено один і той же категоріальний апарат, одну й ту ж методологічну доктрину, однієї ті ж загальні функції.

Очевидним є факт, що предметна область застосування логістики, суб'єктивне розуміння концептуальних засад, специфіка управління різними видами ресурсів, стали основою для диференціації трактування поняття «логістика» різними науковцями.

Таблиця 1

Сутність, об'єкт та предметна область застосування логістики

Автори, джерело	Трактування поняття «логістика»	Об'єкт логістики	Предметна область застосування
1. Американське логістичне товариство «Рада з управління логістикою» [1]	Процес планування, реалізації та контролю економічно ефективного переміщення і складування сировини, запасів незавершеного виробництва, готових виробів та пов'язаних із цим послуг, та відповідної інформації...	Функціональні процеси управління	Матеріальне виробництво
2. Бауерсокс Д., Клосс Дж.[2]	Унікальна область діяльності... Система із складними внутрішніми взаємозв'язками та такою ж широтою географічного охоплення... втілена у сучасний бізнес та управління державою.	Діяльність, система, процеси управління	Матеріальне виробництво та сфера послуг
3. Баллоу Р. [3]	Наука про планування, організацію, управління, контроль і регулювання переміщення матеріальних та інформаційних потоків у просторі та часі..	Функціональні процеси управління, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво та сфера послуг
4. Бажин І. [4]	Наука про поточкові процеси цілеспрямованої людської діяльності...	Поточкові процеси	Матеріальне виробництво та сфера послуг
5. Бушер Дж. [5]	Процес планування, реалізації та управління ефективним, економічним рухом і збереженням сировинних матеріалів, ..., готової продукції, пов'язаної з цим інформації...	Функціональні процеси управління	Матеріальне виробництво
6. Гаджинський А [6]	Напрямок господарської діяльності, який заключається в управлінні матеріальними потоками в сферах виробництва і споживання.	Діяльність, поточкові процеси	Матеріальне виробництво та сфера послуг
7. Крикавський С. [7]	Наука про оптимальне управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних адаптивних системах із синергічними зв'язками	Процеси управління, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво та сфера послуг
8. Ларіна Л. [8]	Науково-практичний напрямок господарювання, який полягає в плануванні, управлінні, здійсненні та контролі корисного та рентабельного руху сировини, напівфабрикатів та готової продукції ... з метою задоволення потреб споживачів	Процеси управління, поточкові процеси	Матеріальне виробництво
9. Мурфі П., Вуд Д. [9]	Мистецтво управління потоком матеріалів і товарів від зовнішнього джерела до споживача	Ресурсні потоки	Матеріальне виробництво

Автори, джерело	Трактування поняття «логістика»	Об'єкт логістики	Предметна область застосування
10. Новіков О. [10]	Інтегрована функція управління матеріалопотоками в сферах виробництва та обігу... процес руху сукупності матеріальних, фінансових, трудових, правових та інформаційних потоків в системі ринкової економіки	Функціональні процеси управління, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво
11. Окландер М. [11]	Інтегрована функція, концепція управління потоками в мікроекономічних системах...	Інтегроване управління, концепція	Матеріальне виробництво
12. Пфоль [12]	Процес планування, реалізації та контролю, ...ефективний щодо витрат, переміщення й зберігання матеріалів, готової продукції, а також пов'язаної з ними інформації ... від місця виробництва до місця споживання.	Функціональні процеси управління, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво
13. Решетнікова І. [13]	Сукупність різних видів діяльності з метою отримання з найменшими витратами необхідної кількості продукції у встановлений час...	Види діяльності	Матеріальне виробництво
14. Саввіді І., [14]	Теорія і практика управління економічними потоками підприємства, що забезпечує досягнення цілей з найменшими витратами.	Процеси управління, економічні потоки	Матеріальне виробництво
15. Сергеев В. [15]	Інтегральний інструмент менеджменту... сприяє досягненню стратегічних, тактичних або оперативних цілей організації бізнесу ... і задоволення вимог кінцевих споживачів щодо якості продукції і послуг управління матеріальними і/або сервісними потоками, сукупними ім потоками інформації і фінансових коштів	Інтегральний інструмент менеджменту, ресурсні потоки, сервісні потоки	Матеріальне виробництво та сфера послуг
16. Фролова Л. [16]	Управління потоками продукції ... бере до уваги функцію транспортування, обслуговування вантажу, складські операції, упакування та переробку інформації.	Процеси управління, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво
17 Хескет Дж. [17]	Сукупність видів діяльності з управління потоками продукції, координації виробництва і ринків збуту за встановленого рівня послуг з мінімальними витратами.	Види діяльності, ресурсні потоки	Матеріальне виробництво

Джерело: систематизовано автором за науковими дослідженнями [1-17]

Представлена диференціація трактувань поняття «логістика» різними науковцями дозволяє систематизувати підходи до розуміння сутності даного поняття та встановити визначальні її ознаки.

Відповідно до об'єкту досліджуваного поняття, «логістика» розглядається науковцями, як:

1) наука про планування, організацію, управління, контроль і регулювання переміщення матеріальних та інформаційних потоків у просторі і в часі;

2) вид діяльності, що направлена на управління потоками продукції, координацію виробництва і ринків збуту;

3) система взаємовідносин виробника і споживача із відповідними зв'язками;

4) окрема концепція управління потоками в мікроекономічних системах;

5) сукупність функціональних процесів управління матеріалопотоками в сферах виробництва та обігу;

6) сукупність інтегральних інструментів менеджменту щодо досягнення стратегічних, тактичних або оперативних цілей організації бізнесу;

7) інтегроване управління матеріальними та іншими потоками;

8) сукупність поточкових процесів управління матеріальними, фінансовими, інформаційними та іншими потоками в сферах виробництва і споживання;

9) сукупність економічних потоків підприємства, що забезпечує досягнення його економічних цілей з найменшими витратами;

10) сукупність сервісних потоків, які формуються в процесі надання послуг споживачам.

Визначена науковцями предметна область використання «логістики» зводиться до застосування її науково-методологічних і концептуальних засад та інструментів у сфері матеріального та нематеріального виробництва (сфері послуг). При цьому, застосування принципів, функцій, процедур, процесів, інструментів логістики у сфері послуг, що представлено у зазначених трактуваннях даного поняття, визначається не лише їх сервісним спрямуванням і наявністю сервісних потоків, але й також диференційованими можливостями процесів надання послуг.

Операційна діяльність підприємств сфери матеріального та нематеріального виробництва стосується координації протікання в часі та просторі процесів основного виробництва (надання послуг), допоміжних, обслуговуючих та сервісних процесів.

При цьому сутність та організація допоміжних і обслуговуючих процесів різних сфер виробництва є практично незмінними і направлені на обслуговування основного виробництва; предметна область операційної діяльності визначається видовою ознакою виробництва; інформаційні, фінансові та інші забезпечуючі ресурсні потоки мають однакову направленість та виконують однакові функції. Це дає можливість стверджувати, що ґрунтовно розроблений на сьогодні інструментарій та методологічне підґрунтя логістичного управління виробничими підприємствами можливо успішно використовувати щодо

логістичного управління закладами послуг, забезпечуючи при цьому ефективність не лише функціонування системи забезпечення і обслуговування, але й також системи організації надання послуг.

Дослідження трактувань поняття «логістика» та діагностика організації операційної діяльності підприємств дозволяє стверджувати, що логістика, з урахуванням особливостей її змісту та процесної реалізації, може ефективно застосовуватись у нетрадиційних сферах економіки, а тому, виникає необхідність розробки теоретико-методологічних та прикладних засад її застосування у сфері послуг.

Нами уже стверджено, що виробництво послуг не пов'язане із матеріально-предметним виробництвом. Зазвичай, це виробництво таких споживчих вартостей, які переважно набувають нематеріальної форми. Тому послуги як товар, незважаючи на всю їх різноманітність, володіють такими характеристиками як невідчутність, невіддільність від джерела, несталість якості, неможливість зберігання.

Відповідно можна зробити припущення, що логістика послуг характеризується різноманітністю процесів основного виробництва (надання послуг), а також допоміжного і сервісного обслуговування та складністю циклювання сервісних потоків. Оскільки процеси виробництва не відображають подібності до процесів надання послуг, то логістика послуг теж повинна мати свою відмінну специфіку.

Таблиця 2

Відмінності логістики матеріальних потоків виробничих підприємств та сервісних потоків закладів послуг

Характерні риси логістичного управління матеріальними потоками у виробничих підприємствах	Характерні риси логістичного управління сервісними потоками у закладах послуг
1. Організація розробки товарів	1. Бенчмаркінг технологій та послуг
2. Організація постачання/закупівлі матеріалів і сировини	2. Організація аутсорсингу персоналом
3. Планування виробництва	3. Планування режиму роботи закладу послуг
4. Організація внутрішньо-виробничого транспортування	4. Організація руху потоків споживачів послуги
5. Управління запасами	5. Управління потужностями сервісного устаткування
6. Аудит матеріальних ресурсів	6. Аудит зберігання інформації
7. Організація формування замовлень	7. Організація взаємодії із споживачами
8. Управління розподілом товарів	8. Управління операційними процесами обслуговування споживачів
9. Контроль збуту товарів	9. Контроль процесів надання послуг і комунікацій
10. Організація виробничих процесів	10. Організація процесів операційного обслуговування
11. Організація логістичного сервісу	11. Організація адміністрування послуг і сервісного обслуговування споживачів

Джерело: систематизовано автором за науковими дослідженнями [2, 3, 5, 7, 9, 15, 17, 18]

Розгляд виконуваних функцій логістичного управління сервісними потоками закладів послуг та матеріальними потоками виробничих підприємств, а також предметного змісту самих потоків, дозволив сформулювати відмінності щодо застосування логістичного управління, які представлено у таблиці 2.

Загальноприйнятою практикою закордоном є виокремлення логістики товарних потоків, або CRL (Commodity Response Logistics), та логістики сервісних потоків, або SRL (Service Response Logistics).

Логістика сервісного потоку (Service Response Logistics) – визначається як процес координації логістичних операцій, необхідних для надання послуг найефективнішим способом щодо витрат і задоволення запитів споживачів.

Розгляд логістики як ціленаправленого, скоординованого управління поточковими процесами, показує, що основні види ресурсних потоків логістики виробничих підприємств (матеріальні, інформаційні, фінансові, трудові) знаходять своє відображення і в логістиці послуг. При цьому, відмінною рисою логістики послуг є важливість і домінантність кожного із ресурсних потоків: головні (домінантні) потоки та другорядні (допоміжні, обслуговуючі, сервісні). Так у сфері санаторно-курортних послуг у якості домінантного потоку виступає потік пацієнтів санаторно-курортного закладу, а в якості другорядних – інформаційні, фінансові, сервісні потоки; в сфері громадського споживання домінуючим є – потік відвідувачів закладу харчування, другорядних – товарні, інформаційні, фінансові потоки; в сфері фінансових послуг домінуючим є фінансовий (грошовий) потік, а другорядними – інформаційні, матеріальні, кадрові потоки.

Таким чином, спостерігаємо виокремлення для закладів сфери послуг одного домінуючого потоку (як правило, споживачів послуг) та декількох другорядних (допоміжних, обслуговуючих, сервісних). Структура та зміст допоміжних, обслуговуючих, сервісних потоків повністю залежить від виду послуг та специфіки функціонування закладу даної сфери.

Основними відмінностями у функціонуванні матеріальних потоків логістики виробничих підприємств та сервісних потоків логістики сфери послуг є їх предметна сутність та виконувані функції: в першому випадку – це управління рухом матеріалів і готової продукції, в другому – управління потоками споживачів та потоками інформації.

Представлені вище визначення поняття «логістика» та досліджені функціональні і предметні сфери її застосування, структура та

різновиди потоків, дають можливість охарактеризувати більш вужче у науковому плані поняття – «логістика закладів сфери послуг».

Зважаючи на специфіку функціонування закладів сфери послуг, відзначаємо, що головна мета застосування логістичного управління до таких закладів – це реалізація управлінських функцій, інструментів та процедур щодо ефективної організації руху потоків споживачів послуг, сервісних та ресурсних потоків. З огляду на це, логістика закладів сфери послуг, базуючись на основних логістичних принципах, задовольняє умови ефективності, мінімізації витрат, оптимізації маршрутів і потоків інформації, оптимізації виконання операцій обслуговування в часі, збереження та забезпечення якості послуг, тощо.

Особливістю застосування логістичного управління у діяльності закладів сфери послуг, на нашу думку, є координація протікання усіх процесів обслуговування споживачів: надання основних послуг, процесів сервісного їх обслуговування, процесів додаткового та супутнього обслуговування.

Складність такої координації проявляється в організації поточкових процесів як в середині закладу, так і за його межами, одночасного використання кількох паралельних технологічних місць надання послуг (просторова координація), а також в плануванні і регулюванні термінів (часова координація) впуску в операційну систему обслуговування, часу виконання операційних процедур обслуговування споживачів на стаціонарних технологічних місцях, забезпечення черговості та безперервності протікання технологічних операцій, часу післяопераційного сервісного обслуговування. Доречно зазначити, що сформована практика діяльності закладів сфери послуг, які диференційовані за видовою ознакою самих послуг, передбачає використання найрізноманітніших систем обслуговування споживачів, однак принцип координації логістичних процесів в часі та просторі притаманний для кожної із таких систем обслуговування.

Ринкове функціонування закладів сфери послуг сьогодні характеризується застосуванням такими закладами інноваційних підходів до інформування споживача, просування власного іміджу, активного залучення споживача послуг у власну систему операційного обслуговування, налагодження стійких тривалих взаємозв'язків надавача та споживача послуг. Ось чому логістика закладів сфери послуг у якості доповнюючих інструментів для підсилення

дієвості логістичного управління застосовує інструменти маркетингу, інформаційних технологій, бенчмаркінгу, консалтингу, аутсорсингу, електронного управління і адміністрування, тощо.

Логістика, як інтегрована система функціонального управління вимагає високого рівня стандартизації логістичних процедур та застосування методів забезпечення якості як процесів, так і товарів. Вважаємо, що логістика закладів послуг також повинна опиратись на розроблені засади продукування і додержання стандартів із високим ступенем їх оновлення, а також процедур постійного контролю та методів забезпечення якості надання послуг споживачу. Все це дозволить більш ефективно інтегрувати логістичну функцію із іншими функціональними напрямками діяльності закладів послуг.

Практично усі науковці, що працюють в галузі логістики звертають увагу на засадничий принцип функціонування логістики – задоволення потреб та запитів споживачів у всіх проявах: часовому, кількісному, якісному, предметному, вартісному. Базовим проявом щодо функціонування логістики для закладів сфери послуг повинен бути максимальний рівень задоволення потреб споживачів послуг. Іншими словами, логістика таких закладів повинна бути націлена на споживача та за допомогою власних специфічних функцій, процесів, процедур задовольняти його швидкозмінні в часі, обсягах та якості потреби у зазначених послугах.

Таким чином, поняття «логістика закладів сфери послуг» трактуємо, як сукупність видів діяльності, процесів та процедур щодо: управління сервісними потоками споживачів і потоками ресурсів; часової та просторової організації процесів надання послуг; ринкових процесів інформаційного обслуговування та залучення споживачів послуг; стандартизації і контролю рівня якості послуг; задоволення потреб споживачів сервісних послуг.

Висновки. Діагностика організації

операційної діяльності підприємств дозволяє стверджувати, що логістика, з урахуванням особливостей її змісту та процесної реалізації, може ефективно застосовуватись у нетрадиційних сферах економіки, а тому, виникає необхідність розробки теоретико-методологічних та прикладних засад її застосування у сфері послуг.

Проведене дослідження функціонування матеріальних потоків логістики виробничих підприємств та сервісних потоків логістики сфери послуг вказало, що основними їх відмінностями є предметна сутність та виконувані функції: в першому випадку – це управління рухом матеріалів і готової продукції, в другому – управління потоками споживачів та потоками інформації.

Аналіз літературних джерел дозволив встановити різновекторність щодо трактування поняття «логістики» вітчизняними та закордонними науковцями із виокремленням її суті, як: окремої ефективної концепції управління потоками у мікроекономічних системах; системної реалізації функцій управління щодо переміщення ресурсів від джерела виникнення до кінцевого споживача; сукупності видів діяльності щодо потокового управління; як комплексу процесів, що забезпечують задоволення потреб споживача, у тому числі, як сукупності процесів надання послуг та руху ресурсів, тощо.

Із використанням методу синтезу, нами запропоновано трактувати поняття «логістика закладів сфери послуг» – як сукупність видів діяльності, процесів та процедур щодо: управління сервісними потоками споживачів і потоками ресурсів; часової та просторової організації процесів надання послуг; ринкових процесів інформаційного обслуговування та залучення споживачів послуг; стандартизації і контролю рівня якості послуг; задоволення потреб споживачів сервісних послуг.

Список літератури

1. Coyle J. Zarzadzanie logistyczne / J. Coyle, E. Bardi, C. Langley. – Warszawa : PWE, 2002. – 734 s.
2. Bowersox D. J., Closs D. J., Logistical Management. – Mc millan Pudlising, 3rd ed. 1991.
3. Ballou, R. H., Gilbert, S. and Mukerjee, A. (2000), “New managerial challenges from supply chain opportunities”, *Industrial Marketing Management*, Vol. 29 No. 1, pp. 7-18.
4. Бажин И. И. Проектно-логистическое управление ресурсным обеспечением: моногр. / И. И. Бажин, В. В. Сысоев. – Н. Новгород: изд. Гладкова О.В. – 2005. – 222 с.
5. Busher J. Logistiecs excellence / J. Busher, G. Tyndall / Manag. Accoun. – 1987. –№8. – P. 32-39.
6. Гаджинский, А. М. Логистика : учебник / А. М. Гаджинский. – 15-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2007. – 472 с.
7. Крикавський Є. В. Нова парадигма логістики: стратегічний статус / Є. В. Крикавський // Наукові праці ДонНТУ. Серія Економічна. 2014. №4 (48), С. 240–247.
8. Ларина Р. Р. Логистика в управлении организационно-экономическими системами : монография / Р. Р. Ларина, В. Л. Пилюшенко, В. Н. Амитан. – Донецк : Изд. ВИК, 2003. – 239 с.
9. Murphy P. Contemporary Logistics / P. Murphy, D. Wood // 10th Edition, International edT, Upper Saddle

River, N.J.; Harlow: Prentice Hall, 2011, p. 586.

10. Novikov V., Korsuk Y., Shipulina L., 2012, A measure of the emergence of a logistic group interaction. LogForum 8 (2), 109-122

11. Окландер М. А. Логістична система підприємства: монографія / М. А. Окландер. – Одеса : Астропринт, 2004.

12. Pfohl, H.-C. (1996) Logistics. State of the art, in Proceedings of the Esprit-Copernicus Symposium on Quality, Logistics and Technology Management, Budapest, Hungary, 9-10 September.

13. Решетнікова І. Л. Логістична послуга як об'єкт маркетингової діяльності / І. Л. Решетнікова // Маркетинг в Україні. – 2008. – №3. – С. 68-70.

14. Саввиди І. І. Маркетинг и логистика фирмы / Д. Д. Костоглодов, И. И. Саввиди, В. Н. Стаханов.

– М. : «Издательство ПРИОР», 2000. – 128 с.

15. Сергеев В. И. Управление качеством логистического сервиса [Электронный ресурс] / В. И. Сергеев // Логистика сегодня, – 2008 – Электронная библиотека Издательского дома «Гребенников», Режим доступа: <http://grebennikon.com/>

16. Фролова Л. В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством: монографія / Л. В. Фролова. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 322 с.

17. Heskett J. L. Logistics: Essential to Strategy // Harvard Business Review. – 1977. – November-December. – P. 4–11.

18. Шканова О. М. Маркетинг послуг / О. М. Шканова. – К.: КОНДОР, 2003. – 302 с.

References

1. Coyle J. Zarzadzanie logistyczne / J. Coyle, E. Bardi, C. Langley. – Warszawa : PWE, 2002. – 734 s.

2. Bowersox D.J., Closs D.J., Logistical Management. – Mc millan Publishing, 3rd ed. 1991

3. Ballou, R.H., Gilbert, S. and Mukerjee, A. (2000), “New managerial challenges from supply chain opportunities”, Industrial Marketing Management, Vol. 29 No. 1, pp. 7-18.

4. Barzyn I.I. Proektno-logisticheskoe upravlenie resursnym obespecheniem: monograf. / I.I. Barzyn, V.V. Sysoev. – N. Novgorod : isd. Gladkova O.V. – 2005. – 222 p.

5. Busher J. Logistiecs excellence / L/ Busher, G. Tyndall / Manag. Accoun. – 1987. –№8. – P. 32-39.

6. Gadrzynsky A.M. Logistika : uchebnik / A.M. Gadrzynsky. – 15-e izd., pererab. i dop. – M.: Izdatel'sko-torgovaja korporatsija «Dashkov i K°», 2007. – 472 p.

7. Krykavsky E. V. Nova paradygma logistyky: strategichniy status. Naukovi pratsi DonNTU. Seria Ekonomichna. 2014, no. 4 (48), 2014, pp. 240–247.

8. Larina R.R. Logistika v upravlenii organizatsionno-ekonomicheskimi sistemami : monografija / R.R. Larina, V.L. Piljushenko, V.N. Amitan. – Donetsk : Izd. VIK, 2003. – 239 p.

9. Murphy P. Contemporary Logistics / P. Murphy, D. Wood // 10th Edition, International edT, Upper Saddle River, N.J.; Harlow: Prentice Hall, 2011, p. 586.

10. Novikov V., Korsuk Y., Shipulina L., 2012, A measure of the emergence of a logistic group interaction.

LogForum 8 (2), pp. 109-122/

11. Oklander M.A. Logistychna systema pidpryemstva : monografija / M.A. Oklander. – Odessa : Astroprynt, 2004.

12. Pfohl, H.-C. (1996) Logistics. State of the art, in Proceedings of the Esprit-Copernicus Symposium on Quality, Logistics and Technology Management, Budapest, Hungary, 9-10 September.

13. Reshetnikova I.L. Logistychna posluga jak ob'єkt marketyngovoi dijalnosti / I.L. Reshetnikova // Marketyng v Ukraini. – 2008. – №3. – P. 68-70.

14. Savvidi. Marketing I logistika firmy / D.D. Kostoglodov, I.I. Savvidi, V.N. Stahanov. – M. : «Izd. PRIOR», 2000. – 128 p.

15. Sergeev V.I. Upravlenie kachestvom logisticheskogo servisa [Elektronnyj resurs] / V.I. Sergeev // Logistika segodnja, – 2008 – Elektronnaja biblioteka Izdatel'skogo doma «Grebennikov», Rerzym dostupa : <http://grebennikon.com/>

16. Frolova, L.V. (2005), Mehanizmy logistychnogo upravlinnia torgovelnym pidpryemstvom: [monografija] [Mechanisms of logistic management of trading company: monograph], DonDUET im. M. Tugan-Baranov'skogo, Donez'k, Ukraine

17. Heskett J.L. Logistics: Essential to Strategy // Harvard Business Review. – 1977. – November-December. – P. 4–11.

18. Shkanova O.M. Marketing uslug / O.M. Shkanova. – K.: KONDOR, 2003. – 302 p.

Аннотация

Сергей Войтович

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЛОГИСТИКИ В СФЕРЕ УСЛУГ

В статье рассмотрены теоретические аспекты применения логистики в сфере услуг. В частности, с использованием общенаучных методов анализа и обобщения представлено обоснование возможности и необходимости применения логистики в сфере услуг. Использование приемов сравнения позволило выявить основные отличия между логистикой сервисных потоков и логистикой товарных потоков. На основе теоретического обобщения подана собственная трактовка понятия «логистика заведений сферы услуг» с учетом ее специфики. Основными видами сервисных потоков в логистике сферы услуг определены такие: потоки потребителей, а также информационные, финансовые, материальные.

Ключевые слова: сфера услуг; логистика; заведения сферы услуг; логистика заведений сферы услуг, логистические потоки

**ESSENCE AND FEATURES OF LOGISTICS APPLICATION
IN THE FIELD OF SERVICES**

The article deals with the theoretical aspects of the use of logistics in the service sector. In particular, with the use of general scientific methods of analysis and generalization, the substantiation of the possibility and the need for the use of logistics in the service sector is presented. The use of comparison techniques allowed us to find out the main differences between the logistics of service flows and the logistics of commodity flows. Based on theoretical generalization own definition of the concept «logistics of the service sector» taking into account its specificity in the service sector is presented.

Diagnosis of the organization of operational activities of enterprises suggests that logistics, taking into account the peculiarities of its content and process implementation, can be effectively used in non-traditional sectors of the economy, and therefore there is a need to develop theoretical, methodological, and applied bases of its application in the service sector.

The study of the functioning of material flows of logistics of industrial enterprises and service flows of logistics of the service sector indicated that their main differences are the subject matter and the functions performed: in the first case – is the management of the movement of materials and finished products, in the second – the management of consumer flows and information flows.

The analysis of literary sources allowed to establish the multi-vector approach regarding the interpretation of the concept of «logistics» by domestic and foreign scientists with the allocation of its essence as: a separate effective concept of flow management in microeconomic systems; system implementation of management functions for the movement of resources from the source of origin to the end user; a set of activities for flow management; as a set of processes that meet the needs of the consumer, including as a set of processes for the provision of services and the movement of resources, and the like.

Using the method of synthesis, we proposed to interpret the concept of «logistics services» – as a set of activities, processes and procedures in relation to: management of service flows of consumer and resource flows; temporal and spatial organization of the processes of providing services; market processes of information support and involvement of consumers of services; standardisation and control the level of quality of services; meeting the needs of consumers of services.

Keywords: *service industry; logistics; service sector institutions; logistics of service sector institutions, logistic flows*

© Чумак О.В., 2019

chumak_ov@i.ua

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», Київ

АРХІТЕКТОНІКА ПОЛІТИКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто концептуальний підхід до побудови політики антикризового управління на державному підприємстві. Уточнено визначення поняття політика антикризового управління. Систематизовано передумови, які викликають кризові явища: стани не рівноваги економічної діяльності, точки біфуркації та інформаційна асиметрія. Рекомендована архітектура політики антикризового управління державного підприємства з акцентом уваги на превентивному етапі її реалізації. Схарактеризовано основні складові запропонованої політики. Обґрунтовано необхідність моніторингу та контрольного розрахунку індикаторів економічної діяльності за напрямками: фінанси, економічна ефективність, нефінансові показники та не вимірювальні чинники, які зумовлюють нестійкі стани підприємства. Для подолання кризових станів в політиці передбачено другий етап, який має комплексний підхід до виходу з кризового стану (макроекономічний та мікроекономічний).

Ключові слова: державне підприємство, антикризова політика, управління, індикатори, економічна діяльність

Постанова проблеми. Більшість державних підприємств (ДП) в Україні перебувають на межі чи у кризовому стані, який супроводжується впливом низки різноманітних чинників, що зумовлює непередбачуваність наслідків на результати економічної діяльності. Генерування негативного впливу різноманітних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища державного підприємства спричиняють низький рівень довіри суспільства до державного сектору, як розпорядника державного майна, до окремих підприємств та їх керівництва, що утворює замкнене коло корпоративних проблем з управління економічною діяльністю. Через перманентну збитковість діяльності державних підприємств спостерігається високий рівень витрат на капітал, низький рівень самофінансування, наявність низки кризових явищ, котрі супроводжують функціонування, зумовлюють реструктуризацію, приватизацію або спричиняють банкрутство. Якщо вести мову про циклічні трансформації національної економіки, то варто вказати на наявні системні кризи: 1992 рік, 2008 рік, 2014 рік, коли негативний вплив на діяльність підприємств був потужним, і часто спричинював або зниження якісних показників або збитковість. Для підприємств приватного корпоративного сектору ці періоди стали передумовою запровадження сучасних методів управління ресурсами (капітал, фінанси, персонал, запаси) й продажами. Підприємства державного сектору при цьому, наростаючим підсумком зазнавали усе більших втрат, не отримуючи належного методологічного й концептуального зрушення в управлінських заходах, тому демонстрували результуючі

індикатори, які характеризували негативно їх діяльність. Відтак, методи управління економічною діяльністю за окремими ключовими аспектами приватного й державного секторів є на сьогодні в Україні різними, з різним ефектом від їх застосування. Тому, побудова політики антикризового управління діяльністю державних підприємств потребує свого концептуального вирішення через обґрунтування складових й їх впливу на очікуваний результат. Причини, які зумовлюють кризові явища на кожному етапі їх виникнення урізноманітнюються, наслідки стають дедалі непередбачуваними, тому методи подолання мають бути також оновлені й науково обґрунтованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові напрацювання щодо антикризового управління підприємств за різними аспектами висвітлено у працях таких вчених як: І.Т. Балабанов, С.Г. Беляєва, І.О. Бланка, Т.С. Клебанова, Л.А. Костирко, Л.О. Лігоненко, О.В. Манойленко, Т.С. Пічугіна, О.О. Терещенко та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням антикризового управління підприємств приділяли увагу значне коло вчених, проте аналіз розглянутих концепцій дозволив оцінити ключові питання антикризового управління та зробити висновок, що актуальним залишається структурування й наповнення політики антикризового управління і потребує свого розвитку для державних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування концепції побудови політики

антикризового управління держаних підприємств за сучасних умов розвитку відповідно обраного вектору реформування.

Виклад основного матеріалу. Антикризове управління на будь-якому підприємстві будь-якої країни має одну загальну мету: захистити людський капітал, стейкхолдерів та забезпечити критичні бізнес-процеси у короткостроковій і довгостроковій перспективі. В основу політики антикризового управління державних підприємств має бути покладено можливість упередження кризових явищ, своєчасного виявлення ознак нестійкого стану, захисту й управління стійким станом, усунення (подолання) негативних наслідків кризи.

Економічні системи схильні до впливу ряду чинників – зміна технологічних укладів, запасів економічних ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових), геополітичний вплив, однак головним каталізатором динаміки сучасних економічних систем за великим рахунком є інформація [1]. За сучасних умов існує асиметрія інформації у економічному просторі, яка характеризує різний рівень доступу до інформації керівників, власників та інших стейкхолдерів або її брак, на що привертається увага вчених через дослідження асиметрії інформації. З точки зору агентської теорії, існує відмінність цілей власника – максимізація акціонерної власності, менеджменту – максимізації власної вигоди, що можна забезпечити двома шляхами: покращивши результативність компанії або перерозподіливши на власну користь ресурси та результати діяльності підприємства [2], що імовірно через об'єктивну наявність інформаційної асиметрії, зумовлює прийняття неефективних рішень, дилему при розподілі обмежених ресурсів між окремими секторами й низькою ефективністю їх використання в результаті дивергенції цільових орієнтирів різних рівнів менеджменту й зрештою призводить до фінансової кризи [3, с. 111]. Зважаючи, що ДП можна віднести до складу сектору загального державного управління, постає нагальна необхідність впровадження інструментів та механізмів, які забезпечать симетричність економічного інформаційного простору для стейкхолдерів з метою отримання уявлення про функціонування державного капіталу.

Однією з проблем, які потребують свого наукового й практичного вирішення є визначення точок біфуркації – критичний стан системи, за якого вона стає нестійкою. Проблематиці біфуркаційних процесів присвячені дослідження різних наукових течій: брюссельська школа І. Пригожина, школа Г. Хакена, теорія катастроф та інші. У точці

біфуркації відбувається розрив траєкторії еволюції економічної системи, проявляється незворотність і циклічність її розвитку [4]. Такою точкою визнають момент, коли наявна модель устрою та управління корпорації стає неефективною в умовах господарювання, що склалися [5, с. 105]. Т.В. Кондратьєва вивчала застосування концепції біфуркації для аналізу траєкторій розвитку сучасних економічних систем, в тому числі, стосовно кризових явищ в економіці України. Виявлення точок біфуркації в економічній системі підприємства є тим засобом, який дозволить встановити контрольні точки, зміни параметрів яких у майбутньому в негативний бік, будуть сигналізувати про передкризовий стан. О.Терещенко зауважує, що перебування підприємства у гіпотетичній точці мінімізації внутрішніх конфліктів «принципал - агент» має бути сигналом для капіталодавців щодо фінансування відповідних антикризових проєктів[3]. Таким чином, перед підприємством виникає завдання своєчасного виявлення передумов досягнення точки, у якій з'являються сигнали впровадження антикризових заходів. Для упередження своєчасного виявлення таких точок, за яких параметри показників свідчать про передкризовий чи кризовий стан, необхідно на державних підприємствах розробляти антикризову політику, яку узгоджувати з органом, у сфері управління якого перебуває підприємство.

Управління підприємством за умов негативних трансформацій під впливом низки сталих негативних чинників зумовлює розробку обґрунтованої політики антикризового управління відповідно зміненої організаційній структурі, враховуючи точки контролю, взаємодії та обмежень, встановлені згідно окреслених цілей. Наглядова рада державного підприємства має формувати й призначати склад робочої групи із розробки й забезпечення впровадження Політики антикризового управління. Антикризовою політикою слід вважати систему заходів щодо управління економічною діяльністю державного підприємства, яка спрямована на упередження виникнення й своєчасне виявлення кризового (нестійкого) стану підприємства, а у разі його настання – комплексне усунення наслідків.

Розвиток корпорації з точки зору антикризового управління припускає збалансованість багатьох параметрів та їх змін, що характеризують динаміку її поведінки в соціально-економічному середовищі та передбачає розробку антикризової стратегії [5, с. 105]. Модель оцінки станів нерівноваги підприємства включає наступні етапи: а)

визначення показника розвитку підприємства, який найбільш повно відображає флуктуації економічної системи; б) визначення факторів управління підприємства, які впливають на показник розвитку системи та визначення законів його розподілу з визначенням конкретних значень; в) формування потенційних функцій показника розвитку підприємства відносно досягнення цілей та визначення точок біфуркації; г) дослідження економічної природи точок біфуркації; д) визначення можливостей управління станом нерівноваги підприємства та розробка управлінських рішень в точці біфуркації [1]. Здебільшого, вченими методологія виявлення фінансової рівноваги передбачає дослідження за такими трьома напрямками: ліквідність і платоспроможність, фінансова стійкість, оптимізація власного капіталу. Дослідження циклічного характеру сталого розвитку підприємства розглядають на оцінці ключових індикаторів фінансового результату – оновленні вартості та запасу фінансової міцності (стійкості), тобто здатності до збереження і відтворення капіталу [6]. Л.А. Костирко привертає увагу на дослідження Б. Коласа, за яким пропонується розглядати фінансову рівновагу з таких точок зору: ліквідність (можливість погашати заборгованість) і підтримка функціональної рівноваги між джерелами доходу (стабільність) та його використанням. Таким чином, вчені при дослідженні нерівноважених станів привертають значну увагу фінансовим показникам, проте на нашу думку, поза увагою залишається оцінка показників ефективності економічної діяльності та питання формування нефінансових інструментів діагностики криз. Загальноживані методи оцінки економічної діяльності передбачають застосування фінансових та економічних показників у кількісних вимірниках, тому рекомендовано передбачати системний моніторинг не вимірювальних в обліковій системі або не фінансових показників (економічного й неекономічного характеру), які можуть мати істотний вплив. Так, до таких показників варто віднести: обґрунтування відстрочення платежів покупцями та надання знижок, достатність інформації, ризики, оцінювання системи менеджменту, технології, рівень інновацій, монополія на сегмент ринку, державні гарантії тощо.

Низка вчених зосереджує увагу, передусім, на антикризовому фінансовому управлінні підприємства, інші – на комплексному понятті, коли пропонують змінювати фінансову, маркетингову, інноваційну, інвестиційну та

кадрову політику. Антикризове фінансове управління І.А. Бланк визначив як цілісну систему, що складається з принципів, методів розробки й реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, спрямованих на попередження й подолання фінансових криз підприємства та мінімізацію їх негативних фінансових наслідків [7]. Політика антикризового управління може мати варіанти передбачуваних заходів залежно від тривалості негативних показників фінансово-економічної діяльності – короткострокового чи довгострокового впливу. Рекомендована структура політики антикризового управління на державному підприємстві має бути спрямована на упередження, запобігання, діагностику та подолання (нейтралізацію, усунення) кризових явищ (рис. 1).

Змістова складова політики на превентивному етапі має забезпечувати досягнення мети антикризового управління через можливість швидкого, адекватного й своєчасного реагування, комплексність, ефективність, пріоритетність та оптимальність в управлінні ресурсами, альтернативність й адаптивність управлінських дій. Оскільки другий етап політики є етапом боротьби з наслідками, рекомендовано зосереджувати увагу на етапі упередження кризи на підприємстві. Усі вчені, які досліджували антикризове управління, акцентують значну увагу на необхідності постійного моніторингу чинників (зовнішніх і внутрішніх), їх систематизації та виявленні впливу на ефективність й результативність діяльності. У той же час, такі інструменти як аналіз сценаріїв та ідентифікація кризових індикаторів є досить новими та мало досліджуваними методами в управлінні державними підприємствами. При складанні антикризової політики важливим є саме етап докризового управління бізнесом, коли проявляються перші ознаки кризи. Саме в цій фазі з'являються сигнали, які вказують на потенційну кризу. Ранні свідчення іноді можуть бути упущені керівниками через такі причини, як помилки інтерпретації, неточність показників або перешкоди в організаційній комунікації [8]. Якщо сценарії розглядати як дії щодо детального визначення результату низки подій, які зумовлюють наперед визначені події або альтернативно викривлюють результати поточних рішень, тоді аналіз сценарію вимагає розгляду рішень для упередження та обмеження потенційних наслідків (позитивних, негативних) й відповідних причинно-наслідкових зв'язків. Для державних підприємств такі сценарії мають бути передбачені у базових регламентах згідно

мети та відповідно ймовірних варіантів розвитку (позитивного й негативного). Сюди варто віднести використання окремих механізмів державного регулювання (квазі операції, державні гарантії та програми, монопольні

преференції тощо), державно-приватного партнерства, розвитку галузевих кластерів тощо. На мікрорівні – використання стратегії розвитку підприємства відповідно життєвого циклу, диверсифікації, реінжинірингу тощо.

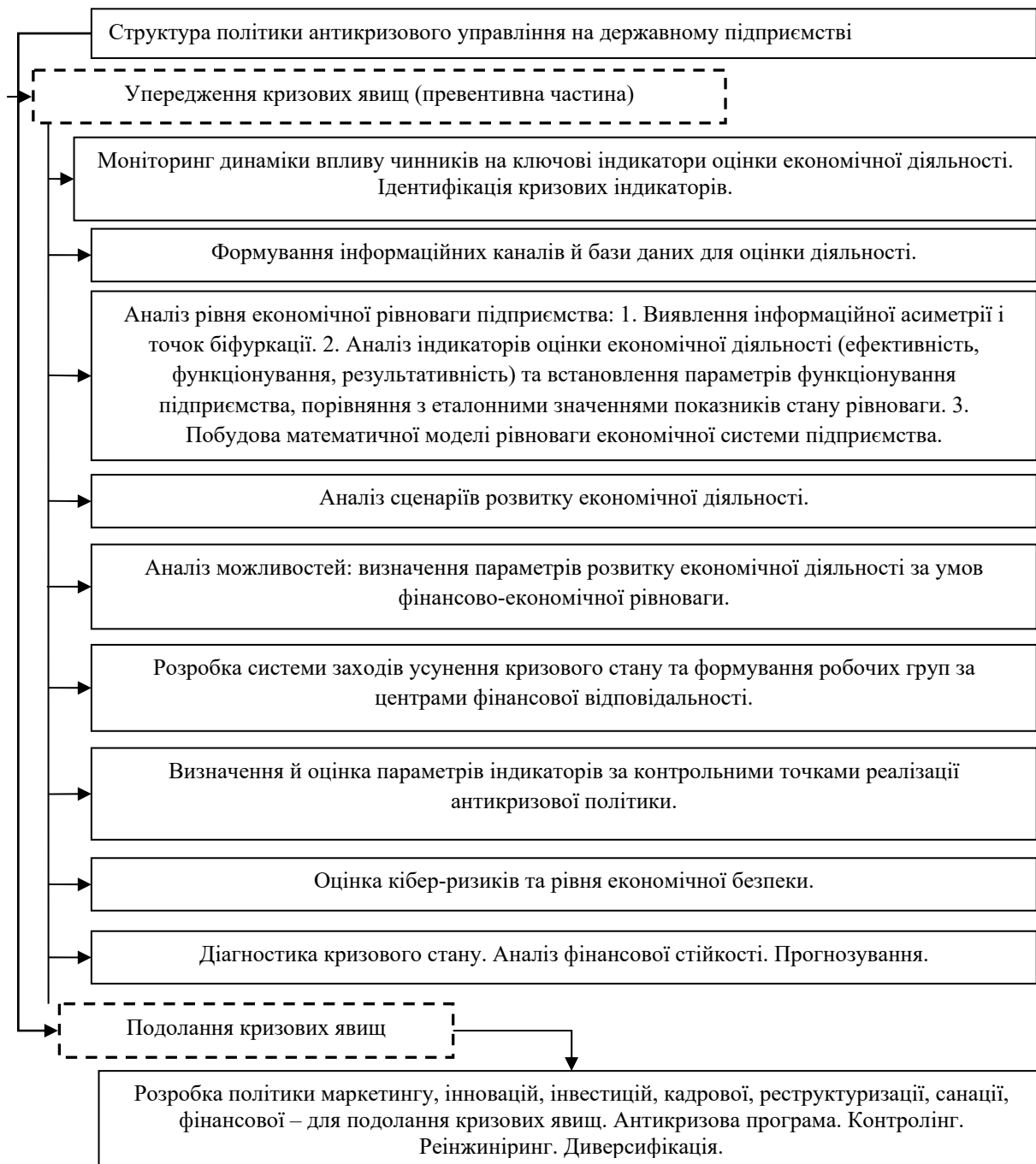

Рис. 1. Архітектура політики антикризового управління державного підприємства (базова)
Джерело: сформовано автором

Ідентифікувати кризові індикатори збачається можливим за наявної системи показників (економічної ефективності та фінансової стійкості), які при постійному моніторингу своєчасно вказують наближення фінансової нестабільності (економічної нерівноваги). Тому, політика антикризового управління має містити перелік індикаторів, які забезпечать своєчасність виявлення точок

біфуркації, економічну нерівновагу та передкризовий (кризовий) стан. Антикризове фінансове управління підприємством Костирко Л.А. пропонує здійснювати через: забезпечення відповідності антикризової фінансової стратегії підприємства його місії і перспективному баченню; проведення фінансової діагностики, заснованої на дослідженні чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, оцінці

потенціалу фінансової стійкості підприємства, які дозволяють виявити кризові ситуації; розробку антикризової фінансової політики, що відображає інтереси власників підприємства; розробки антикризової фінансової стратегії підприємства та механізму її реалізації [9]. До основних методологічних принципів формування системи показників-індикаторів кризового стану Л. Лігоненко віднесла, зокрема, такі: 1. Охоплення показниками усіх найважливіших напрямів (сфер) оцінки фінансового стану підприємств, в яких можуть знаходити віддзеркалення кризові явища, що притаманні їх діяльності, або передумови для їх появи. 2. Оптимальна чисельність показників з кожного напрямку дослідження, виключення зі складу системи показників, що дублюють один одного (тобто за цими показниками можна отримати тотожний за економічним змістом аналітичний висновок). 3. Можливість чіткого та однозначного визначення негативного значення (критеріальної межі) або негативної динаміки (напрямку зміни), які можуть використовуватись як база для ідентифікації кризового стану або передумов для його появи в майбутньому [10]. Для оцінки загрози фінансової кризи і банкрутства найпродуктивнішим є підхід, заснований на розрахунку таких показників-індикаторів [11-12]: 1) уповільнення оборотності оборотних коштів підприємства; 2) зростання кредиторської і дебіторської заборгованості; 3) наявність простроченої дебіторської заборгованості, яка належить до збитків; 4) збільшення у складі майна підприємства важко реалізованих активів (сумнівної дебіторської заборгованості, неліквідних запасів товарно-матеріальних цінностей); 5) накопичення збитків минулих років; 6) зниження обсягів продажів через низький рівень маркетингу.

Пропонуємо розширити спектр фінансових показників, показниками економічної ефективності, які варто включати до таблиці контрольної системи показників (як частини реалізації антикризової політики). Зокрема, доцільним є аналіз таких індикаторів: зміна валюти балансу, плінність кадрів, капіталовіддача, оборотність активів, зміна курсу іноземних валют, структура виплат працівникам, індекси інфляції, потоки платежів, виконання договірної дисципліни, обсяги реалізації, зміни в портфелі замовлень підприємства, зниження виробничої потужності, порушення ритмічності (тривалі зупинки) виробництва. Важливим є застосування окремих інтегральних показників фінансового стану й економічної ефективності. Перелік індикаторів, їхні еталонні значення і параметри, порядок розрахунку, необхідно

передбачити у політиці антикризового управління та розраховувати й аналізувати за визначеними контрольними точками. Застосування методів аналізу варто урізноманітнити за рівнями: методи експрес діагностики – вертикальний і горизонтальний аналіз, однофакторний та багатфакторний дискримінантний аналіз для інтегральної діагностики фінансової кризи, кореляційний та регресійний для виявлення впливу чинників на результативні індикатори, математичне моделювання, аналіз чутливості – дослідження залежності результативного показника від варіації значень показників, що беруть участь в його визначенні тощо.

За умови настання кризового стану на державному підприємстві й необхідності вжиття антикризових заходів, ключовою постає проблема вибору методологічного характеру, враховуючи особливості політики фінансування та підзвітності стейкхолдерам. Основними є проблеми фінансово-економічного спрямування та регламентації окремих організаційно-управлінських процесів. До прикладу, варіантом фінансування державного підприємства за кризових умов з метою реалізації заходів антикризової програми, може стати отримання кредиту з наданням державної гарантії. У той же час, в Україні спостерігається ситуація, за якої технічна неплатоспроможність підприємств, які одержують державні гарантії сягає до 80%, що пов'язано, передусім, зі специфічними напрямками їх надання. Отже, у корпоративному звіті чи звіті з управління має бути передбачений розділ, де відображаються суми одержаних державних гарантій. Щодо політики та антикризової програми подолання кризових станів, це є окремим напрямком наукового дослідження.

Висновки. Антикризове управління на державному підприємстві є доцільним як постійно діюча система, спрямована на упередження та своєчасне виявлення кризових станів (нерівноваги) чи точок біфуркації. Через це, науково обґрунтована політика антикризового управління має бути розробленою, затвердженою та реалізовуватись на кожному підприємстві з часткою державної власності. Рекомендована структура політики антикризового управління на державному підприємстві спрямована передусім на виконання превентивних заходів за такими напрямками: моніторинг та формування інформаційної бази, ідентифікація індикаторів, аналіз, управління ризиками, аналіз сценаріїв, контроль. Для дієвої реалізації побудованої політики важливо обрати відповідний

методологічний та методичний інструментарій й вживати відповідних управлінських заходів.

Список літератури:

1. Касьянова Н. В. Модель оцінки точки біфуркації в розвитку підприємства. Бізнес Інформ. 2011. №7(1). С. 20-23.
2. Jensen M., Meckling W. Theory of the Firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*. 1976. Ed. 4. P. 305-360.
3. Терещенко О. О., Павловський С. В. Удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 108-123.
4. Кондратьєва Т. В. Точки біфуркації та траєкторії розвитку соціально-економічних систем. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 2(40). С. 39-44.
5. Манойленко О. В. Механізми антикризового управління в корпоративному секторі економіки: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 352 с.
6. Костирко Л. А. Аналіз потенціалу фінансової стійкості в системі управління вартістю підприємств. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 4. С. 122-128.
7. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник. К.: Ельга, 2008. 724 с.
8. Shrivastava P., Statler M. 2012. Learning from the Global Financial Crisis: Creatively, Reliably, and Sustainably. Stanford, CA: Stanford Business Books, 2012. 376 p.
9. Костирко Л. А. Формування стратегії антикризового фінансового управління підприємств в умовах невизначеності. *Часопис економічних реформ*. 2015. №4. С. 61-69.
10. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. К.: Наук. думка, 2000. 390 с.
11. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием. К.: Эльга, Ника-Центр, 2006. 672 с.
12. Онисько С. М. Фінансова санація і банкрутство підприємств: підручник. 2-ге вид., виправлене і доповнене. Львів: «Магнолія 2006», 2008. 268 с

References

1. Kasianova, N. V. (2011). Model otsinky tochky bifurkatsii v rozvytku pidpriumstva [Model for estimating bifurcation points in enterprise development.]. *Biznes Inform – Business Inform*, 7(1), 20–23 [in Ukrainian].
2. Jensen, M., Meckling, W. (1976). Theory of the Firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 4, 305-360 [in English].
3. Tereshchenko, O. O., Pavlovskiy, S. V. (2016). Udoskonalennia finansovoho mekhanizmu antykrizovoho upravlinnia pidpriumstvom [Improvement of the financial mechanism of crisis management of the enterprise]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 6, 108-123 [in Ukrainian].
4. Kondratieva, T. V. (2015). Tochky bifurkatsii ta traiektorii rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system [Bifurcation points and trajectories of socio-economic systems development]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin Donbass*, 2(40), 39-44 [in Ukrainian].
5. Manoilenko, O. V. (2006). *Mekhanizmy antykrizovoho upravlinnia v korporatyvnomu sektori ekonomiky [Mechanisms of crisis management in the corporate sector of the economy]*. Kyiv : NADU [in Ukrainian].
6. Kostyrko, L. A. (2015). Analiz potentsialu finansovoi stiiikosti v systemi upravlinnia vartistiu pidpriumstv [Analysis of financial sustainability potential in enterprise value management system]. *Visnyk*
7. Blank I. O. (2008). *Finansoviy menedzhment [Financial management]*. Kyiv : Elha [in Ukrainian].
8. Shrivastava, P., Statler, M. (2012). Learning from the Global Financial Crisis: Creatively, Reliably, and Sustainably. Stanford, CA: Stanford Business Books [in English].
9. Kostyrko, L. A. (2015). Formuvannia stratehii antykrizovoho finansovoho upravlinnia pidpriumstv v umovakh nevyznachenosti [Formation of the strategy of crisis financial management of enterprises in conditions of uncertainty]. *Chasopys ekonomichnykh reform – Journal of Economic Reforms*, 4, 61-69 [in Ukrainian].
10. Lihonenko, L. O. (2000). *Antykrizove upravlinnia pidpriumstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii [Anticrisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools]*. Kyiv : Nauk. Dumka [in Ukrainian].
11. Blank, Y. A. (2006). *Antykrizysnoe fynansovoe upravlenye predpriatyem [Anti-crisis financial management of the enterprise]*. Kyiv : Elha, Nyka-Tsentr [in Russian].
12. Onysko, S. M. (2008). *Finansova sanatsiia i bankrutstvo pidpriumstv [Financial rehabilitation and bankruptcy of enterprises]*. Lviv : «Mahnoliia 2006» [in Ukrainian].

Аннотация

Оксана Чумак

АРХИТЕКТОНІКА ПОЛІТИКИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛІННЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью статьи является обоснование концепции построения политики антикризисного управления государственных предприятий в современных условиях развития соответственно выбранному вектору реформирования.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является системный подход к исследованию фундаментальных положений формирования политики антикризисного управления предприятия. Для достижения поставленной цели использована система общенаучных и специальных методов, а именно: методы логического обобщения и сравнения для формирования архитектоники политики антикризисного управления государственного предприятия с акцентом внимания на превентивном этапе ее реализации; методы анализа, синтеза и обобщения – для изучения содержания составляющих политики и системы показателей; абстрактнологический метод – для формулирования выводов исследования.

Результаты исследования. Обоснован концептуальный подход к построению политики антикризисного управления на государственном предприятии. Уточнено определение понятия «политика антикризисного управления». Систематизированы предпосылки, которые вызывают кризисные явления: состояния неравновесия экономической деятельности, точки бифуркации и информационная асимметрия. Рекомендованная архитектоника политики антикризисного управления государственного предприятия с акцентом внимания на превентивном этапе ее реализации. Охарактеризованы основные составляющие предложенной политики. Обоснована необходимость мониторинга и контрольного расчета индикаторов экономической деятельности по направлениям: финансы, экономическая эффективность, нефинансовые показатели и неизмеримые факторы, которые обуславливают неустойчивые состояния предприятия. Для преодоления кризисных состояний в политике предусмотрен второй этап, который имеет комплексный подход к выходу из кризисного состояния (макроэкономический и микроэкономический).

Научная новизна заключается в обосновании концепции построения политики антикризисного управления государственного предприятия в условиях кризисного состояния, которая обеспечивает перманентный мониторинг индикаторов экономической деятельности и своевременное выявление кризисных состояний.

Практическая значимость результатов исследования. Сложившаяся политика антикризисного управления на государственном предприятии позволит анализировать результаты экономической деятельности по предупреждению возникновения кризисных состояний и управления ими при их наличии. Эффектом будет возможность периодического расчета общей эффективности экономической и финансовой деятельности в соответствии со стратегической целью, условиями хозяйствования и государственной экономической политикой.

Ключевые слова: государственное предприятие, антикризисная политика, управление, индикаторы, экономическая деятельность.

Summary

Oksana Chumak

ARCHITECTONICS OF POLICY OF CRISIS MANAGEMENT OF STATE-OWNED ENTERPRISE

The purpose of the article is to substantiate the concept of building the policy of the crisis management of state-owned enterprises in modern development conditions according of reform vector.

Research methodology. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the study of the fundamental provisions of the formation of an anti-crisis management policy of an enterprise. To achieve this goal, a system of general scientific and special methods was used, namely: methods of logical generalization and comparison for the formation of the architectonics of the crisis management policy of a state enterprise with an emphasis on the preventive stage of its implementation; methods of analysis, synthesis and generalization - to study the content of policy components and scorecards; abstract method - for the formulation of research findings.

The results of the study. Reasonably conceptual approach to building a crisis management policy at a state enterprise. Clarified the definition of the concept of crisis management. The prerequisites that cause crisis phenomena are systematized: a state of imbalance in economic activity, bifurcation points and information asymmetry. Recommended architectonics of crisis management policy of a state-owned enterprise with an emphasis on the preventive stage of its implementation. The main components of the proposed policy are characterized. Justified necessity of monitoring and controlling the calculation of indicators of economic activity in the following areas: finance, economic efficiency, non-financial indicators and immeasurable factors that contribute to unstable conditions of the enterprise. To overcome crisis, policy provides for second stage, which has a comprehensive approach to overcoming crisis (macroeconomic and microeconomic).

The scientific novelty consists in substantiating concept of building policy of crisis management of state enterprise in crisis situation, which provides permanent monitoring of indicators of economic activity and timely identification of crisis conditions.

The practical significance of results. The current policy of crisis management at a state-owned enterprise will allow analyzing the results of economic activities to prevent occurrence of crisis conditions and their management, if any. The effect will be the possibility of periodically calculating the overall efficiency of economic and financial activities in accordance with the strategic goal, business conditions and state economic policy.

Keywords: state-owned enterprise, crisis policy, management, indicators, economic activity.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

УДК: 336.717.1: 004.083.1 | – 027.552

JEL Classification: G210,G350

© Легкоступ І.І., Ваганова О.В., 2019

0000-0001-7839-874X; 0000-0002-9449-611X

igor.legkostup@gmail.com, vaganowa.an@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

РИНОК ПЛАТІЖНИХ КАРТОК: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Розглядаються питання сутності та ролі платіжних карток в розвитку банківської системи. Виділено ключові проблеми та потенційні переваги, з якими стикається держава на цьому шляху розвитку. Зроблено аналіз ринку платіжних карток в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: платіжна картка, безготівкові розрахунки, платіжна система, електронні гроші

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлюється суттєвим зростанням ролі безготівкових розрахунків на сучасному етапі становлення і розвитку економіки України, їх впливом на фінансову діяльність держави та господарську діяльність всіх суб'єктів підприємництва, установ, організацій. Формування ринкової економіки, удосконалення технічних засобів платежів зростання обсягів внутрішніх та зовнішньоекономічних операцій України з іншими країнами, обумовлюють велике поширення безготівкових розрахунків, заміну традиційних платіжних інструментів новими, швидкий розвиток та удосконалення ринку платіжних карток.

Використання безготівкових розрахунків приводить до прискорення розрахункових операцій та руху грошових коштів. Насамперед це стосується розширення розрахунків за допомогою банківських платіжних карток. Адже, сьогодні банки завойовують ринок платіжних карток здебільшого за рахунок запровадження на підприємствах карткових зарплатних, пенсійних та інших проектів. Однак, використання банківських платіжних карток на території України можливе ще не всюди. Однією з причин цього є недостатня розвиненість мережі розрахунків платіжними картками. Мало обізнане про безготівкові розрахунки сільське населення та люди похилого віку. Вдосконалення механізму безготівкових розрахунків завжди залишається актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності, проблем організації, здійснення та розвитку безготівкових розрахунків присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Однак, постійний розвиток

технологій потребує вдосконалення системи безготівкових розрахунків та їх обліку, тому можна стверджувати, що питання не є цілком розкритим.

Серед вітчизняних науковців та економістів проблемами дослідження ринку платіжних карток займалися О. Рудакова, В. Міщенко, К. Волохвата, А. Герасимович, В. Харченко, Н. Шульга, В. Кравець, О. Махаєва, К. Жидко, А. Одарюк, В. Шеломенцев, В. Берніков та інші. У своїх працях вчені основну увагу концентрують на технічних аспектах випуску та використання пластикових карток, а також аналізують переваги платіжних карток над паперовими грошима.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сучасного суспільства деякі питання ефективності платіжних систем є недостатньо дослідженими. Є потреба в системному аналізі пошуку шляхів оптимізації взаємодії комерційних банків із міжнародними платіжними системами та мінімізації ризиків, підвищення обсягів безготівкових розрахунків.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у проведенні наукового аналізу ринку платіжних карток в Україні, а також пошук шляхів його удосконалення з використанням іноземного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у всьому світі розвиток економіки характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко використовуються в обігу і стають одним з основних інструментів фінансової інфраструктури нашої країни. У зв'язку з цим важливою складовою стратегії

розвитку фінансово-банківських установ України повинна стати розробка і впровадження високотехнічних фінансових інструментів та продуктів з метою динамічного розвитку вітчизняного ринку. Тому такі платіжні інструменти, як платіжні картки, смарт-карти та електронні гроші на сьогодні вже займають значний сегмент ринку.

Спеціальний платіжний засіб (платіжна картка тощо) – це платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів [1].

Самі картки, технологія виконання операцій з ними, їхня обробка чітко визначені в рамках кожної платіжної системи. Для прийому карток у мережі однієї платіжної системи дотримування стандартів було б не обов'язковим, але оскільки пункти прийому карток, будь то магазин або відділення банку, зацікавлені в роботі з єдиними або хоча б схожими правилами, технології різних платіжних систем повинні бути, принаймні, сумісні. Сумісність же досягається за рахунок дотримування стандартів. Існує ряд міжнародних стандартів, що визначають практично всі властивості карток, починаючи від фізичних властивостей пластику, розмірів картки, і закінчуючи змістом інформації, розташованої на картці.

Станом в Україні експлуатуються 3 платіжних системи з платіжними пластиковими картками та системами банкоматів, POS - терміналів і мобільних пристроїв зчитування [2]:

1. Міжнародна платіжна система VISA International Service Associatio з процесинговим центром в США, Європі та на інших континентах.

2. Міжнародна платіжна система Master Card International (США) + Europay International (EC) з процесинговим центром в США та Європі.

3. Національна платіжна система НСМЕП (Україна) з процесинговим центром в Україні.

Перелік банківських операцій та механізми готівкових і безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток в міжнародних та національній платіжних карткових системах включають багато елементів [3]: банківський автомат самообслуговування (банкомат), еквайринг, емісія спеціальних платіжних засобів (емісія), емітент спеціальних платіжних засобів

(емітент), імпринтер, корпоративний спеціальний платіжний засіб, мобільний платіжний інструмент, платіжна картка, платіжна схема, платіжний додаток, платіжний засіб, платіжний термінал, процесинг, спеціальний платіжний засіб.

В Україні існують наступні засади функціонування електронних платіжних засобів[3]: а) електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу;

б) емісія електронних платіжних засобів у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім банків, які здійснюють емісію електронних платіжних засобів для використання в межах цих банків);

в) платіжна організація відповідної платіжної системи визначає вид електронного платіжного засобу (крім мобільного платіжного інструменту, реалізованого на програмній основі), що емітується банком, тип його носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на нього в графічному вигляді;

г) для ініціювання переказу в межах України можуть застосовуватися електронні платіжні засоби як внутрішньодержавних, так і міжнародних платіжних систем у порядку, встановленому Національним банком України.

Для організації розрахункових і касових операцій важливе значення мають групи клієнтів за сектором економіки, типом рахунку, утримувачем платежу, за розміром платіжних оборотів, способом надання розрахункових документів, за попитом на готівкові гроші, платіжними інструментами. Банки надають послуги на ринку різним групам клієнтів, обслуговування яких суттєво різняться. Тому у процесі аналізу важливо визначити, на якому сегменті ринку банк надає послуги клієнтам із розрахункового і касового обслуговування[4]. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Найпоширенішою формою платіжних інструментів юридичних осіб є платіжні доручення, а фізичних осіб — платіжні картки. Аналіз операцій із застосуванням платіжних карток здійснюється на підставі статистичної звітності за цими операціями.

Залежно від умов, за якими здійснюються платіжні операції з використанням спеціальних платіжних засобів, можуть застосовуватися дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Зважаючи на те, що оцінка результатів діяльності одного банку недостатня для певних висновків щодо розвитку неторговельних операцій банку, необхідно використати дані про операції з платіжними картками інших українських банків, які є членами міжнародних платіжних систем, на які сьогодні припадає більше 90% всіх емітованих карток.

На рис.1 відображена структура готівкових та безготівкових розрахунків за платіжними картками за 2015-2018рр. Значні зміни відбулися уже в 2018 році, що свідчить про подальші

перспективи поширення таких розрахунків за платіжними картками. При такому темпі приросту, уже відбуваються подальші позитивні зрушення до розвитку та до вдосконалення.

При розгляді структури операцій з платіжними картками співвідношення між готівковими та безготівковими операціями складає 54,9% до 45,1%, свідчить про переважання готівки над безготівковими розрахунками. Протягом останніх років відбулося зменшення кількості платіжних карток в обігу з 70,6 млн. шт. у 2015 році до 59,3 млн. шт. на 2018 року, що пояснюється виведенням з банківського ринку значної кількості банків – держателів платіжних карток (зменшення складає 20%).

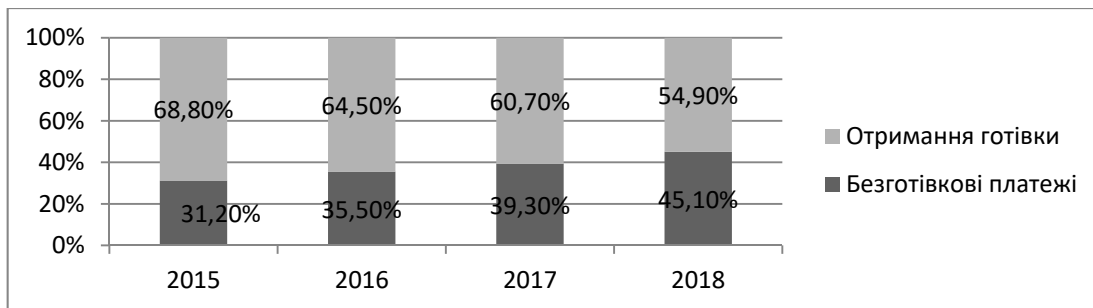

Рис. 1. Структура операцій за платіжними картками за 2015-2018рр, %

Джерело: складено за даними НБУ [10].

Отже, основною стратегією розвитку ринку платіжних карток є перерозподіл тієї частки ринку, що займали ліквідовані банки. Також слід зазначити, що емітентами трьох чвертей активних платіжних карток в обігу є лише шість банків, лідерами серед яких є ПАТ «Приватбанк» (29,6 млн.шт.), ПАТ «Ощадбанк» (8,9 млн.шт.), ПАТ «УкрСиббанк» (2,1 млн.шт.), ПУМБ (2,0 млн.шт.) та ПАТ «Укрсоцбанк» (1,4 млн.шт.).

У безготівкових розрахунках найбільш поширеними є перекази з картки на картку, операції в Інтернеті, розрахунки в торговельній

мережі, операції у пристроях самообслуговування.

Найбільш популярними із розділу безготівкових розрахунків являються операції в Інтернеті. За підрахунками на 2018 рік загалом операції в Інтернеті сягають 38,2%. Це зумовлено більшим вибором та меншою ціною товарів, ніж зручністю доставки в магазинах. Також, слід враховувати ще один найбільш важливий розділ безготівкових операцій - розрахунки в торговельних мережах, який дорівнює 33,2%.

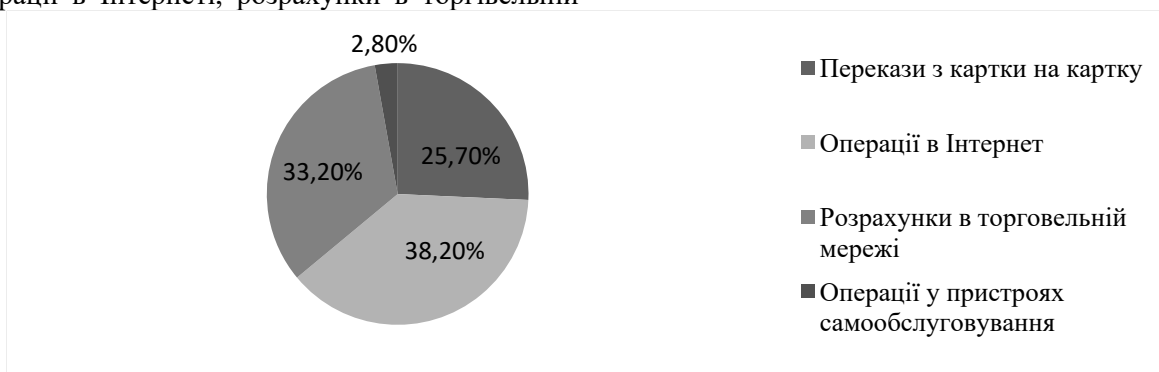

Рис. 2. Структура безготівкових операцій в Україні за 2018 р., %

Джерело: складено за даними НБУ [10].

На Рис. 3 можна побачити структуру кількості операцій з використанням платіжних карток за

2015-2018 рр., яка чітко відображає тенденцію до збільшення кількості операцій із використанням безготівкових платежів.

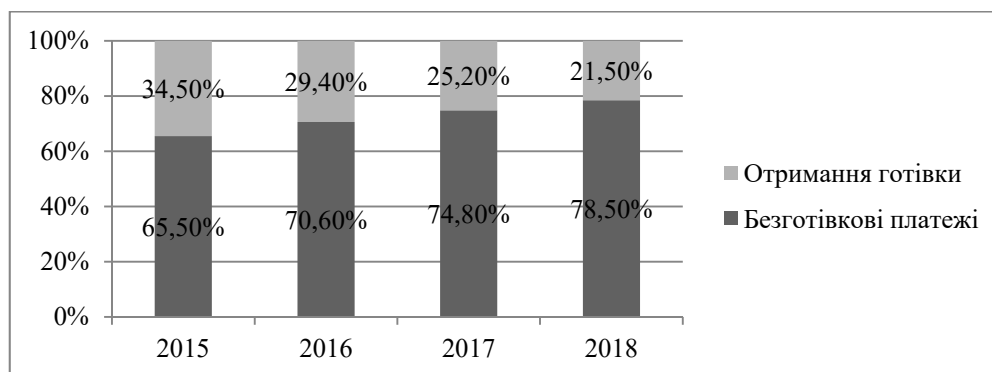

Рис. 2. Структура кількості операцій з використанням платіжних карток за 2015-2018 рр., %
Джерело: складено за даними НБУ [10].

Статистичні дані свідчать, що за останні роки спостерігається стабільний позитивний тренд зростання частки безготівкових операцій, оскільки нові покоління клієнтів створюють попит на сучасні банківські сервіси. Втім, більше двох третин готівки, що знаходиться в обігу, знята в банкоматах держателями платіжних карток замість їх використання у безготівкових транзакціях. До того ж, в порівнянні з іншими країнами в Україні залишається досить низький рівень охоплення суспільства cashless-технологіями в розрахунку на душу населення. Так в Україні цей показник досягає лише 21 операції на душу населення, тоді як у Норвегії, США та Канаді цей показник складає відповідно 331, 248 та 225 операцій[5].

Загальна кількість операцій із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за результатами 2018 року становила 1835,0 млн. шт., а їх обсяг – 1298,5 млрд грн. Ці показники у порівнянні з першим півріччям 2017 року зросли на 28,2% та 41,0% відповідно. При цьому, кількість безготівкових операцій становила 1 423,3 млн шт., а їх обсяг склав 572,5 млрд грн. [6]

За другий квартал 2018 року кількість безготівкових операцій збільшилася на 11,6% і склала 750,6 млн шт., з яких:

- 503,8 млн шт. здійснені із використанням карток платіжної системи Master Card,
- 246,2 млн шт. – Visa,
- 0,6 млн шт. – НПС "ПРОСТІР".

Обсяг таких операцій виріс на 10,0% та склав 299,9 млрд грн, із них:

- 202,8 млрд грн припадає на Master Card,
- 96,9 млрд грн – на Visa,

- 0,2 млрд грн – на НПС "ПРОСТІР".

Інфраструктура для здійснення безготівкових операцій також стабільно розширюється. Зокрема кількість підприємств торгівлі та сфери послуг, що надають своїм клієнтам можливість здійснювати безготівкові розрахунки за допомогою платіжних карток, за перше півріччя 2018 року зросла майже на 14,0 тис. од. (на 8,0%) і склала 187,7 тис. од. За перше півріччя 2018 року мережа платіжних терміналів зросла до 270,5 тис. шт. (на 7,5%). Це відбулося за рахунок збільшення кількості торговельних платіжних терміналів: станом на 1 липня 2018 року їх кількість склала 251,5 тис. шт., що на 8,4% більше у порівнянні з початком поточного року. При цьому, 190,2 тис. або 75,7% мережі торговельних терміналів країни забезпечують можливість безконтактного прийому карток. Кількість банківських платіжних терміналів навпаки знизилася на 2,9% та склала 19,0 тис. шт. [7].

Масштаби ринку платіжних карток в Україні можна порівняти з ринками країн ЄС. Разом з тим, на ньому є певні диспропорції. Переважна більшість емітованих українськими банками платіжних карток належить до міжнародних платіжних систем (МПС) Master Card і Visa (92 % ринку). Понад 99% операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками, здійснюється в межах України, і менше 1% – за кордоном. При цьому в Україні немає внутрішньої інфраструктури, яка забезпечувала б повний цикл обміну інформаційними даними між всіма учасниками платіжної системи щодо операцій, здійснених з використанням платіжних карток (система маршрутизації та багатостороннього клірингу) [8].

Нині інформаційне оброблення операцій за платіжними картками МПС українських банків

забезпечують 23 незалежні процесингові центри. Близько 83% усіх проведених в Україні «карткових» операцій обробляються цими процесинговими центрами самостійно. Дані щодо близько 17% «карткових» операцій (міжбанківських та міжнародних) ці процесингові центри, у свою чергу, пересилають з України до процесингових центрів МПС. Обчислені в закордонних центрах дані надсилаються назад в країну. Банки повинні сплачувати МПС комісійні в іноземній валюті (євро, доларах США, англійських фунтах), розмір та кількість видів яких постійно зростає. Ця ситуація призводить до залежності внутрішнього платіжного ринку України від закордонних комунікацій та систем оброблення платіжних операцій [9].

Слід відзначити, що наявний розвиток інфраструктури все ще недостатньою мірою забезпечує належний рівень використання платіжних карток та зменшення готівкових розрахунків. Тому тут є значний потенціал для розвитку цього сегмента. Для порівняння параметрів розвитку інфраструктури ринку платіжних карток України та ЄС достатньо навести дані щодо кількості встановлених терміналів на 1 млн осіб, з яких видно, що за вищої за середньоєвропейську кількості банкоматів (малоактуальних там), кількість POS-терміналів на 1 млн осіб в Україні майже у 3,5 раза нижча за середньоєвропейський рівень (табл.1).

Таблиця 1

Показники інфраструктурного забезпечення обігу платіжних карток у країнах ЄС та Україні в 2018 р.

Країна	К-ть POS-терміналів на 1 млн осіб, тис. шт.	К-ть АТМ (банкоматів) на 1 млн осіб, тис. шт.
Фінляндія	36,0	0,4
Італія	26,0	0,8
ЄС у середньому	18,0	0,6
Болгарія	9,8	0,8
Чехія	9,1	0,42
Польща	8,5	0,5
Словаччина	7,7	0,5
Україна	5,1	0,9

Джерело: складено за даними НБУ [10] та ЄЦБ [11].

Нижчому рівню розвитку інфраструктури відповідають і показники використання платіжних карток в Україні, які суттєво відстають від європейського. Так, на кінець 2018 р. на одного жителя України припадало 8,1 тис. грн та 26,6 операції з платіжними картками, а на одну емітовану картку – відповідно 4,9 тис. грн та 16,3 операції. [12].

При цьому рівень використання платіжних карток у ЄС перевищує такий в Україні за кількістю операцій у 3,2–3,5 раза та за обсягами операцій – у 13,2– 14,3 раза. Слід додати, що обсяги та частота використання платіжних карток у ЄС продовжують постійно зростати. Значною мірою цьому сприяє як подальший розвиток інфраструктури: запровадження нових карткових терміналів (у т.ч. більш доступних для малих торговців), розширення можливостей безготівкового розрахунку для споживачів (у т.ч. у транспорті, сплата податків та штрафів, використання для розрахунку смартфонів). Разом із тим у поширенні використання платіжних карток у ЄС винятково важливу роль відіграє відповідна державна політика.

Найвідомішими у світі є VISA International, American Express, Diners Club International, Master

Card International, Union Pay. Тому аналіз діяльності банку з використанням міжнародних платіжних карток проводиться з метою з'ясування доцільності здійснення цих операцій як для самого банку, так і для його клієнтів, а також для доцільності його участі у міжнародних платіжних системах.

Міжнародний ринок пластикових карток сьогодні - це найбільші платіжні асоціації VISA, асоціація-альянс Євро-Кард/Мастер Кард, що об'єднує найбільшу світову систему платіжних терміналів edс/Maestro - 673 тис. терміналів у 35 країнах світу [9]. Безсумнівним лідером на ринку залишаються США, але частка цього регіону поступово скорочується і бурхливого розвитку набувають нові регіональні ринки. У розвинених країнах оплата товарів і послуг майже повсюдно здійснюється за допомогою кредитних карт, ринок яких в Україні знаходиться тільки в стадії становлення. Стабільність економічної ситуації в країні є головним завданням сьогодення. Тому успішне виконання даного завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема. Отже, із 117 функціонуючих банків, 98 є банками-членами карткових платіжних систем.

Більше 42 млн. осіб (що становить 62% від усіх клієнтів банків), є держателями платіжних карток, які на сьогодні вже займають значний сегмент ринку. Платіжна картка є інструментом безготівкових розрахунків. Безготівкові розрахунки є стратегічним напрямом розвитку банківської системи. Збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприятиме зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни. Адже близько 220 млрд. грн. готівки перебувають в обігу, крім цього у населення, за різними оцінками, накопичено від 40 до 70 млрд. доларів США. Ці кошти можуть бути залучені в економіку і працюватимуть на її зростання [13].

Розширення сфери використання безготівкових розрахунків також сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи держави, завдяки чому значно зросте її кредитний потенціал. В Україні учасники ринку усвідомлюють значущість безготівкових розрахунків, адже це зручно, надійно, швидко і безпечно. В Україні є інфраструктура для широкого впровадження безготівкових розрахунків [14]. При цьому користувача необхідно стимулювати до безготівкових розрахунків, надаючи йому певні бонуси і знижки, а також залучаючи до програм лояльності. Банкам необхідно активно працювати над підвищенням рівня фінансової грамотності населення. Позитивна репутація надійної і стабільної фінансової установи є основним капіталом будь-якого банку.

Порівнюючи дані 2018 року з 2012 роком (держателями карток здійснені 1985 млн. операцій, з яких безготівкові операції становлять 1287 млн. (65%), а готівкові – 878 млн. (35%)), кількість безготівкових операцій зросла на 1166 млн. шт., що є безумовно позитивним, і якщо врахувати, що у 2010 році здійснено всього 792 млн. операцій, з яких безготівкові операції становили 121 млн. (17%), а готівкові – 571 млн. (83%), то у 2018 році держателі карток стали активніше користуватися платіжними картками при оплаті за товари та послуги, що сприяє розвитку українського ринку безготівкових платежів [15].

І хоча за останні шість років у торгівлі та сфері обслуговування зросла кількість банкоматів і платіжних терміналів, населення, однак, не поспішає списувати в архів живі гроші й переходити на електронні. Аргументом є те, що на ринку чи у перукарні або в крамничці біля дому в такий спосіб майже ніде не розрахуєшся. Тому більшість використовує «пластиковий гаманець» лише для зняття готівки.

Слід зазначити, що перспективним напрямом підвищення ефективності ринку платіжних

карток в Україні, який поки що залишається поза увагою, є розвиток процесингового забезпечення. Зокрема, більшість банків в Україні усе ще намагаються проводити власний процесінг операції з картками. Це негативно позначається на їх вартості для клієнтів. Натомість іноземні банки воліють передавати проведення платежів зовнішнім спеціалізованим процесинговим компаніям, а самі зосереджуються на обслуговуванні клієнтів [16]. Як результат – і здешевлення, і спрощення організації цього сегмента бізнесу, і підвищення якості обслуговування. Додатковий плюс – спрощення проведення міжнародних транзакцій, що особливо важливо з точки зору перспектив євроінтеграції.

Необхідною умовою поширення використання в Україні платіжних карток є опанування вітчизняним ринком світових новацій у цій сфері. Хоча кардинальних змін технології вони поки що не передбачають, усе ж удосконалення наявних процесів та розширення сфери вжитку платіжних карток здатне популяризувати їх використання. Власне цей процес і спостерігається в Україні: у складних кризових умовах вітчизняні банки роблять ставку переважно не на кількісне поширення платіжних карток в обігу, а на удосконалення якісної складової їх використання для збільшення кількості операцій з уже емітованими картками.

У рамках такої стратегії, крім технології безконтактних платежів (PayPass, PayWave), що вже активно поширюється на українському ринку і навіть запроваджена у київському метрополітені, банки пропонують і більш зручні інструменти для безконтактних платежів за технологією NFC (з використанням мобільних пристроїв), уніфікують види платіжних карток, розпочавши випуск "комбікарт" (одна картка на декілька рахунків), а також активно супроводжують емісію карток чисельними програмами лояльності та бренд програмами. При цьому важливими напрямками удосконалення технологій платіжних карток зараз є підвищення безпеки їх використання (наприклад, запровадження використання унікального для кожної транзакції шифрованого коду, який передається разом із інформацією при безконтактних платежах, перехід на емісію чіпованих карт), а також прискорення обробки транзакцій по банківських картах у сфері електронної комерції шляхом відповідної модернізації процесингових центрів. Запровадження таких, на перший погляд, незначних новацій формує значні конкурентні переваги серед емітентів. Тому необхідність постійного моніторингу та імплементації

подібних новацій, модернізації обладнання ставить перед банками серйозні виклики та потребує помітних фінансових витрат [17]. Якщо говорити про стратегічні перспективи розвитку ринку платіжних карток в Україні, то є підстави стверджувати, що їх потенціал тільки починає розкриватись. Зокрема, одним із перспективних напрямів розвитку ринку платіжних карток може стати активне просування на банківському ринку прямого кредитування. Наразі розвиток прямого кредитування вважається найбільш прогресивним інструментом фінансування розвитку малого та середнього бізнесу інноваційних стартапів саме для країн, що розвиваються та стикаються з проблемами стійкості та ефективності банківських систем.

Таким чином, потенційні переваги поширення в Україні карткових розрахунків, головними з яких є: зниження обсягу готівки в обігу, активізація економічних процесів, зростання податкових надходжень та наближення вітчизняних фінансових ринків до світового рівня помітно переважають потенційні ризики. Найбільш суттєвим ризиком збільшення обсягів карткових розрахунків на цьому етапі є зростання незабезпеченого боргового навантаження на населення та ризик зростання злочинності у цій сфері. Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики показує, що для вирівнювання структури грошової маси та активного зменшення готівки в обігу поряд із адміністративно-регулятивними обмеженнями слід також використовувати стимулюючі заходи для популяризації безготівкових розрахунків. Тому в першу чергу потрібно зосередитись на усуненні технічних проблем використання спеціальних платіжних засобів, підвищенні їх привабливості для споживачів та розвитку інфраструктурного забезпечення платіжного ринку.

Висновки. Отже, використання готівки та паперових платіжних документів постійно зростає внаслідок переходу до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Найпопулярнішим з них є платіжна картка. Вона являє собою платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку. Наразі в Україні експлуатуються 3 платіжні системи з платіжними пластиковими картками, це – VISA,

MasterCard, Національна платіжна система НСМЕП (Україна) з процесинговим центром в Україні.

Для підтримки та подальшого зростання фінансової системи необхідно, щоб гроші функціонували в системі переважно у безготівковому вигляді. Це дозволить покращити фіскальну дисципліну, оскільки передбачає більш чітку фіксацію фінансових операцій на ринку, контроль бази оподаткування і т.д., що буде сприяти детінізації економіки. Переведення кожних 10% наявного готівкового обігу в безготівковий вдвічі збільшуватиме залишки на кореспондентських рахунках банків. Така тенденція, навіть без урахування економії на забезпеченні готівкового обігу, посилить банківську систему, здешевить кредити, дасть імпульс розвитку економіки, сприятиме зростанню виробництва товарів і послуг, зміцнить національну валюту. Збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприятиме зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни. Для збільшення попиту на безготівкові розрахунки має бути розроблений та прийнятий певний комплекс заходів, у яких будуть задіяні усі суб'єкти безготівкового обігу: від держави й НБУ до пересічних громадян. Необхідно передусім зменшити кількість державних послуг, що оплачуються готівкою (ліцензійні та реєстраційні збори; оплата штрафів; комунальні послуги).

Використання технологій сприяє банкам в розширенні спектру надаваних ними послуг, підвищенні їх якості, забезпечує зростання рівня доступності, надійності і зручності для клієнтів, а відповідно – є одним з стратегічних факторів зміцнення конкурентної позиції на ринку банківських послуг країни.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики показує, що для вирівнювання структури грошової маси та активного зменшення готівки в обігу поряд із адміністративно-регулятивними обмеженнями слід також використовувати стимулюючі заходи для популяризації безготівкових розрахунків. Тому в першу чергу потрібно зосередитись на усуненні технічних проблем використання спеціальних платіжних засобів, підвищенні їх привабливості для споживачів та розвитку інфраструктурного забезпечення платіжного ринку.

Список літератури

1. Рудакова О.С. Банківські електронні послуги: навчальний посібник для вузів./ О.С. Рудакова. – М.: Банки и біржі, ЮНІТІ, 2015. – 261 с.
2. Офіційний Інтернет-сайт представництва VISA в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: <http://visa.com.ua/ua/uk-ua/merchants/acceptingvisa/identifyingcards.shtml>
3. Банківські операції: Підручник / За ред. В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2016. – 727 с.
 4. Яцик Т.В. Методи оцінки грошових коштів та потоків в економічному аналізі / Т.В. Яцик // Глобальні проблеми економіки та фінансів. – 2017. – С. 16-19.
 5. Cashless economy Концепція проекту НБУ від 18.05.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>.
 6. Кравець В. Інтернет-платежі в системі безготівкових розрахунків / В. Кравець // Вісник Національного Банку України. - 2016. - № 11. - С.21-23.
 7. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
 8. Офіційний Інтернет-сайт національної платіжної системи України НСМЕП, // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ansmep.com.ua>
 9. Кравчук В. Ринок карткових платежів України: міжнародний досвід та національне регулювання / В. Кравчук, О. Прем'єрова.- Аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. – К.: АДЕФ-Україна, 2015. – 60 с.
 10. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні [Електронний ресурс] / Офіц. сайт НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
 11. Офіційний сайт ЄЦБ – Statistical Data Warehouse // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=2746>
 12. Офіційний сайт ЄЦБ – Payment statistic . // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.ecb.europa.eu/press/pdf/pis/pis2018.pdf>
 13. Васюренко О.В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків: Навчальний посібник / О.В. Васюренко, К.О. Волохата.– К.: Знання, 2016. – 464 с.
 14. Ринок POS-терміналів в Україні скорочується // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prostobiz.ua/plastikovye_karty/stati/rynok_pos_terminalov_v_ukraine_sokraschaetsya
 15. Левицька Т.В. Особливості використання сучасних інформаційних технологій і платіжних пластикових карток у банківській системі / Т.В. Левицька // Актуальні проблеми економіки. – 2018. – № 10. – С. 233–238.
 16. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
 17. Олешко А. А. Інноваційні тенденції розвитку безготівкової економіки / А. А. Олешко // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 10 (травень). – С. 22–25.

References

1. Rudakova O.S. (2015) *Banking electronic services: a textbook for universities.* / O.S. Rudakova - M.: Banks and exchanges, UNITI., 261 pp.
2. Official website of VISA representation in Ukraine // [Electronic resource]. - Access mode: <http://visa.com.ua/ua/uk-ua/merchants/acceptingvisa/identifyingcards.shtml>
3. Ed. V.I. Mishchenko and N.G. Slavic (2016) *Banking Transactions: Textbook* / - K.: Knowledge, - 727 pp.
4. Jacyk T.V. (2017) *Methods of estimating cash flows and flows in economic analysis* / T.V. Jacyk // Global problems of economy and finance. P. 16-19.
5. Cashless economy The concept of the NBU project from May 18, 2016 [Electronic resource]. - Bug Mode: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31538042>.
6. Kravets V. (2016) *Internet payments in the system of non-cash settlements* / V. Kravets // Bulletin of the National Bank of Ukraine. - No. 11. P.21-23.
7. General indicators of the development of the payment cards market in Ukraine // [Electronic resource]. - Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
8. Official website of the national payment system of Ukraine NSMEP // [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.ansmep.com.ua>
9. Kravchuk V. (2015) *Card payment market of Ukraine: international experience and national regulation* / V. Kravchuk, O. Premierova. - Analytical report of the Institute for Economic Research and Policy Consulting. - K.: ADEF-Ukraine/ - 60 s.
10. General indicators of the development of the payment cards market in Ukraine [Electronic resource] / Officer. NBU site. – Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219
11. Official Website of the ECB - Statistical Data Warehouse // [Electronic resource] - Access mode: <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=2746>
12. Official Website of the ECB - Payment statistic. // [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ecb.europa.eu/press/pdf/pis/pis2018.pdf>
13. Vasyurenko O.V. (2016) *Economic analysis of commercial banks: Educational Manual* / O.V. Vasyurenko, KO Volokhata. - K.: Knowledge. - 464 s.
14. POS terminals market in Ukraine shrinks // [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.prostobiz.ua/plastikovye_karty/stati/rynok_pos_terminalov_v_ukraine_sokraschaetsya

15. Levitskaya T.V. (2018) *Features of the use of modern information technologies and payment plastic cards in the banking system* / T.V. Levytska // Current problems of the economy. - No. 10. - P. 233-238.
16. The Concept of the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018, No. 67-р. [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
17. Oleshko A. (2018) *Innovative tendencies in the development of the cashless economy* / A.Oleshko // Investments: practice and experience. - No. 10 (May). - P. 22-25.

Аннотация

Игорь Легкоступ, Ольга Ваганова

РЫНОК ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

Рассматриваются вопросы повышения заинтересованности и роли платежных карточек в развитии банковской системы. Выделены ключевые проблемы и потенциальные преимущества, с которыми сталкивается государство на этом пути развития.

Ключевые слова: платежная карточка, безналичные расчеты, платежная система, электронные деньги

Summary

Igor Legkostup, Olha Vaganowa

MARKET OF PAYMENT CARDS: STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT IN UKRAINE

The purpose of the research work is to conduct a scientific analysis of the payment cards market in Ukraine, as well as to find ways to improve it using foreign experience.

The urgency of the research topic is conditioned by the significant growth of the role of cashless payments at the present stage of the formation and development of the Ukrainian economy. Formation of a market economy, improvement of technical means of payments, growth of volumes of domestic and foreign economic operations of Ukraine with other countries, cause a large distribution of cashless payments, replacement of traditional payment instruments with new ones, rapid development and improvement of the payment card market. Using non-cash payments leads to acceleration of settlement operations and cash flow. Also, formation of a market economy, improvement of technical means of payments, growth of volumes of domestic and foreign economic operations of Ukraine with other countries, cause a large distribution of cashless payments, replacement of traditional payment instruments with new, rapid development and improvement of the payment cards market.

Therefore, the use of technologies encourages banks to expand the range of services provided by them, improve their quality, increase the level of accessibility, reliability and convenience for customers, and, accordingly, is one of the strategic factors for strengthening the competitive position in the market of banking services of the country.

Keywords: payment card, non-cash payments, payment system, electronic money.

УДК 336.1.025.12(477)
JEL Classification: G280

© Собкова Н.Д., Ібрагімова Л.С., Городинський С. І., 2019
0000-0001-9958-4971, 0000-0002-3556-3052, 0000-0003-3715-1489
sobkovanata@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
Буковинський Державний Медичний університет, Чернівці

ПРОБЛЕМИ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

У статті досліджено необхідність удосконалення державного фінансового контролю як вагомого чинника реалізації фінансово-бюджетної політики України та її економічного розвитку, визначено ключові недоліки його функціонування. На основі дослідження визначено основні вектори розвитку державного фінансового контролю на місцевому рівні в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. Сьогоднішній стан справ у сфері державного фінансового контролю не може задовольняти суспільство, оскільки економіка держави несе значні збитки в результаті недотримання фінансово-бюджетної дисципліни підприємствами, установами й організаціями. До основних причин такого становища можна віднести відсутність дієвих механізмів контролю за бюджетними коштами, недосконалість діючого законодавства з питань державного фінансового контролю, крім того, в організації державного фінансового контролю мають місце проблеми і протиріччя, які деструктивно впливають на його ефективність. А відтак, удосконалення державного фінансового контролю за рухом коштів місцевого самоврядування і пошук резервів їх збільшення є надзвичайно важливими проблемами у сучасних умовах спрямованості на децентралізацію державної влади в Україні. Тому належний та ефективний державний фінансовий контроль за формуванням та використанням бюджетних коштів є вкрай актуальним завданням, вирішення якого сприятиме як підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, так і якісному виконанню покладених на них завдань та функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність державного фінансового контролю, теоретичні засади його організації на місцевому рівні та практика його функціонування і оцінювання його результатів вивчалась багатьма зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зокрема, проблематиці державного фінансового контролю в цілому та окремим його аспектам присвячені роботи таких учених: Г. М. Азаренкової, Л. В. Гуцаленка,

Г. В. Дмитренка, О. М. Чуля; Ю. М. Барського; Н. В. Шевченко та ін.

Так, наприклад, Гуцаленко Л.В., досліджувала державний фінансовий контроль як різновид фінансового контролю [1]; Дмитренко Є. С. розкрив сутність державного фінансового контролю з позиції фінансово-правових норм діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [2]; Азаренкова Г. М. систематизувала погляди науковців щодо недоліків функціонування системи державного фінансового контролю [3], а О. М. Чуль і Ю. М. Барський розглядали проблематику функціонування державного фінансового контролю на етапі економічного розвитку [4]; Н. В. Шевченко виокремила проблеми організації, регулювання та напрямки вдосконалення та подальшого розвитку державного фінансового контролю [5].

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити проблемні аспекти стану державного фінансового контролю на рівні місцевих бюджетів та запропонувати вектори його розвитку в сучасних умовах спрямованості на децентралізацію державної влади в Україні.

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі завдання:

– дослідити та систематизувати ключові проблеми функціонування державного фінансового контролю на місцевому рівні;

– визначити значення та місце державного фінансового контролю в сучасних умовах спрямованості на децентралізацію;

– запропонувати вектори розвитку державного фінансового контролю враховуючи як її недоліки, так і необхідність децентралізації влади та реалізації реформи місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні продовжується формування ефективної системи державного фінансового контролю і приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, що вимагає запровадження дієвих форм контролю, які мають наметі попередити фінансові порушення і шахрайства, а також оперативно реагувати на них у випадку їх вчинення.

Суть і зміст державного фінансового контролю має полягати не лише у фіксації фактів порушення під час отримання і використання бюджетних коштів, а й у підтвердженні досягнення поставленої мети з акцентом на ефективності прийняття управлінських рішень для раціонального використання цих коштів.

Вивчаючи сучасні тенденції здійснення державного фінансового контролю на державному та місцевому рівнях можна виокремити чотири групи недоліків:

1) нормативно-правового характеру, до яких можна віднести відсутність законодавчих рішень щодо формування цілісної системи державного фінансового контролю у державі; неузгодження норм діючих законів та нормативно-правових актів у сфері державного фінансового контролю; невиконання положень чинного законодавства в частині забезпечення належної взаємодії між органами державного фінансового контролю, що посилює дублювання і паралелізм в роботі; недотримання та порушення норм і принципів бюджетного та податкового законодавства учасниками фінансово-економічних відносин [6];

2) організаційно-технічного характеру, зокрема це відсутність чіткого переліку органів, на яких покладено здійснення в Україні державного фінансового контролю, та їх повноважень; недостатня увага контрольним діям, які забезпечують профілактичну функцію контролю; дублювання та паралелізм у роботі контролюючих органів різних рівнів, надмірне перевантаження деяких об'єктів ревізіями та перевітками; відстороненість органів державного фінансового контролю від розробки, обговорення і прийняття організаційно-правових заходів щодо недопущення фінансових порушень;

3) інформаційного характеру, а саме недостатня робота з громадськістю по роз'ясненню завдань державного фінансового контролю і з забезпечення усунення допущених порушень; недостатнє застосування в контрольно-ревізійній роботі методик, спрямованих на визначення ефективності використання державних фінансових ресурсів; відсутність єдиної інформаційної та

методологічної бази державного фінансового контролю тощо;

4) кадрового характеру, таких як неукомплектованість контролюючих органів кваліфікованими кадрами та відсутність належного рівня організації професійної підготовки та перепідготовки кадрів.

Наведені проблеми у своїй сукупності призводять до зниження ефективності та об'єктивності проведення державного фінансового контролю як на державному так і на місцевому рівнях, нераціонального управління державним майном і використання бюджетних ресурсів. Все це вказує на необхідність пошуку шляхів удосконалення державного фінансового контролю, враховуючи як особливості національної економіки, так і позитивний зарубіжний досвід у цій сфері фінансових відносин.

В умовах бюджетної децентралізації значно зростає потреба здійснення належного контролю за роботою органів влади різних рівнів, зокрема під час планування та виконання ними бюджетів, управління і використання фінансових ресурсів. Проте для забезпечення ефективного механізму поточного контролю щодо виявлення та попередження порушень фінансово-бюджетної дисципліни, забезпечення ефективного формування, розподілу, управління, використання та збереження публічних ресурсів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання державного та комунального секторів необхідним є розв'язання таких проблем:

- низький рівень поточного контролю та відповідно коригуючого впливу на ефективність управлінської діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного та комунального секторів, досягнення ними прогнозних цілей та результатів під час використання державних ресурсів;

- відсутність вибудованої законодавчої бази для можливості проведення органами Державної аудиторської служби України ІТ-аудиту, аудиту коштів і грантів ЄС, аудиту державних програм та аудиту інвестиційних проектів тощо;

- низький рівень відповідальності і підзвітності органів державної влади та суб'єктів господарювання державного сектору економіки щодо ефективності управлінської діяльності, забезпечення виконання вимог та впровадження пропозицій органів Державної аудиторської служби України (ДАСУ), наданих за результатами контрольних заходів тощо.

Однією з головних проблем існування малоефективного внутрішнього фінансового

контролю за витрачанням коштів місцевих бюджетів та трансфертів є несформованість інституцій, які б забезпечували його дієвість у кожному окремому регіоні.

На сьогодні згідно нормативно-правової бази у структурі апаратів обласних та районних державних адміністрацій не передбачено окремого підрозділу, на який би поклалися функції з проведення внутрішнього фінансового контролю. Зазначені проблеми посилюються незацікавленістю з боку керівників місцевих органів виконавчої влади у підвищенні дієвості та ефективності фінансового контролю, а також зволіканням процесу розвитку цієї сфери.

Також негативним вважаємо недостатньо швидке реагування правоохоронних органів у випадках фінансових порушень, відсутня належна відповідальність посадових осіб за порушення законів та відповідне відшкодування втрачених ресурсів; дублювання окремих функцій державними контролюючими органами, відсутність жорсткої адміністративної відповідальності за бюджетні правопорушення та невідшкодування спричинених збитків, неможливість притягнути винних осіб до відповідальності або тільки в окремих випадках.

Ще однією проблемою, як зазначає Скоропад І.С., є слабка взаємодія ДАСУ з правоохоронними та судовими органами (зволікання судів з розглядом справ, безпідставне звільнення від відповідальності правопорушників, несвоєчасне інформування органів ДАСУ про передачу до органів виконавчої служби постанов про притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності). Більше того, суми штрафів, які призначають згідно із законодавством, значно менші, ніж обсяги бюджетних коштів, які держава втрачає через зловживання відповідальних посадових осіб [7, с.265].

Таким чином, дослідивши головні проблеми державного фінансового контролю на загальнодержавному та місцевому рівнях, векторами розвитку та посиленню державного фінансового контролю бюджетних ресурсів можуть сприяти такі заходи:

По-перше, насамперед, на основі розробленої та затвердженої Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю до 2021 року та Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», доопрацювати і прийняти Закон України «Про державний фінансовий контроль в Україні» та прийняти законодавчі акти щодо здійснення державного фінансового контролю на рівні місцевих бюджетів, в яких доцільно конкретизувати наступні моменти:

– загальну процедуру державного фінансового контролю; переліку органів і суб'єктів, яким делеговано право на його здійснення;

– статусу, функцій і повноважень органів і суб'єктів спеціалізованого державного фінансового контролю, їх взаємовідносин і підзвітності;

– повноважень вищих органів державної влади в системі державного фінансового контролю;

– єдиного методологічного забезпечення державного фінансового контролю в частині встановлення системи економічних показників, які відображають стан фінансової дисципліни, та методики їх розрахунку;

– механізму внутрішнього контролю дотримання чинного законодавства в системі державного фінансового контролю.

По-друге, розробити єдині концептуальні засади організації державного фінансового контролю, стандартизацію форм і методів контрольної діяльності, а також оптимізацію організаційної структури, уточнення і розмежування функцій органів державного фінансового контролю на місцевому рівні;

По-третє, важливим питанням підвищення якості контрольних заходів є застосування сучасних інформаційно-технологічних інструментів, які будуть забезпечувати результативність та ефективність фінансового контролю щодо формування та виконання місцевих бюджетів, а також забезпечення достовірності та надійності інформації про державні видатки, соціально-економічну результативність та ефективність витрачання державних коштів. Зокрема необхідно створити єдину автоматизовану інформаційно-аналітичну базу у сфері державного фінансового контролю з можливістю використання її і на місцевому рівні. Також можна запровадити загальний моніторинг зведених даних про виявлені порушення фінансової дисципліни та відшкодовані збитки;

По-четверте, у нових економічних умовах вельми зростає рівень вимог до працівників, які здійснюють контрольні заходи (перевірку, ревізії, аудит ефективності тощо). Високий рівень їх професійних знань, професійна підготовка (та перепідготовка) мають забезпечувати ефективність проведення аудиту та якість і достовірність його результатів, а отже, наріває необхідність, удосконалення кадрового забезпечення системи державного фінансового контролю (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до нових кваліфікаційних вимог та методик).

Поряд з цим варто зазначити, що в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування важливим є побудова та схвалення на законодавчому рівні оновленої сучасної моделі системи державного фінансового контролю на місцевому рівні, яка б відповідала вимогам Європейського Союзу і характеризувалася такими рисами[6]:

– зовнішній незалежний фінансовий контроль за надходженням до бюджетів усіх рівнів та витрачанням бюджетних коштів, у тому числі місцевих бюджетів та трансфертів, повинен здійснюватися Рахунковою палатою України та її регіональними представництвами;

– внутрішній фінансовий контроль за своєчасним та в повному обсязі надходженням податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів – Міністерством фінансів України, зокрема Державною фіскальною та митною службами, а також іншими уповноваженими органами влади;

– внутрішній фінансовий контроль за витрачанням коштів місцевих бюджетів та трансфертів з місцевих бюджетів – внутрішні служби контролю та аудиту у складі місцевих органів влади та аудитори у бюджетних установах; за використанням трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам – уповноважені представники (державні аудитори) Міністра фінансів України.

Таким чином, тільки комплексна реалізація зазначених вище заходів забезпечить найкращий ефект від їх запровадження.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зауважити, що український фінансово-бюджетний механізм державного фінансового контролю місцевих бюджетів в Україні знаходиться на етапі свого становлення

та реформування державного управління на загалом визнаній практиці державного контролю.

Ефективність державного фінансового контролю в умовах фінансової децентралізації може бути забезпечена, якщо зовнішній та внутрішній контроль будуть своєчасними та об'єктивними, чітко регламентованими, орієнтованими на кінцевий результат, що забезпечить виконання визначених завдань та досягнення цілей соціально-економічного розвитку.

Важливе місце при цьому належить формуванню інституційного забезпечення, встановленню правового статусу інституцій, чіткому визначенню прав і обов'язків, методів і форм контрольних заходів у сфері управління державним фінансами. Важливо базуватися на принципі фінансової децентралізації системи державного фінансового контролю місцевих бюджетів, яка б відповідала сучасним запитам і сприяла стабільному зростанню економіки України та її регіонів.

Важливим питанням залишається визначення ролі та місця держави й органів місцевого самоврядування у сфері державного фінансового контролю, зокрема потрібно розмежувати компетенції між усіма рівнями влади одночасно, визначивши функціональні повноваження органів державної влади й місцевого самоврядування, у тому числі обласних та районних рад, виключаючи їх дублювання. Напрямом подальших досліджень є розробка цілісного механізму здійснення державного фінансового контролю в Україні з урахуванням сучасних перетворень.

Список літератури

1. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль : навч. посібник / Л. В. Гуцаленко, М. М. Коцупатрий, В. А. Дерій. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 424 с.
2. Дмитренко Г. В. Фінансовий контроль в Україні: проблеми та шляхи розвитку : монографія / Г. В. Дмитренко. – К. : К. І. С., 2010. – 374 с.
3. Азаренкова Г. М. Шляхи вдосконалення державного фінансового контролю в Україні: окреслення та обґрунтування [Текст] / Г. М. Азаренкова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 280–283.
4. Чуль О. М. Система державного фінансового контролю: функціонування, проблематика, оптимізація [Текст] / О. М. Чуль, Ю. М. Барський // Економічний простір. – 2011. – № 45. – С. 193–202.
5. Шевченко Н. В. Реформування системи державного фінансового контролю в Україні: проблеми та перспективи [Текст] / Н. В. Шевченко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 2 (29). – С. 42–45.
6. Романів Є. М. Необхідність та напрямки удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні як вимога сьогодення [Текст] / Є. М. Романів, Д. В. Долбнева // Scientific Journal «Science Rise». Економічні науки – 2016. - №2/1(19). – С. 35-39
7. Скоропад І.С. Державний фінансовий контроль в Україні: проблеми та шляхи реформування / І.С.Скоропад, Н.І. Пахолок // Науковий вісник НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.3. – С. 263-268.

References

1. Hutsalenko L. V. Derzhavnyi finansovyi kontrol : navch. Posibnyk, K. : Tsentru uchbovoi literatury, 2009.
2. Dmytrenko H. V. Finansovyi kontrol v Ukraini: problemy ta shliakhy rozvytku : [monohrafiia] K. : K. I. S., 2010.
3. Azarenkova H. M. Shliakhy vdoskonalennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: okreslennia ta obgruntuvannia, [BiznesInform], 2013, № 12.
4. Chul O. M. Systema derzhavnoho finansovoho kontroliu: funktsionuvannia, problematyka, optymizatsiia, Ekonomichnyi prostir, 2011, № 45.
5. Shevchenko N. V. Reformuvannia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Visnyk Ukrainiskoi akademi ibankivskoi spravy], 2010, № 2 (29).
6. Romaniv Ye. M. Neobkhidnist ta napriamky udoskonalennia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukrainiy ak vymoha sohodennia [Scientific Journal «Science Rise». Ekonomichni nauky], 2016, № 2/1(19).
7. Skoropad I.S. Derzhavnyi finansovyi kontrol v Ukraini: problemy ta shliakhy reformuvannia [Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy], 2011.

Аннотация

Наталья Собкова, Людмила Ибрагимова, Сергей Городецкий

**ПРОБЛЕМЫ И ВЕКТОР РАЗВИТИЯ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ**

В статье исследованы необходимость совершенствования государственного финансового контроля как весомого фактора реализации финансово-бюджетной политики Украины и ее экономического развития, определены ключевые недостатки его функционирования. На основе исследования определены основные векторы развития государственного финансового контроля на местном уровне в условиях децентрализации власти и реформы местного самоуправления.

Summary

Nataliya Sobkova, Liudmyla Ibrahimova, Serhiy Horodynskyi

**PROBLEMS AND VECTORS OF DEVELOPMENT
STATE FINANCIAL CONTROL AT LOCAL LEVEL**

In the article it is investigated the necessity to improve the state financial control as an important factor of realization of financial and budgetary politics of Ukraine and its economic development and identified key shortcomings of its functioning. Based on the research, the main vectors of the development of state financial control at the local level in the conditions of decentralization of power and reform of local government are determined.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

УДК 330.4:519.866
JEL C610, C630, E270

© Григорків М.В., Григорків В.С., 2019
0000-0003-4866-946X
gmvmarichka@gmail.com

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ФОРМАЛІЗАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ТА ОЦІНКИ НЕРІВНОМІРНОСТІ РОЗПОДІЛУ СУСПІЛЬНОГО БАГАТСТВА

Розкрито сутність середнього класу як фундаментально важливого прошарку суспільства, який володіє певною (різною для різних суспільств) часткою суспільного багатства (доходу, ліквідних заощаджень, багатства у цілому тощо). Середній клас формалізовано сукупністю параметрів, які ідентифікують дві точки характерної для досліджуваного суспільства кривої Лоренца. Встановлено двосторонні оцінки для коефіцієнтів Джині та Робіна Гуда, які функціонально залежать від параметрів середнього класу та можуть бути використані як для оцінювання інших характеристик нерівномірності розподілу суспільного багатства, так і у інших задачах кількісного та якісного аналізу соціально-економічної структуризації суспільства.

Ключові слова: *середній клас, крива Лоренца, коефіцієнт Джині, розподіл суспільного багатства.*

Постановка проблеми. Кожне суспільство має свою соціальну та економічну стратифікацію, яка суттєво впливає на динаміку розвитку соціально-економічної та політичної систем. Середній клас без перебільшення складає надзвичайно важливу, а в багатьох питаннях – визначальну групу для формування та функціонування демократичних стандартів суспільства, збереження та вдосконалення його соціальних і світоглядних цінностей, зміцнення економічної та політичної безпеки тощо. У зв'язку з цим наукові дослідження поняття та сутності середнього класу, критеріїв його ідентифікації, соціальних, економічних та інших характеристик цього класу є актуальними як для теорії, так і практики. В умовах сучасних українських реалій, проблематика середнього класу є не тільки актуальною, але й чи не найбільш пріоритетною та гострою. Ідентифікація та самоідентифікація середнього класу в Україні свідчить про те, що його відсоток в українському суспільстві є надто малим і нестійким, а сам середній клас – маловпливовим та слабким, щоб гарантувати виконання своєї місії у соціально-економічних, політичних, громадських, державних процесах. Формування сильного середнього класу в Україні прямо залежить від позитивних змін у боротьбі з корупцією, від зменшення рівня тіньової економіки, обмеження впливу олігархічних груп тощо. Наукове обґрунтування питань, пов'язаних з визначенням та особливостями формування середнього класу в Україні, потребує глибоких

досліджень спеціалістів різних наукових напрямків, а найперше спеціалістів у галузі кількісних і якісних методів оцінювання та аналізу середнього класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти сутності, специфіки та характеристик середнього класу досліджувалися багатьма іноземними та українськими науковцями. Огляд їх праць заслуговує на окреме обширне дослідження. Однак, в контексті сучасних вітчизняних досліджень тематики середнього класу варто відзначити праці Е. Лібанової, Л. Черенко, О. Васильєва, А. Реут, І. Курило, В. Паніотто, І. Боднар, Є. Бугаєнко, В. Бідак, О. Коляди, О. Симончук, Т. Поснової, Я. Сало, О. Андронік, Д. Василюка, О. Балакай, Б. Кусмарова, О. Кільницької та ін. [1-12]. У плані формалізації та моделювання середнього класу заслуговують на увагу праці науковців П. Геворкяна, В. Малихіна, О. Павлова і О. Павлової [13, 14]. Результати досліджень згаданих вище учених у сукупності з результатами багатьох інших дослідників створили достатньо потужну теоретичну та інструментальну базу для подальшого вивчення середнього класу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як відомо фундаментальні проблеми економіко-математичного моделювання пов'язані з адекватною формалізацією соціальних, економічних, екологічних та інших процесів та систем. Без такої формалізації побудувати значущу для

теорії та практики модель не вдається. При побудові багатьох моделей, зокрема моделей розподілу елементів суспільства (сімей, домогосподарств) за показниками добробуту (доходом, ліквідними заощадженнями, багатством у цілому) обійтися без урахування середнього класу неможливо, тому його формалізований опис, кількісні та якісні оцінки тут відіграють принципово важливу роль. У зв'язку з цим у ряді праць предметом досліджень є математична формалізація середнього класу, про що уже йшлося вище. Однак, наявні наукові здобутки у цьому напрямку стосуються далеко не всіх аспектів і особливостей середнього класу як потужної рушійної сили будь-якого суспільства. До того ж, частка та функціональні можливості середнього класу у різних суспільствах різні, що ускладнює уніфікацію деяких понять, тлумачень та формалізацій цієї суспільної групи. Економіка динамічно впливає на зміну соціально-економічної структуризації суспільства, тому середній клас постійно змінюється як у кількісному, так і у якісному плані, що також потрібно відобразити у моделях середнього класу. Отже, цілий ряд питань, пов'язаних із вивченням сутності та моделюванням середнього класу, складають невирішену частину загальної проблеми і очікують свого розв'язання.

Метою дослідження є узагальнення формалізації середнього класу за допомогою функції Лоренца та встановлення залежних від параметрів середнього класу апріорних оцінок нерівномірності розподілу загального багатства чи іншого показника добробуту (доходу, ліквідних заощаджень тощо) у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Як впливає з попередніх міркувань поняття середнього класу сьогодні є загальновідомим у науковій літературі, зокрема у працях економістів, соціологів і науковців інших напрямків досліджень. Однак спроби формалізувати це поняття у математичній формі (а саме це потрібно для побудови економіко-математичних моделей) рідкісні. Однією із праць, де це поняття формалізується є праця [13], у якій математичне визначення середнього класу здійснено на основі функції (кривої) Лоренца. Якщо α та x – відповідно кумулятивні частки елементів суспільства (сімей, домогосподарств) та їх багатства (чи іншого показника добробуту), то під функцією Лоренца розуміється функція $x = x(\alpha)$, де $\alpha, x \in [0, 1]$. Ця функція широко використовується у економіці, соціології та інших науках для вивчення економічної структури суспільства та її соціальних наслідків, оскільки оберненою до неї є функція розподілу

елементів суспільства за показником багатства (показником добробуту), що власне і конкретизує так звану економічну структуру суспільства. Не зупиняючись на деталізації цих функцій, зазначимо, що під середнім класом у [13] розуміється така «серединна» частина суспільства (чи населення), яка володіє як мінімум половиною суспільного багатства. Інакше кажучи, якщо $\alpha \in [1/4, 3/4]$, то $x(3/4) - x(1/4) \geq 1/2$. При цьому коефіцієнт

$$\text{Джині} \quad J = 2 \int_0^1 (\alpha - x(\alpha)) d\alpha \leq 1/2.$$

Стосовно середнього класу зазначимо, що його оцінки у різних країнах світу (найперше у високорозвинених) дуже різні, а часто-густо й неадекватні. Це пов'язано з тим, що реальна статистична інформація, на основі якої будуються відповідні розподіли (зокрема й крива Лоренца), зазвичай неадекватна, оскільки при опитуванні чи інших способах отримання такої інформації люди приховують свої статки. За деякими оцінками сьогодні середній клас у Європі зменшується, а у деяких країнах із слабкою економікою він може навіть зростати. Це особливо стосується країн, у яких високий відсоток займає тіньова економіка. До таких країн належить, зокрема Україна. У будь-якому разі поняття середнього класу у різних суспільствах дуже неоднозначне та розпливчасте. Хоча усім зрозуміло, що чим більша частина суспільства належить до середнього класу, тим більш стійким і стабільним є це суспільство. Середній клас вирівнює розподіл елементів суспільства, який стає ближчим до рівномірного, тобто крива Лоренца «притискається» до лінії $x = \alpha$. При цьому зменшується коефіцієнт Джині. Крім того, зростання довжини проміжку $[\alpha_1, \alpha_2]$ середнього класу приводить також до покращення інших соціально-економічних характеристик якості суспільства, наприклад коефіцієнтів Рейнбоу, Робіна Гуда тощо.

Серед усіх характеристик оцінювання та порівняння розподілів різних прошарків суспільства за показниками добробуту (наприклад, багатством у цілому, доходом, ліквідними заощадженнями) частіше всього використовується коефіцієнт Джині. Оцінимо цей коефіцієнт, врахувавши методику [13], для середнього класу, який визначається параметрами $\alpha_1, \alpha_2, x_1 = x(\alpha_1), x^* (x^* \in (0, 1))$, тобто такого прошарку

$(H(\alpha_2, x_2), F(\alpha_1, x_1), A(1, 1))$,
виписавши рівняння прямих l_1 та l_2
 $l_1: x = [(x_2 - x_1)/(\alpha_2 - \alpha_1)]\alpha + [(x_1\alpha_2 - \alpha_1x_2)/(\alpha_2 - \alpha_1)]$,
 $l_2: x = [(1 - x_2)/(1 - \alpha_2)]\alpha + [(x_2 - \alpha_2)/(1 - \alpha_2)]$,
уточнимо ординату точки $K(1, x)$ та абсцису
точки $D(\alpha, 0)$:

$$\alpha = \frac{\alpha_2 - x_2}{1 - x_2}, \quad x = \frac{x_2 - x_1}{\alpha_2 - \alpha_1} + \frac{x_1\alpha_2 - \alpha_1x_2}{\alpha_2 - \alpha_1}.$$

Отже (точка $T(1, x_1)$), $k_1 = \frac{HC}{CF} = \frac{x_2 - x_1}{\alpha_2 - \alpha_1}$,
 $k_2 = \frac{1}{[1 - (\alpha_2 - x_2)/(1 - x_2)]} = \frac{AB}{DB} = \frac{1 - x_2}{1 - \alpha_2}$.

Площа S заштрихованої фігури на рис. 1 не перевищує різниці між площами ΔOAB та ΔBLE ,

$$\text{тобто } J = 2S \leq 2\left(\frac{1}{2} - S_{\Delta BLE}\right) = 1 - 2S_{\Delta BLE}.$$

Із рівняння лінії l ($l: x = k\alpha + x_2 - k\alpha_2$) знаходимо $\alpha = \alpha(k)$ та $x = x(k)$ для точок $E(\alpha, 0)$ та $L(1, x)$: $\alpha = (k\alpha_2 - x_2)/k$, $x = k + (x_2 - k\alpha_2)$.

Отже,
 $S_{\Delta BLE} = \frac{1}{2}BL \cdot BE = \frac{1}{2k}[k - (k\alpha_2 - x_2)]^2$,

тому

$$J \leq 1 - \frac{1}{k}[(1 - \alpha_2)k + x_2]^2 = 1 + \psi(k).$$

Оскільки

$$\psi'(k) = -\frac{1}{k^2}[(1 - \alpha_2)^2k^2 - x_2^2], \quad \psi''(k) = -\frac{2x_2^2}{k^3},$$

то у точці екстремуму $\tilde{k} = x_2/(1 - \alpha_2)$ значення $\psi''(\tilde{k}) = -2(1 - \alpha_2)^3/x_2 < 0$. Це

означає, що $\tilde{k} = x_2/(1 - \alpha_2)$ – точка максимуму функції $\psi(k)$, тому зліва від \tilde{k} ця функція зростає. Легко перевірити, що умови $0 \leq k_1 \leq \tilde{k} < k_2$ $J \geq 0$ виконуються, якщо $(\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) \in M_1 = \{(\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) : x_2 < 1/2, x_2(1 - \alpha_2) \leq 1/4, (2\alpha_2 - \alpha_1 - 1)x_2 + (1 - \alpha_2)x_1 \geq 0\}$.

Умови $\tilde{k} \geq k_2$, $J \geq 0$ справджуються, якщо $(\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) \in M_2 = \{(\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) : x_2 \geq 1/2, x_2 \leq \alpha_2\}$. Отже, враховуючи що $\psi(\tilde{k}) = -4x_2(1 - \alpha_2)$ і $\psi(k_2) = -(1 - \alpha_2)/(1 - x_2)$, отримаємо таку оцінку для коефіцієнта J :

$$J \leq \begin{cases} 1 + \psi(\tilde{k}) = 1 - 4x_2(1 - \alpha_2), & \text{якщо } \tilde{k} < k_2 \quad ((\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) \in M_1), \\ 1 + \psi(k_2) = 1 - (1 - \alpha_2)/(1 - x_2), & \text{якщо } \tilde{k} \geq k_2 \quad ((\alpha_1, \alpha_2, x_1, x_2) \in M_2). \end{cases} \quad (1)$$

Наприклад, при $\alpha_1 = 1/4$, $x_1 = 0$, $\alpha_2 = 3/4$, $x_2 = 1/2$ всі обмеження на

параметри виконуються і згідно з (1) коефіцієнт Джині $J \leq 1/2$.

Тепер встановимо нижню оцінку для коефіцієнта Джині J . Очевидно, що

$$J = 2S \geq 1 - 2(S_{\Delta APH} + S_{PHFT} + S_{TFMB} + S_{\Delta FMO}) = 1 - 2\left\{\frac{1}{2}(1 - x_2)(1 - \alpha_2) + \frac{1}{2}[(1 - \alpha_2) + (1 - \alpha_1)](x_2 - x_1) + (1 - \alpha_1)x_1 + \frac{1}{2}\alpha_1 \cdot x_1\right\} = \\ = \alpha_2 - (1 - \alpha_1)x_2 - \alpha_2x_1 = (1 - x_1)\alpha_2 - (1 - \alpha_1)x_2. \quad (2)$$

Наприклад, при $\alpha_1 = 1/4$, $x_1 = 0$, $3/8 \leq J \leq 1/2$. Для функції Лоренца $x = \alpha^2$ $\alpha_2 = 3/4$, $x_2 = 1/2$ з урахуванням (1) та (2) коефіцієнт Джині $J = 1/3$. Його оцінки при

$$\alpha_1 = 1/4, \alpha_2 = 3/4, x_1 = 1/16, x_2 = 9/16$$

згідно із нерівностями (1), (2) відповідно такі:

$$\frac{9}{32} \leq J \leq \frac{3}{7}.$$

Крім коефіцієнта Джині для оцінювання нерівномірності розподілу суспільного багатства, використовується також коефіцієнт (або індекс) Робіна Гуда R , під яким розуміється довжина найбільшого вертикального відрізка, що з'єднує криву Лоренца з діагоналлю одиничного квадрата, тобто $R = \alpha^* - x(\alpha^*)$, де $\alpha^* \in [0,1]$ – точка максимуму різниці $y = \alpha - x(\alpha)$. Враховуючи, що

$$J = 2 \int_0^1 (\alpha - x(\alpha)) d\alpha \leq 2R, \text{ очевидно}$$

$$J/2 \leq R \leq \alpha^*.$$

Якщо функцією Лоренца є функція $x = \alpha^2$, а $\alpha_1 = 1/4, \alpha_2 = 3/4, x_1 = 1/16, x_2 = 9/16$, то $J = 1/3$, тобто $J \geq 9/32$ і згідно із (3) $9/64 \leq R \leq 3/4$, хоча точне значення $R = 1/2 - 1/4 = 1/4$. Для функції Лоренца $x = \alpha^3$ і параметрів $\alpha_1 = 1/4, \alpha_2 = 3/4, x_1 = 1/64, x_2 = 27/64$ із (2) випливає, що $J \geq 27/64$ (точне значення $J = 1/2$), а із (3) – двосторонні оцінки для R : $27/128 \leq R \leq 96/128$ (точне значення $R = 2/3\sqrt{3}$).

Крива Лоренца та коефіцієнти (чи індекси) нерівномірності розподілу показників суспільного добробуту використовуються не тільки при дослідженні економічної або соціальної структури суспільства. Їх застосування відоме також за межами соціальних і економічних наук, однак саме у цих науках їх значущість надзвичайно вагома, оскільки вони дозволяють встановлювати межі соціальної та економічної нерівності як окремих суспільних груп, так і представників цих груп. Наприклад, для формалізованого вище середнього класу зі встановленими межами для оцінок нерівномірності розподілу можна також оцінити показник однорідності (чи неоднорідності) цього класу за допомогою відношення $x'(\alpha_2)/x'(\alpha_1) = r$. Справа у тому, що r є

Якщо функція $x(\alpha)$ гладка, то у точці α^* виконується умова $x'(\alpha^*) = 1$, тобто дотична, що проходить через точку $(\alpha^*, x(\alpha^*))$, паралельна до лінії $x = \alpha$ (кутовий коефіцієнт $k^* = 1$). З огляду на те, що кутовий коефіцієнт $x'(\alpha)$ дотичної до кривої Лоренца зростає, можливі такі три випадки:

а) $\alpha^* < \alpha_1$; б) $\alpha_1 \leq \alpha^* \leq \alpha_2$; в) $\alpha^* > \alpha_2$ ($\alpha^* < 1$).

Отже, для кожного з цих випадків легко виписати двосторонні оцінки для R . Наприклад, для випадку б) з урахуванням (2) ці оцінки такі:

$$[(1 - x_1)\alpha_2 - (1 - \alpha_1)x_2]/2 \leq R \leq \alpha_2. \quad (3)$$

фактично відношенням значень показника добробуту для елементів суспільства, що знаходяться у точках α_1 та α_2 відповідно (похідна у точці – це границя відношення приросту функції x до приросту аргумента α у цій точці). Чим менше значення r , тим більш однорідним є середній клас (у [13] середній клас вважається однорідним, якщо $r \leq 10$).

На завершення зазначимо, що на основі параметрів середнього класу можна побудувати відповідну апроксимацію функції Лоренца, а також обернену до неї функцію, тобто функцію розподілу елементів суспільства за відповідним показником добробуту, на основі якої можна оцінити ряд характеристик соціально-економічної структури суспільства.

Висновки. Кількісні та якісні характеристики економічної структури суспільства та соціально-економічного розвитку країни чи регіону у цілому не можуть бути адекватними без визначення середнього класу у досліджуваному суспільстві. Вищезапропонований підхід щодо формалізації середнього класу та оцінювання нерівномірності розподілу загального суспільного багатства між елементами суспільства не тільки узагальнює відомі результати, але й дозволяє обґрунтувати неоднозначність формалізації середнього класу для різних суспільств. Отримані двосторонні оцінки для коефіцієнтів Джині та Робіна Гуда функціонально залежать від параметрів середнього класу, тому можуть бути ефективно використані у задачах ідентифікації кривої

Лоренца та оцінювання інших характеристик соціально-економічної структуризації. Ці оцінки актуальні саме тоді, коли специфікація функції

Лоренца невідома, що має важливе значення для теоретичних і прикладних досліджень.

Список літератури

1. Симончук Е. В. Средний класс : Люди и статусы : моногр. / Е. В. Симончук; НАН Украины. Ин-т социол. – К., 2003. – 462 с.
2. Бондар І. К. Середній клас України : теорія та сучасні тенденції становлення / І. К. Бондар, Є. О. Бугаєнко, В. Я. Бідак та ін.; відп. ред. О. Г. Ягольник. – К. : Корпорація, 2004. – 581 с.
3. Курило І. О. Соціально-економічна структура населення : еволюція, сучасність, трансформації. (монографія) / І. О. Курило. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, 2006. – 472 с.
4. Кільницька О. С. Середній клас як фактор активізації соціально-економічного розвитку / О. С. Кільницька // Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – №2, Т.2. – С. 25-33.
5. Коляда О. В. Роль середнього класу в трансформаційній економіці / О. В. Коляда // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – №1. – С. 173-180.
6. Балакай О. Б. Проблема определения среднего класса в западной и отечественной социологии / О. Б. Балакай, Б. В. Кусмаров // Наука. Религия. Суспільство. – 2012. – №4. – С. 75-79. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/Nrs_2012_4_15.pdf.
7. Андронік О. Л. Механізм формування динаміки зміни соціально-економічної структури населення / О. Л. Андронік // Економіка: реалії часу. – 2014. – №4. – С. 126-134.
8. Лібанова Е. Населення із середніми доходами як основа для формування середнього класу в

- Україні / Е. Лібанова, Л. Черенко, О. Васильєв, А. Реут // Національна безпека і оборона. – 2014. – №1-2. – С. 79-96.
9. Паніотто В. До вимірювання середнього класу більш придатними є суб'єктивні чи суб'єктивно-об'єктивні показники // Середній клас в Україні : критерії ідентифікації / В. Паніотто. – К. : Заповіт, 2014. – С. 9-13.
10. Василюк Д. Я. Розвиток середнього класу в Україні з позиції нової ідеології його функціональності / Д. Я. Василюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв, 2015. – Випуск №8. – С. 843-847.
11. Поснова Т. В. Роль середнього класу в системі економічної безпеки / Т. В. Поснова // Економічний простір. – 2016. – №109. – С. 109-120.
12. Сало Я. В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни / Я. В. Сало // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 7(3). – С. 63-66.
13. Геворкян П. С., Малыхин В. И. Распределение богатства в обществе и средний класс // Труд и социальные отношения. – 2010. – №12. – С. 90-97.
14. Павлов О. И., Павлова О. Ю. Кривая Лоренца и математическое определение среднего класса // Управление экономическими системами (электронный журнал). 2016. №12. URL: <http://uecs.ru/uecs-94-942016/item/4239-2016-12-24-07-45-16>.

References

1. Simonchuk, E.V. (2003). *Srednij klass : Ljudi i statusy : [monografija]* [Middle class: People and statuses]. NAN Ukrainy. In-t social, 462 s. (in Rus.)
2. Bondar, I.K., Buhaienko, Ye.O., Bidak, V. Ya (2004). *Srednij klas Ukrainy : teoriia ta suchasni tendentsii stanovlennia* [Middle class of Ukraine: theory and current trends of formation]. K. : Korporatsiia, 581 s. (in Ukr.)
3. Kurylo, I.O. (2006). *Sotsial'no-ekonomichna struktura naseleennia : evoliutsiia, suchasnist', transformatsii. (monografiiia)* [Socio-economic structure of the population: evolution, modernity, transformation]. K.: DU «Instytut ekonomiky ta prohnouzuvannia» NAN Ukrainy, 472 s. (in Ukr.)
4. Kil'nits'ka, O.S. (2011). Middle class as a factor of activation of socio-economic development. *Visnyk ZhNAEU [Vestnik ZNAU]* vol. 2, no. 2. – pp. 25-33. (in Ukr.)
5. Koliada, O.V. (2012). The role of the middle class in the transformational economy. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine]*, no. 1, pp. 173-180. (in Ukr.)

6. Balakaj, O.B., Kusmarov, B.V. (2012). The problem of definition of the middle class in Western and domestic sociology *Nauka. Relihiia. Suspil'stvo [Nauka. Religion. Society]*, no. 4, pp. 75-79. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/Nrs_2012_4_15.pdf. (in Rus.)
7. Andronik, O.L. (2014). The mechanism of formation of dynamics of changes in the socio-economic structure of the population. *Ekonomika: realii chasu [Economy: realities of time]*, no. 4, pp. 126-134. (in Ukr.)
8. Libanova, E., Cheren'ko, L., Vasyl'iev, O., Reut, A. (2014). Population with Average Income as a Basis for the Formation of the Middle Class in Ukraine. *Natsional'na bezpeka i oborona [National Security and Defense]*, no. 1-2, pp. 79-96. (in Ukr.)
9. Paniotto, V. (2014). To measure the middle class, subjective or subjective-objective indicators are more appropriate. *Srednij klas v Ukraini : kryterii identyfikatsii [The Middle Class in Ukraine: Identification Criteria]*, pp. 9-13. (in Ukr.)
10. Vasyliuk, D.Ya (2015). The development of the middle class in Ukraine from the standpoint of a new ideology of its functionality. *Hlobal'ni ta natsional'ni*

problemy ekonomiky [Global and national problems of the economy], vol. 8, pp. 843-847. (in Ukr.).

11. Posnova, T.V. (2016). The role of the middle class in the system of economic security. *Ekonomichnyj prostir [Economic space]*, no. 109, pp. 109-120. (in Ukr.).

12. Salo, Ya.V. (2016). Middle class as an instrument of socio-economic development of the country. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy]*, vol. 7(3), pp. 63-66. (in Ukr.).

13. Gevorkjan, P.S., Malyhin, V.I. (2010). Distribution of wealth in society and the middle class. *Trud i social'nye otnoshenija [Labor and social relations]*, no. 12, pp. 90-97. (in Rus.).

14. Pavlov, O.I., Pavlova, O.Ju. (2016). Lorenz curve and the mathematical definition of the middle class. *Upravlenie jekonomicheskimi sistemami (jelektronnyj zhurnal) [Management of economic systems (electronic journal)]*, no.12. URL: <http://uecs.ru/uecs-94-942016/item/4239-2016-12-24-07-45-16>.

Аннотация

Мария Григорків, Василий Григорків

ФОРМАЛИЗАЦИЯ СРЕДНЕГО КЛАССА И ОЦЕНКИ НЕРАВНОМЕРНОСТИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО БОГАТСТВА

Раскрыта сущность среднего класса как фундаментально важного слоя общества, который обладает определенной (разной для разных обществ) долей общественного богатства (дохода, ликвидных накоплений, богатства в целом и т.д.). Средний класс формализовано совокупностью параметров, которые идентифицируют две точки характерной для исследуемого общества кривой Лоренца. Установлены двусторонние оценки для коэффициентов Джини и Робина Гуда, которые функционально зависят от параметров среднего класса и могут быть использованы как для оценки других характеристик неравномерности распределения общественного богатства, так и в других задачах количественного и качественного анализа социально-экономической структуризации общества.

Ключевые слова: средний класс, кривая Лоренца, коэффициент Джини, распределение общественного богатства.

Summary

Mariia Hryhorkiv, Vasyl Hryhorkiv

FORMALIZATION OF THE MIDDLE CLASS AND ASSESSMENT OF THE DISCHARGEABILITY OF DISTRIBUTION OF SOCIAL RELATIONSHIP

Scientific research of the concept and essence of the middle class, criteria for its identification, social, economic and other characteristics of this class are relevant both for theory and practice. Substantiation of issues related to the definition and peculiarities of the formation of the middle class requires in-depth research of specialists from different research areas, and first of all specialists in the field of quantitative and qualitative methods of evaluation and analysis of the middle class who are engaged in the development of models, in particular models of distribution of elements of the society (households) according to indicators of welfare (income, liquid savings, wealth in general). In this regard, the purpose of this research is to generalize the formalization of the middle class with the help of the Lorenz function and to establish a priori estimates of the uneven distribution of the total wealth or other indicator of well-being (income, liquid savings, etc.) in the society, depending on the parameters of the middle class.

The article reveals the essence of the middle class as a fundamentally important layer of the society, which has a certain (different for different societies) share of social wealth (income, liquid savings, wealth in general, etc.). The middle class is formalized with a set of parameters that identifies two points of Lorenz curve characteristic for the research society. There were established the double-ended estimate for the Gini and Robin Hood coefficients, which functionally depend on the parameters of the middle class and can be used both for the evaluation of other characteristics of the uneven distribution of social wealth, as well as for other tasks of quantitative and qualitative analysis of socio-economic structuring of the society.

Keywords: middle class, Lorenz curve, Gini coefficient, distribution of social wealth.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

- Дюк А.А.** Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва 3
- Нафус І.І.** Чинники формування соціального капіталу у сучасній економіці 11

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА РЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

- Продан І.В.** Фактори глобалізації та євроінтеграції у формуванні інноваційної політики 18
- Буднікевич І.М., Крупенна І.А., Гавриш І.І.** Методика розробки стратегій розвитку міжрегіонального співробітництва 27

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

- Тимоць М.В., Борович О.В.** Концептуальні підходи до формування фінансової стратегії підприємства 34
- Саїнчук Н.В.** Сучасний стан інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні 39
- Войтович С.Я.** Сутність та особливості застосування логістики у сфері послуг 48
- Чумак О.В.** Архітектура політики антикризового управління державного підприємства 56

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

- Легкоступ І.І., Ваганова О.В.** Ринок платіжних карток: стан, проблеми та перспективи розвитку в Україні 63
- Собкова Н.Д., Ібрагімова Л.С., Городинський С.І.** Проблеми та вектори розвитку державного фінансового контролю на місцевому рівні 72

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

- Григорків М.В., Григорків В.С.** Формалізація середнього класу та оцінки нерівномірності розподілу суспільного багатства 77

CONTENT

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHTS

- Diuk A.** Evolution of theoretical positions of the concept of social business 3
Nafus I. Factors of forming social capital in a modern economy 11

WORLD ECONOMY AND REGIONAL COOPERATION

- Prodan I.** Globalization and eurointegration factors in formation of innovation policy 18
Budnikevich I., Krupenna I., Havrysh I. Methodology of operation of development strategies inter-regional collaboration 27

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

- Tymots M., Borovych O.** The conceptual approaches to the forming of the financial strategy of an enterprise 34
Sainchuk N. Current state of innovative activity of industrial enterprises in Ukraine 39
Voitovych S. Essence and features of logistics application in the field of services 48
Oksana C. Architectonics of policy of crisis management of state-owned enterprise 56

FINANCE AND THE BANKING SYSTEM

- Legkostup I., Vaganova O.** Market of payment cards: state, problems and prospects for development in Ukraine 63
Sobkova N., Ibrahimova L., Horodynskyi S. Problems and vectors of development state financial control at local level 72

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Hryhorkiv M., Hryhorkiv V.** Formalization of the middle class and assessment of the dischargeability of distribution of social relationship 77